

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRKÇEDE SAYILARLA KURULAN BİRLEŞİK KELİMELERİN KAVRAM
ALANI**

Ali CANBULAT
ORCID: 0000-0002-7017-5645

Danışman
Prof. Dr. Mustafa YILDIZ
ORCID: 0000-0003-4088-5926

Bu tez çalışması Türk Dil Kurumu tarafından desteklenmiştir.

Konya – 2023

TEŞEKKÜR

Lisans sürecinde olduğu gibi yüksek lisans sürecinde de her türlü desteğini gördüğüm, bilgisini ve kıymetli zamanını benden esirgemeyen, bilgi, birikim ve tecrübelerini paylaşarak çalışmamın her evresinde yanımda olan, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum danışman hocam Prof. Dr. Mustafa YILDIZ'a teşekkürlerimi sunarım. Çalışma boyunca bilgi ve tecrübelerini paylaşan, desteğini her zaman hissettiğim hocalarım Doç. Dr. Murat ATEŞ ve Doç. Dr. Serdar DERMAN'a teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte tezimin biçimsel özelliklerine katkıda bulunan Prof. Dr. Hakan KURT'a teşekkürlerimi sunarım. Sürecin her aşamasında samimi desteklerini her zaman hissettiğim Öğr. Gör. Dr. Elif TÜRKÖZ ve Arş. Gör. Fatih ÇAMÇI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans sürecinin hem ders hem de tez döneminde maddi destekçim olan Türk Dil Kurumu'na teşekkür etmeyi borç bilirim.

Sosyal hayatımda olduğu gibi eğitim hayatımda da gösterdikleri sayısız fedakârlıkla her zaman yanımda olan aileme teşekkür etmeyi yerine getirilmesi gereken bir borç bilirim. Lisans ve yüksek lisans süreçlerinde imkân ve desteklerini benden esirgemeyen kıymetli dostum Tolga TEKELİ'ye teşekkür etmeyi yerine getirilmesi gereken bir borç kabul ederim.

Ali CANBULAT

Temmuz 2023

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	vii
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ	viii
KISALTMALAR.....	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Varsayımlar	4
1.5. Sınırlılıklar.....	4
1.6. Tanımlar	4
2. ALAN YAZIN.....	6
2.1. Birleşik Kelime.....	6
2.1.1. Birleşik kelimenin tanımı ve kapsamı	6
2.1.2. Birleşik kelimenin özellikleri	7
2.1.3. Türlerine göre birleşik kelimeler	10
2.2. Kavram Alanı	16
2.2.1. Kavram alanının tanımı ve kapsamı	16
2.3. Sayı.....	22
2.3.1. Sayının tanımı.....	22
2.3.3. Türkçede sayılar	23
2.4. İlgili Araştırmalar	34
2.4.1. Birleşik kelimelerle ilgili araştırmalar.....	34
2.4.2. Kavram alanıyla ilgili araştırmalar	36
3. YÖNTEM.....	38
3.1. Araştırmanın Modeli	38
3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	38
3.3. Veri Toplama Teknikleri	39
3.4. Verilerin Toplanması.....	39
3.5. Verilerin Analizi.....	39
3.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği.....	39
4. BULGULAR	41

4.1. Türkçe Sözlük'teki Sayılarla Kurulan Birleşik Kelimeler	41
4.1.1. "Bir" ile kurulan birleşik kelimeler	41
4.1.2. "İki" ile kurulan birleşik kelimeler	46
4.1.3. "Üç" ile kurulan birleşik kelimeler	50
4.1.4. "Dört" ile kurulan birleşik kelimeler	53
4.1.5. "Beş" ile kurulan birleşik kelimeler	55
4.1.6. "Altı" ile kurulan birleşik kelimeler	57
4.1.7. "Yedi" ile kurulan birleşik kelimeler	57
4.1.8. "Sekiz" ile kurulan birleşik kelimeler	59
4.1.9. "Dokuz" ile kurulan birleşik kelimeler	59
4.1.10. "On" ile kurulan birleşik kelimeler	60
4.1.11. "Yirmi" ile kurulan birleşik kelimeler	61
4.1.12. "Otuz" ile kurulan birleşik kelimeler	61
4.1.13. "Kırk" ile kurulan birleşik kelimeler	62
4.1.14. "Elli" ile kurulan birleşik kelimeler	63
4.1.15. "Altmış" ile kurulan birleşik kelimeler	63
4.1.16. "Yetmiş" ile kurulan birleşik kelimeler	64
4.1.17. "Seksen" ile kurulan birleşik kelimeler	64
4.1.18. "Doksan" ile kurulan birleşik kelimeler	64
4.1.19. "Yüz" ile kurulan birleşik kelimeler	65
4.1.20. "Bin" ile kurulan birleşik kelimeler	65
4.1.21. "Milyon" ile kurulan birleşik kelimeler	66
4.2. Misalli Büyük Türkçe Sözlük'teki Sayılarla Kurulan Birleşik Kelimeler	67
4.2.1. "Bir" ile kurulan birleşik kelimeler	67
4.2.2. "İki" ile kurulan birleşik kelimeler	72
4.2.3. "Üç" ile kurulan birleşik kelimeler	75
4.2.4. "Dört" ile kurulan birleşik kelimeler	78
4.2.5. "Beş" ile kurulan birleşik kelimeler	80
4.2.6. "Altı" ile kurulan birleşik kelimeler	82
4.2.7. "Yedi" ile kurulan birleşik kelimeler	83
4.2.8. "Sekiz" ile kurulan birleşik kelimeler	85
4.2.9. "Dokuz" ile kurulan birleşik kelimeler	85
4.2.10. "On" ile kurulan birleşik kelimeler	86
4.2.11. "Yirmi" ile kurulan birleşik kelimeler	88
4.2.12. "Otuz" ile kurulan birleşik kelimeler	89
4.2.13. "Kırk" ile kurulan birleşik kelimeler	89
4.2.14. "Elli" ile kurulan birleşik kelimeler	91
4.2.15. "Altmış" ile kurulan birleşik kelimeler	91
4.2.16. "Yetmiş" ile kurulan birleşik kelimeler	92
4.2.17. "Seksen" ile kurulan birleşik kelimeler	92
4.2.18. "Doksan" ile kurulan birleşik kelimeler	92

4.2.19. “Yüz” ile kurulan birleşik kelimeler	93
4.2.20. “Bin” ile kurulan birleşik kelimeler	93
4.3. Ötüken Türkçe Sözlük’teki Sayılarla Kurulan Birleşik Kelimeler	94
4.3.1. “Bir” ile kurulan birleşik kelimeler	94
4.3.2. “İki” ile kurulan birleşik kelimeler.....	102
4.3.3. “Üç” ile kurulan birleşik kelimeler	111
4.3.4. “Dört” ile kurulan birleşik kelimeler.....	116
4.3.5. “Beş” ile kurulan birleşik kelimeler	119
4.3.6. “Altı” ile kurulan birleşik kelimeler.....	121
4.3.7. “Yedi” ile kurulan birleşik kelimeler	123
4.3.8. “Sekiz” ile kurulan birleşik kelimeler	124
4.3.9. “Dokuz” ile kurulan birleşik kelimeler	125
4.3.10. “On” ile kurulan birleşik kelimeler	126
4.3.11. “Yirmi” ile kurulan birleşik kelimeler.....	128
4.3.12. “Otuz” ile kurulan birleşik kelimeler	128
4.3.13. “Kırk” ile kurulan birleşik kelimeler.....	129
4.3.14. “Elli” ile kurulan birleşik kelimeler	132
4.3.15. “Altmış” ile kurulan birleşik kelimeler	132
4.3.16. “Yetmiş” ile kurulan birleşik kelimeler.....	133
4.3.17. “Seksen” ile kurulan birleşik kelimeler.....	133
4.3.18. “Doksan” ile kurulan birleşik kelimeler.....	133
4.3.19. “Yüz” ile kurulan birleşik kelimeler	133
4.3.20. “Bin” ile kurulan birleşik kelimeler	134
4.4. Kavram Alanı Bakımından Sayılarla Kurulan Birleşik Kelimeler.....	135
4.4.1. “Anatomi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	135
4.4.2. “Argo” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	136
4.4.3. “Askerlik” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	136
4.4.4. “Astroloji” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	136
4.4.5. “Avcılık” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	136
4.4.6. “Bahis” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	136
4.4.7. “Balistik” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	136
4.4.8. “Bitki bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	136
4.4.9. “Denizcilik” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	137
4.4.10. “Dil bilgisi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	137
4.4.11. “Dinî- tasavvufî” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	137
4.4.12. “Diplomasi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	137
4.4.13. “Eğitim” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	137
4.4.14. “Edebiyat” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	137
4.4.15. “El sanatları” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	137
4.4.16. “Felsefe” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	137
4.4.17. “Fizik” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	138

4.4.18. “Gıda” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	138
4.4.19. “Giyim” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	138
4.4.20. “Gök bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	138
4.4.21. “Halk bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	138
4.4.22. “Hava bilgisi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	138
4.4.23. “Havacılık” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	138
4.4.24. “Hayvan bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	138
4.4.25. “İstihbarat” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	138
4.4.26. “Kimya” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	139
4.4.27. “Maliye- ekonomi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	139
4.4.28. “Matematik- geometri” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	139
4.4.29. “Mitoloji” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	139
4.4.30. “Mimarlık” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	139
4.4.31. “Müzik” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	139
4.4.32. “Otomotiv” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	139
4.4.33. “Oyun” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	140
4.4.34. “Ruh bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	140
4.4.35. “Sinema ve tiyatro” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	140
4.4.36. “Spor” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	140
4.4.37. “Takı- mücevherat” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	140
4.4.38. “Tıp” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	140
4.4.39. “Toplum bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler	140
4.4.40. “Yer bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler.....	140
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	141
5.1. Tartışma.....	141
5.1.1. Birleşik kelime çalışmalarına yönelik tartışma	141
5.1.2. Sayılarla kurulan birleşik kelimelere yönelik tartışma.....	142
5.2. Sonuç.....	143
5.3. Öneriler.....	147
KAYNAKLAR.....	148

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Türkçede Sayılarla Kurulan Birleşik Kelimelerin Kavram Alanı başlıklı tez çalışmamın toplam **161** sayfalık kısmına ilişkin, 20/07/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4 olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
2. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
3. Önsöz hariç
4. İçindekiler hariç
5. Simgeler ve kısaltmalar hariç
6. Kaynaklar hariç
7. Alıntılar dahil
8. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

20/07/2023

Ali CANBULAT

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynaklar listesine eklendiğini beyan ederim.

20/07/2023

Ali CANBULAT

KISALTMALAR

Alm. : Almanca

anat. : anatomi

as. : askerlik

bank. : bankacılık

biy. : biyoloji

bot. : botanik

bsy. : bilgisayar

dbl. : dilbilgisi

dnz. : denizcilik

ed. : edebiyat

ekon. : ekonomi

{eAT} : Eski Anadolu Türkçesi

{eT} : Eski Türkçe

fel. : felsefe

fiz. : fizik

folk. : folklor

gök b. : gök bilimi

havc. : havacılık

huk. : hukuk

is. : isim

jeol. : jeoloji

kim. : kimya

man. : mantık

mat. : matematik

MBTS: Misalli Büyük Türkçe Sözlük

mecaz. : mecaz anlam

mim. : mimarlık

müz. : müzik

{OsT} : Osmanlı Türkçesi

ÖTS: Ötüken Türkçe Sözlük

sf. : sıfat

sosy. : sosyoloji

tasvf. : tasavvuf

TDK: Türk Dil Kurumu

tiy. : tiyatro

TS: Türkçe Sözlük

zf. : zarf

zm. : zamir

zool. : zooloji

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Türkçe Eğitimi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

TÜRKÇEDE SAYILARLA KURULAN BİRLEŞİK KELİMELERİN KAVRAM ALANI

Ali CANBULAT

Birleşik kelimeler Türkçenin anlam zenginliklerine sahip dil unsurları arasındadır. Birleşik kelimeler çoğu zaman dildeki iki kelimenin bazen de ikiden çok kelimenin bir araya gelmesiyle oluşur. Bu birliktelik genellikle yeni bir sözlükbirime zemin oluşturur. Türkçenin her döneminde mevcut olan birleşik kelimeler Cumhuriyet döneminde bilim kollarının yabancı terimleri Türkçeleştirmek için başvurduğu önemli kelime kalıplarından birisi olagelmıştır. Kelimelerin birleşiminin ötesinde birleşik kelimeler kapsadıkları kavram alanı bakımından büyük öneme sahiptir. Birleşme yoluyla kurulan birleşik kelime farklı bir kavram alanına işaret etmektedir. Birleşik kelimeler sadece yapı olarak değil anlam ve kavram alanı olarak da ilgi çekici boyutlara ulaşmıştır. Birleşik kelimeleri teşkil eden yapılardan bir tanesi de içerisinde sayı bulunduran birleşik kelimelerdir. Türkçede sayılar kelime birleşimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bir ya da daha çok unsuru sayı olan birleşik kelimeler kavram alanı bakımından dikkat çekici özelliklere sahiptir. Kelime birleşimi ile türetilen birleşik kelimelerde sayılar temel anlamlarını koruyarak oluşan birleşik kelimenin kavram alanına katkıda bulunmuştur. Ancak tespit edilen bulguların önemli bir kısmında sayılar temel anlamlarından sıyrılarak yan ve mecaz anlam bağlamında birleşik kelimenin kavram alanını oluşturmuştur. Çalışmanın amacı TDK Türkçe Sözlük, Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Lügati ve Ötüken Türkçe Sözlük'te yer alan birleşik kelimeler arasında sayılarla kurulan birleşik kelimeleri tespit etmek ve işbu birleşik kelimelerin kavram alanlarını tasnif etmektir. Bu doğrultuda ilgili sözlükler tarama modelinde taranmış ve doküman analizi yöntemiyle irdelenmiştir. Elde edilen veriler sayı ve basamak değeri doğrultusunda artan biçimde sıralanmıştır.

Araştırmanın sonucunda tespit edilen sayılarla kurulmuş birleşik kelimeler, Anatomi, Argo, Askerlik, Astroloji, Avcılık, Bahis, Balistik, Bitki Bilimi, Denizcilik, Dil Bilgisi, Dinî- Tasavvufî, Diploması, Eğitim, Edebiyat, El Sanatları, Felsefe, Fizik, Gıda, Giyim, Gök Bilimi, Halk Bilimi, Hava Bilgisi, Havacılık, Hayvan Bilimi, İstihbarat, Kimya, Maliye- Ekonomi, Matematik- Geometri, Mitoloji, Mimarlık, Müzik, Otomotiv, Oyun, Ruh Bilimi, Sinema- Tiyatro, Spor, Takı- Mücevherat, Tıp, Toplum Bilimi ve Yer Bilimi başlıkları altında tasnif edilmiştir. Bu kavram alanlarının belirlenmesinde modern bilim kolları esas alınmıştır. Kavram alanlarının isimlendirilmesi uzman görüşleri alınarak yapılmış ve güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Sayılarla kurulan birleşik kelimeler arasında birleşik fiiller başka bir çalışmanın konusu olacak nitelikte olduğu için bu çalışmada yer verilmemiştir. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda birleşik kelimelerin imlası, tespiti ve tahliline ilişkin birtakım önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, birleşik kelime, sayıyla kurulan birleşik kelime, kavram, kavram alanı.

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Educational Sciences
Department of Turkish and Social Sciences Education
Turkish Education Program
Master Thesis

CONCEPT AREA OF COMPOUND WORDS FORMED WITH NUMBERS IN TURKISH LANGUAGE

Ali CANBULAT

Compound words are among the language elements of Turkish with rich meanings. Compound words are often formed by the combination of two words in the language, sometimes more than two words. This association often lays the groundwork for a new lexicon. Compound words, which exist in every period of Turkish, have been one of the important word patterns that science branches applied to Turkishize foreign terms in the Republican period. Beyond the combination of words, compound words are of great importance in terms of the concept area they cover. The compound word formed through the merger indicates a different conceptual field. Compound words have reached interesting dimensions not only in terms of structure but also in terms of meaning and concept. One of the structures that make up compound words is compound words that contain numbers. Numbers play an important role in word combinations in Turkish. Compound words whose one or more elements are numbers have remarkable features in terms of concept area. In compound words derived by word combination, numbers have contributed to the conceptual field of the compound word formed by preserving their basic meaning. However, in a significant part of the findings, numbers have separated from their basic meanings and formed the concept area of the compound word in the context of denominator and metaphorical meaning. The aim of the study is to determine the compound words formed with numbers among the compound words in TDK Turkish Dictionary, Kubbealtı Misallı Büyük Türk Lügati and Ötüken Turkish Dictionary and to classify the conceptual fields of these compound words. In this direction, the related dictionaries were scanned in the scanning model and examined with the document analysis method. The obtained data are arranged in ascending order according to the number and place value.

Compound words formed with the numbers determined as a result of the research, Anatomy, Slang, Military, Astrology, Hunting, Gambling, Ballistics, Plant Science, Maritime, Grammar, Religious-Sufism, Diplomacy, Education, Literature, Handicrafts, Philosophy, Physics, Food, Clothing, Astronomy, Folklore, Aviation, Aviation, Animal Science, Intelligence, Chemistry, Finance-Economics, Mathematics-Geometry, Mythology, Architecture, Music, Automotive, Game, Psychology, Cinema-Theatre, Sports, Jewelry - It is classified under the headings of Jewellery, Medicine, Social Science and Earth Science. In the determination of these concept areas, modern science branches were taken as basis. The naming of the concept areas was done by taking expert opinions and the reliability coefficients were calculated. Compound verbs among compound words formed with numbers are not included in this study because they are the subject of another study. In line with the results of the study, some suggestions regarding the spelling, determination and analysis of compound words are given.

Keywords: Turkish, compound word, compound word formed by number, concept, concept area.

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sınırlılıkları, varsayımları ve temel kavramlarıyla ilgili tanımları yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

Bir dilin kelime dağarcığı, temel kelimelerden oluşur ve zamanla yeni kelimelerin eklenmesiyle zenginleşir. Dilin varlıkları arasında deyimler, atasözleri, fıkralar gibi özel ifadeler de bulunur ve dilin kültürel mirasını yansıtır. “Her dilde anadilden gelen bir temel kelime (mot primitif) varlığı bulunur. Daha yeni zamanlarda üretim ve birleşim yolları ile yapılmış veya yabancı dillerden gelmiş kelimelerle birlikte bu varlık dilin kelime dağarcığını meydana getirir. Deyimler, atasözleri (proverbe), fıkralar (anecdote) vb. de dilin varlıklarındandır” (Banguoğlu, 2011: 141). Dilde yer alan sözlü ve yazılı unsurlar, konuşurların ihtiyaçları doğrultusunda değişmiş ve gelişmiştir. Doğal dillerin tarihî seyri bu durumun somut bir açıklayıcısıdır. Türkçenin de içerisinde bulunduğu Ural-Altay dil ailesinde kelime üretiminin en işlek yöntemi türetmedir. Yapıca basit kelimelerin eklerle türetilerek yeni bir kelime ve kavram alanı inşa etmesi bu yöntemin doğal sürecidir. Basit ve türemiş kelimelerin yanı sıra birleştirme yöntemi de bir dilde kelime üretimini sağlamaktadır. Ergin (2013: 95) kelimeyi, anlamı veya gramer görevi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur, şeklinde açıklamıştır. Bir dilde mevcut bulunan kelimeleri anlam ve görev bakımından iki temel başlıkta ele almak mümkündür. Birleşik kelimeler, bu başlık altında değerlendirildiğinde anlamlı kelimeler grubuna dâhildir. Dildeki kelimeler yapı bakımından basit, türemiş ve birleşik kelimeleri teşkil eder. Ancak Korkmaz (2019: 117) kelime birleşmesi yoluyla meydana gelen birleşik isimleri yapı bakımından altı gruba ayırmış, yukarıda yer alan başlıklardan ayrı olarak kalıplaşmış kelimeler, deyimleşmiş sözler, alıntı kelimeler başlıklarına da yer vermiştir. Korkmaz’a (2019: 190) göre Türkçenin yeni söz üretme yollarından birisi de kelimelerin birleşimiyle meydana gelen birleşik kelimelerdir. Kelime veya kelimeler birleşimiyle kurulan kelimeye birleşik kelime denir. Birleşik kelime, yeni bir mefhumu veya yeni bir nesneyi karşılamak üzere iki ya da daha çok kelimenin belirli şekil bilgisi kurallarına uyularak yeni bir anlam birliği oluşturacak biçimde bir araya getirilmesidir (Korkmaz, 2019: 190). Birden çok anlamlı kelimenin bir araya gelerek meydana getirdiği birleşik kelimeler yapı bakımından basit ve türemiş kelimelerin dışında kalarak birleşik kelimeler grubunu oluşturur. Birleşik kelimeler umumiyetle iki farklı kelimenin birleşimiyle oluşurken üç farklı kelimenin

birleşimini teşkil eden birleşik kelimeler de mevcuttur. Birleşik kelime oluşumunda yer alan kelimeler bazen temel anlamlarını koruyarak yeni bir kelime ve bu kelimeye bağlı kavram alanı inşa ederler. Birleşik kelimedeki yer alan kelimelerin temel anlamlarından sıyrılarak yeni bir anlam dairesinde farklı bir kavram alanı inşa etmesi ise daha yaygın bir birleşme biçimidir.

Birleşik kelimelerin yapı ve içeriklerine ilişkin farklı tanımlar bulunmaktadır. Türkçe Sözlük'te (2011: 358) "Yeni bir kavramı karşılamak üzere belirtisiz isim tamlamalarından, sıfat tamlamalarından, isnat gruplarından, birleşik fiillerden, ikilemelerden, kısaltma gruplarından veya kalıplaşmış çekimli fiillerden oluşan kelimeler" şeklinde ifade edilirken Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te (2005: 383) "Birden çok kelimenin yeni bir anlam ifade etmek üzere birleşip kalıplaşmasıyla meydana gelen öbek, mürekkep kelime, kelime-i mürekkebe" şeklinde ifade edilmiştir. Ötüken Türkçe Sözlük'te ise (Çağbayır, 2007: 756) "Ses düşmesi veya türemesi gibi ses olayları meydana gelmiş, üzerindeki ekin görevini yitirmesi veya anlam kayması dolayısıyla aralarına ek giremeyecek kadar kalıplaşmış iki ve daha çok kelimedeki meydana gelmiş kelime" olarak ifade edilmiştir. Korkmaz'a göre (1992: 27) birleşik kelimeler, yeni bir kavramı karşılamak amacıyla iki veya daha çok kelimenin Türkçenin söz kalıplarına uygun belirli yollarla bir araya getirilmesiyle kurulan söz birlikleridir. Ayrıca bu birleşik kelimelerin benzetme yoluyla temel anlamlarını kaybetmiş olanları ile kelime birleşimi sürecinde ses olayı meydana gelenleri ve iki fiilin birleşimine dayananları bitişik, diğerlerinin genellikle ayrı yazıldığını vurgulamıştır (Korkmaz, 1992: 27). Birleşik kelime gerek sesçil gerekse biçimsel değişimler gösterebilen, birleşikte yer alan kelimelerden birinin veya her birinin temel anlamından sıyrılarak yeni bir anlam dairesini meydana getiren, bulunduğu bağlama göre farklı anlamları çağrıştıran dil unsurudur.

Kavram alanı (bk. dil alanı) Korkmaz (1992: 8) tarafından, zihinde aynı veya birbirine yakın kavramlar oluşturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alan şeklinde ifade edilmiştir. Gerek sözlü gerekse yazılı dildeki kelimelerin her biri kendi kavram alanına sahiptir. Birleşme yoluyla meydana gelen birleşik kelimeler de hem söz varlığı hem de kavram alanı açısından mevcut olduğu dile zenginlikler katmaktadır. Birleşik kelimelerin alt dallarından biri olan birleşik isimler, birleşen her bir unsurun isimden meydana geldiği dilsel yapılardır. Birleşik isimleri oluşturan her bir unsur kelime türü bakımından isim niteliğindedir. Birleşme yoluyla meydana gelen birleşik kelimelerin bir kısmında birleşen unsurlardan biri veya tamamının sayı ifadesi taşıyan kelimelerden meydana geldiğini söylemek mümkündür. Bazen yardımcı bazen de ana unsur olarak görev alan sayılar, birleşim içerisinde bulunduğu diğer kelime veya

kelimelerle birlikte kullanılarak sadece yeni bir kelime üretmekle kalmamış aynı zamanda yeni kavram alanlarını da üretmiştir. Birleşik isimleri bağlam içerisindeki kullanımlarına göre nitelendirmek gereklidir. Bu nitelendirme birleşik isimlerin kavram alanının tespiti açısından önemlidir. Türkçede yer alan birleşik kelimeler yapı ve anlam bakımından birçok çalışmaya konu olmuştur (Karacaoğlu, 2010; Sırtı, 2011; Çürük, 2017; Sönmez, 2018). Sayılarla kurulan birleşik kelimeler ve kavram alanları genellikle isim+ isim yapısında kurulan birleşik kelimeler başlığı altında yapı bakımından ele alınmıştır. Ancak sayılarla kurulan birleşik kelimeler ve kavram alanlarına ilişkin bir çalışma mevcut değildir. Bu durumdan hareketle TDK Türkçe Sözlük, Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve Ötüken Türkçe Sözlük'te yer alan birleşik isimlerin içeriğinde sayı ifadesi olan birleşik isimleri tespit etmek, yapı bakımından tasnif etmek ve kavram alanlarını açıklayabilmek bu araştırmanın temel problem durumunu oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Birleşik kelimeler dilde kelime ve kavram alanı inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Yapısal anlamda tarihî sürecinin her bir dönemi birçok çalışma ve araştırmaya konu olan Türkçenin kelime- kavram, kelime- kavram alanı ilişkisi temelindeki çalışmalara da konu olması önemlidir. Bu, kelimelerin dilde sadece dilbilgisel unsur olmadığı, görünen dilbilgisel tetkik ve tasnifin ötesinde dilbilimsel alanların da oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Araştırmanın temel amacı, TDK Türkçe Sözlük, Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve Ötüken Türkçe Sözlük'te yer alan sayılarla kurulmuş birleşik kelimeleri tespit etmek ve bu birleşik kelimelerin kavram alanını oluşturmaktır. Ortaya konulan bu amaca ilişkin aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. TDK Türkçe Sözlük'te yer alan sayılarla kurulmuş birleşik kelimeler nelerdir ve bunların kavram alanı nedir?
2. Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te yer alan sayılarla kurulmuş birleşik kelimeler nelerdir ve bunların kavram alanı nedir?
3. Ötüken Türkçe Sözlük'te yer alan sayılarla kurulmuş birleşik kelimeler nelerdir ve bunların kavram alanı nedir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Birleşik kelimeleri, dilbilgisel tetkik ve tasniflere ek olarak kavram alanlarının tespiti ile genişletmek mümkündür. Dilde, anlamlı ve görevli kelimeler başlıkları altında anlamlı

kelimelere dâhil olan diğer kelimeler gibi birleşik kelimeler de bir kavram alanına sahiptir. Kelime birleşmesi yoluyla kurulan bu birleşik kelimelerde birleşen unsurların birinin veya tamamının sayı yahut sayı ifadesi olarak birleşimde yer alması, mevcut kelimenin kavram alanı tespitinde önemlidir. Kavram alanı, bireyin dil becerilerini öğrenme veya geliştirme sürecinde etkin rol oynar. Kelimelerin sahip olduğu kavram alanları, dil becerilerinin öğrenilmesinde veya geliştirilmesinde somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene ve yakından uzağa bir ilişki ağını oluşturur. Oluşan bu ağda dil kullanıcıları ve konuşurları dili yüzeysel ve dilbilgisel kullanımın daha ötesine, dilbilimsel kullanıma yaklaştırmıştır. Kelimelerin salt dilbilgisel unsur olmadığını yansıtan en önemli gösterge kelimenin kavram alanıdır.

Türkçenin kelime üretim yollarından birisi olan birleştirme vasıtasıyla oluşan birleşik kelimelerin yapısı üzerine birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar temelde yapı bakımından ele alınmıştır. Birleşik kelimelerin kavram alanına yönelik çalışmalara katkı sağlamak bu doğrultuda gereklidir. Araştırma, Türkçede sayılarla kurulan birleşik kelimelerin tetkiki ve bunların kavram alanının tespitini ele alması bakımından önemlidir. Türkçede sayılarla kurulan birleşik kelimeleri yapı ve kavram alanı bakımından ele alan bu çalışma, bu alanda hazırlanmış ilk lisansüstü tez çalışması olması yönüyle de dikkat çekmektedir.

1.4. Varsayımlar

Bu çalışmada, sayılarla kurulan birleşik kelimelerden toplanan verilerin TDK Türkçe Sözlük, Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve Ötüken Türkçe Sözlük'te yer alan bütün birleşik kelimelerin kavram alanını yansıttığı varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışma TDK Türkçe Sözlük, Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve Ötüken Türkçe Sözlük'te yer alan sayılarla kurulmuş birleşik kelimelerin tetkiki ve kavram alanının tespiti ile sınırlandırılmıştır. Sayı ifadesi barındırmayan birleşik kelimeler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışmada ortaya çıkan veriler kavram alanı açısından değerlendirilmek suretiyle sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanımlar

Bu bölümde araştırmanın temelini teşkil eden unsurlara ait tanımlara yer verilmiştir.

Kelime: Mânâsı veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur (Ergin, 2013: 95).

Birleşik Kelime: Yeni bir kavramı karşılamak üzere belirtisiz isim tamlamalarından, sıfat tamlamalarından, isnat gruplarından, birleşik fiillerden, ikilemelerden, kısaltma gruplarından veya kalıplaşmış çekimli fiillerden oluşan kelimeler (TDK, 2011: 358).

Birleşik İsim: Yeni bir kavramı karşılamak için iki veya daha çok kelimenin Türkçenin söz kalıplarına uygun belirli yollarla bir araya getirilmesi ile kurulmuş söz birliği (Korkmaz, 1992: 27).

Kavram: Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, mefhum, fehva, konsept, nosyon (TDK, 2011: 1358).

Kavram Alanı: (bk. Anlam Alanı) Zihinde aynı veya birbirine yakın kavramlar oluşturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alan (Korkmaz, 1992: 8).

BÖLÜM 2

2. ALAN YAZIN

2.1. Birleşik Kelime

2.1.1. Birleşik kelimenin tanımı ve kapsamı

Dillerin büyük bir kısmı kendi millî varlığı sayılabilecek söz varlığını tarihî süreçte oluşturmuştur. “Bir dilde var olan söz varlığının millî sermaye sayılması gibi o dildeki kelime türetimi de millî üretim sayılır (Banguoğlu, 2011: 154). Dillerin çoğu kendi imkân ve kuralları çerçevesinde kelime türetimini sürdürülmüştür. Kendi imkân ve kuralları çerçevesinde üretilen kelimeler üretildiği dil temelinde millî miras olarak nesillere aktarılmıştır. Banguoğlu (2011: 154) Teknolojinin gelişmesiyle yeni kelimelere ihtiyaç duyulduğunu, dinlerin, çeşitli fikir akımlarının dilde yeni kelimeleri ve kavramları karşılamayı gerektirdiğini ifade etmiştir. Bu gerekliliği her doğal dilin kendi imkân ve yapısı çerçevesinde yeni kelimeler türeterek yerine getirmesi muhtemeldir. Banguoğlu (2011) bu durumu kelime yaratmak olarak ifade etmiştir. Canlı varlığının somut bir işareti olarak bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar temelinde değişen ve gelişen dilin kelime üretim yollarından birisi de birleştirmedir. Birleşik kelimeler aynı zamanda dilde oluşacak yeni kavram alanlarının göstergesidir. Birleştirme sonucu iki farklı kelime tek kelime yapısında görülür. Birleşik kelimeler umumiyetle iki kelimedenden meydana gelir. Bazı durumlarda üç kelimenin bir araya geldiğini söylemek mümkündür. Birleşen kelimeler temel anlamlarını koruyarak yeni bir kavrama işaret edebilir. Bununla birlikte birleşen kelimelerden birisi veya her birisi temel anlamından sıyrılarak yeni bir kavrama işaret edebilir.

Birleşik kelimeler üzerine farklı tanımlar mevcuttur. Korkmaz (2019: 190) birleşik kelimelerin Türkçenin yeni söz yapım yollarından birisi olduğunu, birleştirme yoluyla kurulan kelimeye birleşik kelime denildiğini ve yeni bir kavramı veya yeni bir nesneyi karşılamak üzere iki ya da daha çok kelimenin belirli şekil bilgisi kurallarına uyularak yeni bir anlam birliği oluşturacak biçimde bir araya getirdiğini ifade etmiştir. Korkmaz’a (2019: 190) göre birleşik kelimedede kullanılan söz kalıpları birbirinden farklı kelime gruplarıdır. Bir kelime grubu yapısındaki her birleşik kelimenin, birleşigi oluşturan sözlerin kendi anlamları dışında yeni ve bağımsız birer sözlük anlamı kazanmasıyla birleşik kelimeyi sıradan bir kelime grubundan ayırması bu anlam değişikliğine dayanır (Korkmaz, 2019: 190). Birleşik kelimelerin biçimsel tanımlanmasına ek olarak anlamsal ifadenin yer aldığı bu açıklama, birleşik kelimeyi oluşturan her bir unsurun birleşme neticesinde kendi anlamlarının dışında yeni bir anlam kazanmalarına

dikkat çekmektedir. Dilde kelime üretiminin belli bir kısmını oluşturan birleşik kelimeler dilin yeni kavram alanları ve söz varlığına doğrudan katkı sağlamaktadır.

“Söz varlığımızın yaratıcı kaynaklarından biri de kelime birleşimleridir. İki veya daha çok kelimeyi farklı bir kavram karşılamak üzere belirli kurallar çerçevesinde birleştirerek birleşik kelimeleri elde ederiz. Türetmede birleşenlerden yalnız biri, taban bağımsız anlam taşıyıcı, ek o anlamda değişiklik yapan bir unsurdur. Birleşik kelimelerin üretim sürecindeyse iki kelime önceden, farklı anlamlar taşırlar. Farklı anlamlar taşıyan bu kelimelerin tek kelime biçiminde bir kavramı karşılayacak şekilde kaynaşması birleşik kelimeyi meydana getirir.” (Banguoğlu, 2011: 294). Birleşik kelimelerde birleşimi oluşturan kelimeler yalın biçimlerinde taşıdıkları kavram alanının ötesinde birleşim sonucu yeni bir kavram alanı inşa etmeleri muhtemeldir.

Birleşik kelime bir nesnenin, bir cismin veya bir varlığın ismi olmak üzere kelime birleşimiyle meydana gelen iki veya daha çok ismin oluşturduğu kelime grubudur (Ergin, 2013: 385). Ergin’e (2013: 385) göre birleşik kelimeler bir nesnenin çok defa tek tek de adı olan isimler aynı nesneyi karşılamak, aynı nesneye beraber ad olmak için doğrudan doğruya, eksiksiz olarak yan yana gelir ve birleşik isim yaparlar. Birleşik kelimelerin alt başlığı olarak değerlendirilebilecek birleşik isimler Türkçede hep has isimdirler (Ergin, 2013: 385). Birleşik kelimelerin dildeki kullanımının oldukça yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Birleşik isimler; yer isimleri, bitki ve hayvan isimleri, birtakım askerlik terimleri başta olmak üzere Türkçe terimler arasında önemli bir yere sahiptir. Terim olarak yer alan birleşik kelimelerin dışında Türkiye Türkçesi ağızları da birleşik kelimelerin varlığı bağlamında zenginlik göstermektedir.

Yukarıda yer alan tanımlamalarda birleşik kelimelerin biçim özellikleri bakımından belirli kurallar çerçevesinde meydana geldiği ifade edilmektedir. Kelimeler birleşme sürecinde birtakım fonetik ve morfolojik dil olaylarına maruz kalmaktadır. Bu, ortaya çıkan yeni kelimenin dilin kendi iç yapısına uygunluk göstermesinin bir gerekliliği ve sonucudur.

2.1.2. Birleşik kelimenin özellikleri

İki veya daha çok kelimenin birleşmesiyle meydana gelen birleşik kelimelerin kendine has özellikleri vardır. Birleşimi oluşturan kelimeler, münferit biçimlerinden sıyrılarak müşterek hâle gelmişlerdir. Birleşimde yer alan iki veya daha çok kelimeyi tek bir kelime yapısında ele almak gereklidir. Birleşme sonucunda ortaya çıkan birleşik kelime, birleşik kelimelerin ayrı ayrı ifade ettiği kavram alanından farklı bir kavram alanına sahip olabilmektedir.

Korkmaz (2019: 190-191) birleşik kelimelerin özelliklerini iki ana başlıkta ele almıştır:

1. Birleşik kelimeyi oluşturan sözlardan her birinin kendi anlamını koruyarak oluşturduğu birleşikler: *Akciğer, açık öğretim, akşam yemeği, bahçe duvarı, boyun bağı, çalar saat* vb. Bu örneklerde, söz gelişi *çalar saat* birleşik adında, kelimenin anlamı ne *çalar*'dır ne de herhangi bir *saat*'tir. Zil çalma özelliği olan bir saat türüdür. Birleşimin her iki ögesi de kendi anlamlarını korumakla birlikte, yeni bir kavrama karşılık olacak yeni bir sözlük birimi oluşturmuşlardır. Bu gruptaki birleşik sözlerin imlâda ayrı yazılmış olması onların birleşik kelime olma niteliklerini yok etmez. Çünkü imlâ saymaca (itibarî) bir yazım biçiminden ibarettir.
2. Birleşik kelimeyi oluşturan kelimelerden biri veya her ikisi (varsa üçü birden) ya ses yapısı ya da anlam bakımından birer değişme ve dönüşme aşamasından geçerek kaynaşmış ve yeni bir kavrama karşılık olmuşlarsa, bunlar bitişik yazılır: *Cumartesi* (< cuma ertesi), *pazartesi* (< pazar ertesi), *çarşamba* (< Far.çehâr şenbe) vb.

Bu sınıflandırmadan hareketle birleşik kelimeler anlam yapıları açısından ele alındığında farklı anlam özelliklerine sahip olduklarını; birleşik kelimelerin bir adın, bir nesnenin yapıldığı maddeyi, yetiştiği yeri, verdiği ürünü, o nesnenin nitelik veya özelliğini gösterme, adlandırmadaki, işlevini belirtme, bir özelliği bir nesneye yargı hâlinde yükleme, aitlik belirtme, kalıplaşmış çekimli fiillerden oluşmuş adlara dönüşme ve benzetme gibi çok yönlü anlam ilişkileri taşıdıklarını söylemek mümkündür (Korkmaz, 2019: 191). Birleşik kelimelerin oluşumunda iyelik, kelimeler arası ilgi ve benzetme, önemli bir yer tutmaktadır (Korkmaz, 2019: 191). Birleşimde yer alan kelimeler gerek yüzeysel gerekse derin yapıda bir anlam ilişkisi kurmaktadır. Dilde kelime üretiminin önemli bir kısmını teşkil eden kelime türetiminde dilin anlam+ işlev ilişkisine bağlı üretimler ön plana çıkarken birleşik kelimelerde belirli biçim kalıpları içinde anlam birimini ön plana çıkaran üretimler söz konusudur (Korkmaz, 2019: 191). İsim ve fiil kökü veya gövdelerine yapım eklerinin getirilmesiyle türetilen kelimeler sadece anlam açısından değil aynı zamanda işlev açısından da incelenmektedir. Kelime birleşimi yoluyla ortaya çıkan birleşik kelimelerde ise esas unsur anlamdır. Birleşik kelimeler birleşim sürecinde ek almadan yeni bir kelime ve kavram alanı oluşturmaktadır.

Birleşik kelimelerin meydana gelmesinde birleşği oluşturan her unsur, ortaya çıkan yeni yapı üzerinde müşterek bir etkiye sahiptir. Ancak birleşik kelimeyi oluşturan kelimeler arasında güçlü ve zayıf unsur olarak niteleyebileceğimiz birleşik kelimeler de mevcuttur. Birleşimdeki kelimelerden güçlü unsur, birleşimin yeni kavram alanını inşa etme sürecinde ön plana çıkmaktadır. Birleşenler yalın halde taşıdıkları anlamlarını yeni bir kelime ve kavram alanı yaratmak için aynı ölçüde ortaya koyabilecekleri gibi birleşimde yer alan kelimelerden biri ötekini daha yakından belirtmek veya tasvir etmek için anlamını yitirmiş olabilir (Banguoğlu, 2011: 294-296). Birleşimde temel olan iki veya daha çok unsurun birlikte ortaya koyduğu kavram alanı ve anlam bütünlüğüdür.

Kelimelerin birleşimi iki kelimenin belli bir düzen ve kural çerçevesinde sınırlı birleşim kalıplarında meydana gelmektedir. Birleşimde gerekli olan düzen ve kurallar Türkçenin söz dizimi ölçütlerine uygunluk göstermektedir (Banguoğlu, 2011: 295). “Söz içinde kelimeler ilk önce kavramları daha belirgin hâle getirmek üzere yaklaşarak belirtme öbekleri meydana getirirler (ağacın dalı, renkli ışık, uzaktan bakmak). Türkçede birleşikler hemen daima bu belirtme öbeklerinin özel bir anlam bağlayarak tek kelime gibi kullanılır olması ile meydana gelir. Ancak belirtme öbekleri ile birleşik kelimeler arasında kesin bir sınır çizmek her zaman kolay olmaz. Çünkü birleşik kelimelerde anlamca ve şekilce bütünleşme (intégration) derece derecedir. Kimisi daha tıkHz, kimisi daha çözükh görünürler (kızkuşu X su kuşu, pazartesi X bayram ertesi). Ayrıca bir belirtme öbeği olarak anlam taşıyan bir kalıpta iki kelimenin bir üreme anlatımla birleşik kelime olduğu görülür: kuş palazı (yavru kuş) kuşpalazı (bir hastalık), kara tavuk (kara bir tavuk) karatavuk (bir kuş) gibi. Bununla birlikte bazı birleşim kalıpları ve yer yer vurgular birleşik kelimeyi belirtme öbeklerinden ayırt etmeye yardım ederler: Bahçenin kapısı bir birleşik değildir, ama bahçe kapısı bir birleşik olur. Çünkü anlamca cins özelliği kazanmış bir belirtme öbeğidir. Bunun gibi açık göz bir belirtme öbeği, açığız bir birleşik sıfattır” (Banguoğlu, 2011: 295).

Söz varlığının ve söz diziminin bir parçası olan birleşik kelimelerin vurgusu üzerine farklı görüşler mevcuttur. Türkçede birleşik kelimelerin genellikle belirtme öbekleri şeklinde görüldüğünü, kelime öbeklerinin sabit kavramlar kazanmasıyla meydana geldiğini, bu bağlamda birleşik kelimelerdeki vurgunun temelde bir öbek vurgusu olduğunu söylemek mümkündür (Banguoğlu, 2011: 119). Kelime birleşimiyle meydana gelmiş birleşik kelimelerin vurgusu basit kelimelerin vurgusundan farklılık göstermektedir. Korkmaz (2019: 190) ise birleşik kelimedeki yer alan kelimelerin vurgusuna göre taşıdığı anlamın değiştiğini ifade

etmektedir. Birleşik kelimedeki kelimelerin anlamlarına göre vurgularının değiştiğini söylemek mümkündür. Birleşik kelimelerin vurgusu, birleşik kelimelerin imlâsını etkilememektedir. Farklı görüşlerin benimsendiği, klasik bir imlâ düzeninin olmadığı birleşik kelimelerin imlâsı görecelidir.

2.1.3. Türlerine göre birleşik kelimeler

Bir dilde kelime üretiminin etkin yollarından biri de basit veya türemiş kelimelerin belirli dilbilgisel olaylar sonucunda birleşerek yeni bir kelime ve kavram alanı kazandırmasıdır. Dilde var olan söz varlığı başka bir deyişle kelime haznesinin önemli bir kısmını birleşik kelimeler meydana getirmektedir. Birleşik kelimeler kelime türlerine göre alt başlıklara ayrılmaktadır. Korkmaz (2019: 190-204) birleşik kelimeleri, kelime türlerine göre yedi başlıkta ele almıştır. İlgili başlıklar şu şekildedir:

Birleşik adlar

Türkçede birleşik ad oluşturmak için sıklıkla kullanılan dil kalıpları ad tamlaması, sıfat tamlaması, ikileme, sıfat-fiil vb. kelime gruplarıdır.

1. Ad Tamlaması Kalıbındaki Birleşik Adlar: Genellikle belirtisiz ad tamlamaları, birleşik kelime kurmaya çok elverişli olan kelime grubudur. Çünkü, belirtili ad tamlamalarında, tamlayana eklenen ilgi durumu eki, tamlananı belirli bir kişi ya da nesneye dar bir aitlik ilişkisiyle bağladığı hâlde, belirtisiz ad tamlamalarında ilişki doğrudan doğruya belirsiz genel bir nesneye, bir tür adına yöneliktir. Dolayısıyla bu tür ad tamlamaları birleşik kelime türetmeye elverişlidir. Dilimizde bu yolla türetilmiş pek çok birleşik ad vardır: *akşamsefası* (çiçek), *altıkardeş* (yıldız kümesi), *ardıç otu*, *aslanağzı* (çiçek), *ayakkabı*, *ayıkulağı* (bitki), *balgümeci* (dikiş), *balıksırtı* (desen)...vb. (Korkmaz, 2019: 192).
2. Sıfat Tamlaması Kalıbındaki Birleşik Adlar: Birleşik adların bir kısmı da şekilce sıfat tamlaması kalıbındadır. Bu kalıpta olanlar özellik, nitelik, renk ve sayı bildiren sıfatların bir adla birleşmesinden oluşan ve genellikle ağaç, bitki, kuş, hayvan, hastalık vb. somut ve soyut nesne gösteren adlardır: *acı badem*, *açık oturum*, *açık öğretim*, *akağaç*, *akçaağaç*, *akdarı*, *alabacak* (at), *alabalık* ... vb. (Korkmaz, 2019: 192).
3. Yan yana getirilmiş iki addan birincisinin ikincisi önünde bir sıfat gibi kullanılmasından oluşmuş sıfat tamlaması biçiminde birleşik cins adları da

vardır: *Altınbaş* (kavun), *altıparmak* (palamut), *beşbıyık* (muşmula); *demirbaş*, *dolma kalem*, *elmabaş* (tepeli dalgıç), *kamçıkuyruk* (koyun) ... vb. (Korkmaz, 2019: 193).

4. Sıfat-Fiil Kalıbındaki Birleşik Adlar: Türkçedeki birtakım adlar da -An, -r, -Ar ve -mAz sıfat-fiillerinin bir addan sonra gelerek kalıplaşmasından oluşmuş sıfat-fiil kalıbındadır: *Ağaçkakan*, *ahmakıslatan*, *başbakan*, *boğazkesen*, *böcekkapan*, *buzkıran*, *cankurtaran*, *çöpçatan*, *dalgakıran*, *damardaraltan*, *elöpen*... vb. (Korkmaz, 2019: 193).
5. İsnat Grubu Kalıbındaki Birleşik Adlar: Nicelik bağlamında yaygın olmasa da bazı adlar da üçüncü şahıs iyelik eki almış bir adın kendinden sonra gelen ve yargı bildiren bir sıfata dayanmasından oluşan isnat grubu kalıbındadır: *Ağzıaçık* “şaşkın, bön kimse”, *baldırıçıplak* “ayak takımı, serseri”, *baldırıkara* (bitki), *başbozuk* “asker arasına karışmış sivil savaşçı, sivil topluluk”, *baştankara* (kuş), *karnıkara* “börülce”, *karnıyarık* (yemek)... vb. (Korkmaz, 2019: 193).
6. Ad + Çekimli Fiil Kalıbındaki Birleşik Adlar: Birleşik adların bazıları ise bir ad ile -DI/ -DU geçmiş zaman ekinin yahut da art arda gelmiş aynı türden iki çekimli fiil ekinin kalıplaşmasından oluşmuştur: *albastı* (hastalık), *ciğerdeldi* (nakış, işleme), *çitkırıldım* “dayanaksız, çekingen kimse”, *dalbastı* “aşılı kiraz”, *firdöndü* “metal oyun aracı”, *gecekondu* “plânsız kaçak ev”... vb. (Korkmaz, 2019: 194).
7. İkileme Kalıbındaki Birleşik Adlar: Türkçede anlamdaş, yakın veya zıt anlamlı adların yan yana gelmesinden oluşan *ikileme* kalıbında birleşik adlar da vardır. Bunlar yine tek bir kavrama karşılık olan ve adı ikileme yoluyla anlamca pekiştiren birleşiklerdir. İçlerinde yansımalı sözlerin yinelenmesinden oluşanlar, ikinci kelime başına *m-* ünsüzünün eklenmesiyle yapılanlar da vardır: *Birlik beraberlik*, *çoluk çocuk*, *dağ taş*, *dere tepe*, *dirlik düzenlik*, *el ayak*, *cızbız*, *çitçit*, *dırdır*, *hoşbeş*, *şıpşıp* (terlik); *bilezik milezik*, *caka maka*, *hastalık mastalık*, *kayıp mayıp*... vb. (Korkmaz, 2019: 194).

Birleşik sıfatlar

Dilimizdeki birleşik sıfatlar gramer yapıları bakımından birbirlerinden az çok farklı beş alt tür oluşturmuştur. Bazen sayıları da sınırlı olan bu türlerin başlıcaları şunlardır:

1. Ad Tamlaması Kalıbındaki Birleşik Sıfatlar: Bu yapıya sahip birleşik sıfatlarda, ilgi hali eki almamış bir ad tamlaması kendinden sonra gelen adın niteleyicisi durumundadır: *balık eti* (şişmanlığında), *baş belası* (adam), *camgöbeği* (bluz), *çiçekbozuğu* (yüz), *çingene pembesi* (atkı), *kahverengi* (takım), *granit grisi* (araba), *kalburüstü* (kimseler), *narçiçeği* (eşarp)... vb. Bunların çoğu da renk adı bildiren sıfatlarla, kişilik ve karakter gösteren sıfatlardır. İçlerinde zarf olarak kullanılanlar da vardır (Korkmaz, 2019: 194).
2. Sıfat Tamlaması Kalıbındaki Birleşik Sıfatlar: *Açıkgöz* (adam), *aksakal* (kişi), *birçok* (kitap), *birkaç* (gece), *birtakım* (insanlar), *boşboğaz* (çocuk), *büyükbaş* (hayvan)... vb. Bir rengin tonunu belirtmek üzere renk adlarından önce kullanılan sıfatlarla oluşturulan birleşik sıfatlar da bu gruba girer: *açık sarı* (boya), *açık yeşil* (elbise), *koyu mavi* (gömlek), *koyu lacivert* (ceket), *kirli sarı* (örtü), *konur al* (at) vb. (Korkmaz, 2019: 195).
3. İki addan oluşan ve birincisi bir sıfat gibi kullanılan birleşik sıfatlar: *anaerkil* (aile), *ataerkil* (aile), *babayiğit* (adam), *cam göz* (Fadime), *cingöz* (Asım), *pala bıyık* vb. (Korkmaz, 2019: 195).
4. İsnat Grubu Kalıbındaki Birleşik Sıfatlar: *alını açık* (kimse), *ayarı bozuk* (saat), *başı bağlı* (kız), *bağrı yanık* (Ömer), *başı boş* (dolaşma), *başı bozuk* (asker), *canı tez* (insan), *cebi delik* (kimse), *eli çabuk* (işçi), *eli maşalı* (kadın)... vb. Bu türlü birleşik sıfatlar, mecazlı kullanışlar yoluyla başka anlama gelen sıfatlardır. *Cebi delik* birleşik sıfatının “parasız, züğürt” anlamına gelmesi gibi (Korkmaz, 2019: 195).
5. İki Sıfatın Birleşmesinden Oluşmuş Birleşik Sıfatlar: *az çok* (dememek), *belli başlı* (işler), *biraz* (uzunu), *birçok* (kişi), *birkaç* (yabancı), *delidolu* (gençler). Bu birleşik sıfatların bir kısmı da bir sıfat ile adlardan +II / +IU, +sIz / +sUz ekleriyle kurulan sıfatların oluşturduğu birleşiklerdir: *aç gözlü* (adam), *açık sözlü* (insan), *beyaz boyalı* (ev), *çok hücreli* (canlılar), *güler yüzlü*, *tatlı dilli* (öğretmen), *dört ayaklı* (yaratık) ... vb. (Korkmaz, 2019: 195).

Dilimizde, Osmanlı Türkçesinin bir uzantısı olarak yer yer Farsça kurallara göre oluşturulmuş birleşik sıfatlar da göze çarpar: *ehvenişer* (<ehven-i şer), *fecrikâzip* (<fecn-i kâzip, geçici tan, yalancı tan), *fecrisadık* (gerçek tan), *gayriahlaki*, *gayriciddî*, *gayrikâbil* (imkânsız, olanaksız), *gayrimenkul* (taşınmaz mal) ... vb. (Korkmaz, 2019: 196).

Birleşik zarflar

Sıfatların bir bölümü aynı zamanda zarf olarak da kullanılabilen gramer öğeleridir: *uzun boylu delikanlı*, *uzun boylu anlat-*; *hıncahınç insan*, *hıncahınç dol-* gibi. Birleşik zarflar genellikle kelime grupları biçiminde olan zarflardır. Ancak, bunların içinde anlam kayma ve değişmesine uğrayarak yeni ve tek bir kavrama karşılık olanlar bulunduğu gibi, birleşigi oluşturan öğelerin, şekilce birleşik kelime oluşturma kalıbına uyduğu hâlde, anlamca sürekli yeni bir kavramı karşılamadığı görülmektedir. Bunlar birer kelime grubu olarak, cümlede zarf görevi yüklenmişlerdir. Yahut da eklendikleri fiilin önünde anlam pekiştirici, anlam güçlendirici birer görevleri vardır. Ancak anlam ve görevleri sürekli değil geçicidir.

1. Birleşik Kelime Özelliği Taşıyan Zarflar: Bu gruba giren zarflar, yapıcı birleşik kelime niteliğindeki zarflardır. Genel olarak iki kelimedenden oluşan birleşikte ya her iki kelime de kendi anlamlarını koruyarak yeni bir kavram ve kavram alanına karşılık olmuştur. Yahut birleşigi oluşturan öğelerden biri veya ikisi birden anlam kayma ve değişmesine uğrayarak eskisinden farklı yeni bir anlam kazanmışlardır: *alabildiğine* (uzan-), *alelacele* (git-), *arada bir* (uğra-), *akşamüstü* (çık-), *arasıra* (getir-), *az çok* (anla-), *ayak üstü* (konuş-) ... vb. (Korkmaz, 2019: 196).
2. Geçici Görevde Birleşik Zarflar: Yukarıda belirtildiği gibi, bu gruptaki zarflar, birer kelime grubu oluşturacak anlam kayma ve değişmesine uğramadan cümlede zarf görevi yüklenmiş olan birleşiklerdir. Bunların başlıcaları ad tamlaması, sıfat tamlaması, isnat grubu, tekrar grubu, sıfat-fiil, ad-fiil, zarf-fiil, kısaltma grubu vb. kalıplardadır (Korkmaz, 2019: 197).

Birleşik zamirler

Zamirler, kişileri veya nesnelere temsil ya da işaret yoluyla ifade eden gramer birimleridir. Yapıları bakımından basit ve türemiş zamirler de vardır. Birleşik zamirler, birden fazla zamir ya da başka gramer kategorisinde adların belirli kalıplar içinde birleştirilmesinden oluşmuş zamirlerdir. Türkiye Türkçesindeki birleşik zamirler, yapıları bakımından genellikle ya şahıs, işaret ve belirsiz zamirlerin bağlama kalıbında art arda gelmesiyle yahut da çeşitli yapıdaki birleşik sıfatların iyelik ekleri alarak zamire dönüşmesinden oluşmuştur. Bunların sayıları da belirli ve sınırlıdır: *sen ben*, *biz siz*, *şu bu*, *falan filan*, *falanca filanca*, *öteki beriki*; *birazı*, *birçoğu*, *birkaçı*, *birtakımı*, *büyüğü küçüğü*, *canlısı cansız*, *her biri*, *her birimiz*, *her biriniz*, *hiçbiri*, *hiçbirimiz*, *iyisi kötüsü*, *üçü beşi* vb. (Korkmaz, 2019: 198).

Birleşik bağlaçlar

Bağlaçlar; kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri, kimi zaman da paragrafları şekil ve anlamca birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevlerle, bağladıkları sözler arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran gramer öğeleridir. Dil bu görevi yerine getirmek üzere kimi zaman ad tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu, edat grubu, ünlem grubu gibi çeşitli kelime gruplarından yararlanmıştır. Bu gruplar, cümlenin öğeleri arasındaki duygu ve anlam ilişkilerini kurabilmek için ister istemez özel nitelikte kaynaşmış birer anlam bütünlüğü kazanarak birleşik bağlaçları oluşturmuştur: aksi hâlde, aksi takdirde, bildiğin kadarıyla, bilindiği üzere, bir bakıma, bir yönüyle, böyle iken, bu durumda, bu gidişle, bu münasebetle ... vb. (Korkmaz, 2019: 198).

Birleşik ünlemler

Ünlemler söz içinde konuşanın çeşitli duygu, düşünce ve heyecanlarını etkili biçimde dile getiren sözlerdir. Bu gramer birimleri tek bir kelimedenden ibaret olduğu gibi, öteki kelime sınıflarında görüldüğü üzere bir ad veya fiille birleşmiş bir ünlem grubu da olabilir. Ünlem gruplarında, grubun her iki ögesi, şekil bilgisi açısından araya bir ek almadan birleşir. Ey dağların bekçisi; Çam ağaçları!, Ey tatlı ve ulvî gece! Örneklerden hareketle, ünlem grubunun ad ögesi bir ad veya sıfat tamlaması da olabilir. Ünlemin kendisi de aman aman!, sakın ha!, baş üstüne, pisi pisi, tövbe tövbe! biçimlerinde yalnız başına da bir grup oluşturabilen ünlem grupları, cümledeki bir duygu ve heyecanın (hatta yerine göre bir düşüncenin) tek bir duygu kavramı hâlinde bütünleşmiş anlatım biçimi olduklarından, birleşik kelimeler arasına ünlem gruplarını da eklemek gerekmiştir. Ünlem grupları içinde bir duyguyu çekimli bir fiil veya bir cümle olarak dile getiren parçalar da vardır: aah keşke, aman be çocuk!, ah aptal ah!, aman yarabbi, aman Allahım!, ammada hoş!, aman aman hey! ... vb. (Korkmaz, 2019: 199).

Birleşik fiiller

Birleşik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir. Birleşik fiilleri, farklı yapı ve anlam özelliklerine göre kendi içinde dört alt sınıfa ayırmak mümkündür:

1. Birinci grupta yer alanlar, bir ad ya da bir sıfat ile et-, ol- yardımcı fiillerinin veya esas fiil olma dışında yardımcı fiil olarak da kullanılan bul-, bulun-, buyur-, eyle-, kıl-, yap- fiillerinin birleştirilmesi yoluyla kurulan birleşik fiillerdir. Bu birleşiklerde, yardımcı fiiller, ad ve sıfatları fiil durumuna geçirme görevi

yüklenmişlerdir. Bunların en yaygın kullanılıştta olanları bir kılış bildiren geçişli et- ve bir oluş bildiren geçişsiz ol- yardımcı fiili ile kurulan birleşiklerdir: alay et-, başkanlık et-, el et-, göz et-, hasta et-, iyilik et-, pır pır et- ... gibi.

2. İkinci grupta yer alanlar, karmaşık fiil diye adlandırılan birleşik fiillerdir. Bunlar değişik zaman kesimi içindeki sıfat-fiillerin, ol- yardımcı fiili ile birleşmesinden oluşmuştur. Karmaşık fiiller ol- yardımcı fiilinden önce gelen sıfat-fiilin bağlı bulunduğu zamana ve yüklendiği işlev ayrılığına göre öncelik, alışkanlık ve niyet fiilleri olmak üzere üçe ayrılır.
3. Üçüncü gruptaki birleşik fiiller, iki fiilin birleşmesinden oluşmuştur. Burada birinci fiil bir zarf-fiil kuruluşundadır. Buna, esas fiilin anlamını tasvir eden ve ona yeni bir anlam özelliği katan yardımcı fiil eklenir. Bu türlü birleşik fiiller tasvir edici yardımcı fiil olarak kullanılan bil-, ver-, dur-, yaz-, gel-, gör-, kal-fiilleri ile karşılanır. Tasvir fiilleri işlev ayrılıklarına göre yeterlik, tezlik, süreklilik, yaklaşma ve uzaklaşma türlerine ayrılır.
4. İkili birleşik fiiller grubundaki bir kısım birleşik fiiller de iki ayrı fiilin belirli biçim kalıpları içinde bir araya gelip kaynaşmasından oluşmuştur. Anlamca birbirine yakın ya da zıt fiillerin oluşturduğu bu birleşiklerde, esas fiil genellikle -(y)Ip zarf-fiil yapısındadır: alıp ver-, dolup taş-, döküp saç-, düşüp kalk-, kasıp kavur-, sayıp dök-, silip süpür-, uçup git-, yürüyüp git- vb.
5. Anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller: Bu gruptaki birleşik fiiller, ad ya da ad soylu bir veya birden çok kelimenin, belirli şekil bilgisi kalıpları içinde, bir esas fiil ile birleşerek anlam kayma ve kalıplaşmasına uğramasından oluşmuştur. Bu nitelikteki birleşiklerin iki yönü vardır. Birinci yönleri, bundan önceki gruplarda ele alınan birleşik fiillerde olduğu gibi, şekilce bir ad ve bir yardımcı fiille kurulan birleşiklere benzemeleri ve onlar gibi tek bir kavrama karşılık olmalarıdır. Ancak, onlardan ayrılan yanları, fiilden önceki ad ögesinin sabit kalmaması, yalın olarak kullanılabilirdiği gibi, bir ad grubu biçimiyle de bulunabilmesi ve işletme ekleriyle genişletilebilmesidir: göze gir-, gözden düş-, kanı tepeye çık-, evdeki pazar çarşıya uyma- gibi. Bu özellikleri dolayısıyla, fiilden önce gelen ad ögesi, fiile bir özne, bir nesne bir yer tamlayıcısı veya zarf görevi ile bağlanmıştır. Bu yapıdaki birleşik fiillerin ikinci yönleri, doğrudan doğruya anlam bilimi ile ilgilidir. Bunlar şekil kaynaşması dışında anlamca da değişik yönde bir kayma ve kalıplaşmaya uğrayarak deyim niteliği kazanmışlardır. Deyimler geniş anlatım biçimleri ile birleşmenin ötesinde

yepyeni ve çok değişik anlamların ifadesi oldukları için, kelime yapımına anlam bilimi yoluyla da katkıda bulunmuşlardır (Korkmaz, 2019: 199-201).

2.2. Kavram Alanı

2.2.1. Kavram alanının tanımı ve kapsamı

Kavram Türkçe Sözlük'te (2011: 1358) bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, mefhum, fehva, konsept, nosyon olarak tanımlanmıştır. Korkmaz'a (1992: 8) göre kavram; yeryüzündeki varlıkların, nesnelerin, durumların, hareketlerin ve tasavvurların dildeki ifade biçimidir. Kavramın değeri ve niteliği aynı dili konuşan kimselerce aşağı yukarı aynıdır (Korkmaz, 1992: 8).

Kavram, sosyal bilimler başta olmak üzere birçok farklı disiplin alanında üzerinde durulan bir konu olagelmıştır. Kavram (concept, concept, Begriff), geçmişten günümüze, bilim insanlarının, aydınların, ruhbilimcilerin ve dilcilerin, üzerinde durdukları, açıklamaya ve tanımlamaya çalıştıkları bir problemdir (Aksan, 2020: 149). Üzerinde sıklıkla durulmasına rağmen görüş birliği sağlanamamış birçok problemleri mevcuttur. Bu problemlerin başında tanım ve kapsam gelmektedir. Aksan'a (2020: 149) göre tanım probleminin temelinde kavramın dille, iç içe olması, kavramı belirlemeye çalışırken karşımıza "dil ve düşüncenin ilişkisi" sorununun çıkması vardır. Dil ile düşüncenin sınırı veya dil olmadan düşünmenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusu tartışmalı olmasa dile başvurmaksızın düşünmenin olanaklı bulunduğu herkesçe benimsense, kavramı dilden bağımsız olarak düşünülebilir ya da tanımlanabilirdi (Aksan, 2020: 149). Aksan'a (2020: 149) göre üzerinde görüş birliğine varılamamış farklı düşünce ve tanımlar olmasına rağmen kavramın ruhbilim ve felsefe açısından incelenmese bile dilbilimsel anlambilim çerçevesinde kavram'a yeni bir açıklama getirebilmek mümkündür.

Kavramın tanım ve kapsamıyla ilgili farklı görüşler mevcuttur. Klasik mantıkta kavram, "bir objenin zihindeki tasarımı" olarak tanımlanmıştır (Aksan, 2020: 149). Aksan'a (2020: 149) göre bir tasarımı (örneğin Türkçe konuşan bir kimseye at, balık ya da süt dediğimiz anda, onun zihninde beliren tasarımı) dilden ayrı olarak düşünme olanağı bulunsa bile soyut kavramları dilden soyutlayarak düşünüp açıklama olanağı olmadığı gibi kıskançlık, cömert, sevimli, adalet, acımasızlık gibi soyut kavramlar, hemen her dilde bulunmakta, başka başka sesler ve değişik biçimlerle anlatılarak o dilleri konuşanlarda belli bir düşüncenin uyanmasına yol açmaktadır. At, balık ya da süt, geleneksel mantığın tanımlamasına göre zihinde belli bir tasarım uyandırır (at'ta dört ayaklı, hızlı koşan hayvan imgesi, balık'ta belli biçimiyle suda yaşayan yaratık, süt'te

ise tadı bilinen, beyaz, yoğunca sıvı). Ancak aynı şeyi kıskançlık, cömert, sevimli, adalet, acımasızlık ve benzeri kavramlar için söyleyemeyiz. Felsefe Sözlüğü yazarı F. Mauthner'in "sözcük dışında (yani dilden ayrı olarak) kavram nedir, bilmiyorum" sözü dil – kavram ilişkisini yansıtmaya bakımından önemlidir (akt. Aksan, 2020: 150).

H. Seiffert, Almandaca *weisses Pferd* ve *Schimmel* kelimelerinin aynı kavramı, yani "beyaz at"ı ifade ettiğine dikkat çektikten sonra, "öyleyse kavram, kelimeler değişse bile aynı kalan şeydir" şeklinde bir sonuca varmaktadır (Aksan, 2020: 150). Bu ifade, dilbilim ve anlambilim açısından kavramlar ile diller arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Seiffert'in argümanı, farklı dillerdeki farklı kelimelerin aynı kavramı temsil etmesine rağmen, kavramın kendisinin değişmeyen bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre birbirinden farklı dillerdeki kelimelerin değişmesi, ifade edilen kavramın dilin ötesinde bağımsız bir varlık olduğunu göstermektedir.

"Kavram, dilden önce var olan ve ilk olarak dil aracılığıyla anlatımını bulan bir kuruluş değil, terimin ses yapısının bir soyutlamasıdır; terimin yanında, ondan bağımsız olarak bulunan bir nesne sayılamaz" (Aksan, 2020: 150). Bu ifadeye göre dil, kavramların varoluşunu sağlayan bir araç değil aksine kavramların dildeki ses yapısının soyut bir temsili olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda bir kavramın varlığı dilin varlığından bağımsızdır ve dilde kullanılan terimler, kavramı ayrı bir varlığı olmayan bir nesneyle ilişkilendirilemez. Bu yorum, dilbilim ve felsefe alanlarında kavramların doğasını ve dilin rolünü tartışmaktadır. Dilin kavramları ifade etmeye muktedir olduğu kabul edilse de kavramlar kendilerini dilin dışında var olan gerçek varlıklar olarak kabul etmektedir. Ünlü dilbilimci J. Lyons, "kavram" kelimesinin, zihnin nesnelere anlamasına veya bilmesine yardımcı olan düşünce veya mantıksal yapıyı ifade ettiğini öne sürmektedir (Aksan, 2020: 150). Bu ifade, kavramın zihinsel bir işleve işaret ettiğini ve insanların düşünme süreçlerinde kavramların merkezi bir rol oynadığını vurgular. Lyons'un yaklaşımı, dilbilim ve bilişsel psikoloji alanlarında kavramlarla ilgili araştırmaların temelini oluşturmaktadır. Lyons, kavramların insan düşüncesindeki işlevi ve anlamlandırma sürecindeki rolü üzerine odaklanmıştır.

İnsanlar adadillerini öğrenirken portakal, buz ve ateş gibi nesnelere ve bu nesnelere özelliklerini deneyimleyerek öğrenmişlerdir. Bu deneyimler, dildeki adlarıyla birlikte zihindeki tasarımlarla birleşir. İnsanlar, dillerindeki karşılıkları kullanarak bu nesnelere hakkında konuşurlar. Ayrıca insanlar, konuştukları dilde o nesnelere varlığını, niteliklerini ve birbirinden farklarını öğrenirler. Bu durum dildeki adlandırılma ile doğrudan ilişkilidir. Ananas,

kuşkonmaz ve Brüksel lahanası gibi yiyecekleri gören ve deneyimleyen bir kişi, bu nesnelere ilgili tasarımlar ve deneyimler edinir. Ancak bu nesnelere hakkında konuşmak gerektiğinde, kendi dilinde karşılıklarının olmadığı durumlarda, yabancı dildeki adlarını öğrenmesi gerekebilir (Aksan, 2020: 150). Aksan'a (2020: 150-151) göre insanların zihninde dış dünyayla ilgili tasarımlar ve deneyimlerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca dilin dış dünyadaki varlıkları ve olguları adlandırma ve anlamlandırma sürecinde önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

Kanarya, ağaçkakan, kırlangıç, güvercin gibi farklı adlarla adlandırılan yaratıklara toplu olarak 'kuş' adı verilmiştir. Benzer şekilde çınar, akasya, servi, kavak, mürver gibi farklı bitkiler 'ağaç' adı altında toplanmıştır. Bitkilerin yanı sıra fesleğen, karahindiba, gül, sardunya gibi bitkilere de 'bitki' adını veririz (Aksan, 2020: 151). Bu doğrultuda kavramları dilde bir genelleme veya bir soyutlama olarak düşünmek mümkündür. Bu ifade biçimi, dilbilim ve felsefe alanlarında kavramların doğasını ve sınıflandırma süreçlerini anlamaya yönelik çalışmaların temelini oluşturmaktadır.

Bu ifadelerden hareketle kavramı şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Kavram, dil aracılığıyla ifade edilen dünya üzerindeki nesnelere, biçimlerin, olguların, durumların ve hareketlerin birleşimidir. Bu ifade, çeşitli ses ve biçimlerle, farklı yöntemlerle gerçekleştirilen tuz, ip, su gibi nesnelere yanı sıra yüreklilik, çöpçatanlık, açlık gibi soyut kavramları da içerir. Bu süreç somut ve soyut kavramların oluşumunu kapsar ve bunları somut nesnelere farklılaştırır.
2. Kavram, dilin özgül bir soyutlama ve genelleme süreci olan, dünya üzerindeki nesnelere ortak özelliklerine dayalı bir olgudur. Bu süreç ağaç, bitki, hayvan, memeli gibi kategorilere dahil olan nesnelere tanımlanmasını sağlar (Aksan, 2020: 151).

Kavramların değeri ve niteliği, aynı dil grubunda yer alan bireyler arasında genellikle benzerdir. Örneğin Türkiye Türkçesi konuşan kişilere 'kar' (yağış), 'çekiç' (araç), 'düğün' veya 'ekmek' gibi kelimeler söylendiğinde zihinlerinde canlandırdıkları tasarımlar genellikle benzerdir. Ancak bu tasarımlar, kişinin yetiştiği çevreye, kültüre, kişisel niteliklere ve deneyimlere bağlı olarak küçük farklılıklar gösterebilir. Sadece köy düğününe aşına olan bir Türk bireyin zihninde canlandırdığı düğün, köy düğünü olacaktır. Ancak daha yüksek yaşam standartlarına sahip bir kentli için farklı bir tasarım oluşabilir. Aynı şekilde Türkler için kutsal

bir kavram olan ekmek için de benzer bir durum söz konusudur. Saçta veya tandırda pişirilen ekmekle beslenen birisi ile sadece şehirde satılan ekmekle tanışmış birisinin ekmek tasarımları arasında elbette farklılıklar bulunacaktır. Bu durum, dilin kullanıcılarının deneyimlerinin ve kültürel arka planlarının, kavramları farklı şekillerde anlamalarına yol açabileceğini göstermektedir (Aksan, 2020: 151-152).

Aksan'a (2020: 152) göre aynı dili konuşan bireyler arasında kavramların kişisel değerlere sahip olduğunu ve farklı tasarımlar ile farklı duygular uyandırdığını belirtmek gerekmektedir. Söz gelimi pastayı çok seven birisi için 'pasta' denildiği zaman ortaya çıkan tasarımlar ve duygular, bir kez pastadan zehirlenip ciddi hastalık yaşayan bir kişide uyanan tasarımlar ve duygulardan farklı olacaktır. İşbu hadise, insanların kişisel deneyimlerinin, tercihlerinin ve geçmişte elde ettikleri tecrübelerinin kavramları nasıl algıladıklarını etkilediğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda aynı kavramın farklı kişiler arasında farklı tasarımlar ve duygular uyandırması oldukça doğaldır ve bu durum bireyler arasındaki farklılıkların bir yansımasıdır (Aksan, 2020: 152). Bu ifadelerden hareketle kavramların tasarım alanlarını ikiye ayırmak mümkündür:

- a) Genel (topluma, dilbirliğine özgü olan),
- b) Özel (kişiyeye özgü olan)

Aksan (2020: 152) kavramlar açısından temel ayrımın, diller arasında olduğunu söylemiştir. Her dilde 'ekmek' kavramı farklı bir ifade biçimi bulmuşken (Far. nân, Fr. pain, Alm. Brot, Mac. kenyér...) bu dilleri konuşanların zihninde 'ekmek' farklı ve belirgin kavramlar olarak ortaya çıkar. Ayrıca Türkçedeki 'ekmek' kavramının diğer dillerdeki karşılıklarının önemive insan yaşamındaki değeri farklıdır veya bazı dillerde bulunmamaktadır (Türkçedeki ekmek parası, ekmeğini kazanmak, ekmeğiyle oynamak deyimleri bu açıdan ilginçtir; Anadolu'nun birçok yöresinde yemek yemek yerine ekmek yemek kullanılır). Örneğin Fransızcada, bu anlamda 'ekmek' yerine 'çorba' (soupe) kullanılmıştır. Kökeni Germen diline dayanan kelime, Fransızcada 'yemek, bir lokma ekmek' anlamlarına gelir. Aynı zamanda 'akşam yemeği yemek' anlamındaki 'souper' fiili de bu kökten türetilmiştir. 'Ekmek parası' anlamına gelen 'la bonne soupe' deyimini de dikkat çekicidir (Aksan, 2020). Bu ifadelerden hareketle farklı dillerin ve kültürlerin kavramları farklı şekillerde ifade ettiğini ve farklı anlamlar yüklediğini söylemek mümkündür. Dil ve kültürün kavramlar dünyasını nasıl şekillendirdiğini ve farklılıklara yol açtığını da ifade etmek gerekmektedir.

Bir dildeki kavramın temsil ettiği anlam alanı olarak nitelendirebileceğimiz kavram alanını Korkmaz (1992: 8) zihinde aynı veya birbirine yakın kavramlar oluşturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alan: Ülkü, hedef, gaye, maksat... vb. şeklinde açıklamıştır. Dilde mevcut kelimeler yaşadıkları zamana bağlı kalarak belirli bir kavram alanını temsil ederler. Birden çok kelimenin bir kavram alanını teşkil ettiği örnekler olduğu gibi bir kelimenin kullanıldığı bağlama göre birden çok kavram alanına ait sayılabileceği örnekler de mevcuttur. Kavramlara yüklenen anlam alanları kültüre, çevreye, zamana ve o dili konuşanların sosyal statülerine göre değişiklik gösterebilir.

Kavram alanına ilişkin Aksan (2020: 161) şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: Kavram ve anlam konularının incelenmesi sürecinde kavram alanı, anlam alanı, dil alanı gibi terimlerle ifade edilen bir akım hassaten dikkate alınmalıdır. Bu akım, yapısalcılığın anlambilime uyarlanmasıyla ilişkilendirilebilecek nitelikte olup J. Trier'in 1931'de Almanya'da yayımladığı bir çalışma ile tanınmıştır. J. Trier tarafından önerilen dil alanının (Sprachfeld) alışma yöntemi dildeki ögelerin ayrı ayrı incelenmesine karşı çıkıp bunların yalnızca yakın ve ilişkili oldukları diğer ögelerle birlikte ele alındığında değerlerinin belirleneceğini ne sürmektedir. Dildeki ögelerin, mozaik bir yüzeydeki parçacıklar gibi birbirini sınırlayan unsurlardan oluştuğunu ve her kavramın değerinin sadece kendi yerine göre belirlendiğini söylemek mümkündür. Trier, eski Alman okullarında öğrencilerin ders durumlarını değerlendirirken Verstand alanına giren kavramları incelemiş ve bu kavramların birbirleriyle ilişkili ve düzenli bir bütün oluşturduğunu ortaya koymuştur. Verstand alanı; us, algılama, bilgi ve anlayış gibi kavramları içermektedir. Trier'in alışması, Alman szvarlığındaki bu kavramları açıklamak için kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır. Ders durumu değerlendirmelerine ilişkin gözlemlerini Türkiyedeki ilkokullarda kullanılan not verme yöntemine dayanarak açıklamak istersek şöyle söyleyebiliriz:

pek zayıf

zayıf

orta

iyi

pek iyi

değerlerinden oluşan bir dizge içinde zayıf ya da pek iyi'nin değeri, dizge ancak bu beş ögeden oluştuğu, aşağısında ya da yukarısında hangi öğelerin bulunduğu bilinirse, belli olur. Dizge dörtlü ya da altılı olursa bu öğelerden her birinin değeri, dizgeye göre değişecektir. Tıpkı bunun gibi, dildeki darılmak, küsmek, gücenmek, kırılmak, incinmek, hatta alınmak gibi eşanlamlıların oluşturduğu alanı düşünecek olursak bu öğelerin değerlerinin, birbirleriyle olan ilişkiler ya da birbirlerinden ayrımlarıyla açıklık kazandığını görürüz. Bu akımın da kökeninde Saussure'ün dizge, bütünlük anlayışı vardır. Yapısalcılığı anlambilime uygulayan başka araştırmacılar da aynı temele dayanmaktadır (Aksan, 2020: 161-162).

L. Weisgerber ve öğrencileri, dil ve anlam konusunda kendine özgü bir yaklaşım benimsemekte ve bazı yönleriyle Amerikan dilbilimindeki Sapir-Whorf varsayımıyla benzerlik göstermektedir. Her iki çalışma yöntemi de dil ve anlam ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Aksan'ın (2020: 162) da ifade ettiği gibi "içerik temelli gözlem yöntemi (inhaltbezogene Betrachtungsweise), bireysel bir isim veya belirli bir kişiye atfedilen bir isim değildir ve dili tamamen kendine özgü bir eylem olarak kabul etmektedir. Bu eylem 'dünyayı kelimeye dönüştürme' olgusuna karşılık gelmektedir. Weisgerber, dildeki her ögenin belli ve sınırlı bir değeri olduğunu ve düşünce dünyasında kullanışlı bir yapı taşı niteliği taşıdığını kabul etmektedir. İnsan zihni taş ve düştü gibi öğelerle uğraşabilme yeteneğine sahip olup bir dil ara dünyasında (sprachliche Zwischenwelt) yaşamaktadır. Bu dünya, birbirine bağlı ve sınırlı bütünlerden oluşan dil öğeleri tarafından kurulmaktadır. Dil veya kavram alanı, dil ara dünyasının kısa bir kesitini temsil eder. Bilginin dil kavramları (Sprachzugriffe) olarak adlandırdığı dil öğeleri, her dilde gerçeği kendine özgü bir biçimde anlama ve yorumlama yolunu gösteren nesnelere; dış dünyadan kavrandıktan sonra söz biçimine dönüştürülmüş dünyadır. Weisgerber Okulu, W. Humboldt'un dilin iç yapısı (innere Sprachform) ilkesini benimseyen ve dilin sürekli ve yaratıcı bir zihin etkinliği (Yun. energeia) olduğunu ileri süren dil ve anlam anlayışına dayanmaktadır. Aynı zamanda Sapir ve öğrencisi Whorf'un Amerikan yerli dilleriyle Eskimo dilinin yapısal özellikleri üzerine yaptıkları çalışmalar ilginç benzerliklere zemin olmuştur. Bu bağlamda Amerika ve Avrupa'da iki ayrı okul, neredeyse aynı noktada birleşmiş sayılabilir ve her dilin kendine özgü bir 'dünyayı anlama ve ifade etme yolu' olduğunu kabul etmektedir. İncelemeye tabi tuttuğumuz anlatım yolu terimiyle ilgili olarak Özcan Başkan'ın 'dil-içi dünya-görüşü' başlığı altında ele aldığı bu konu bazı yazarlar tarafından 'dil ve gerçek' sorunu olarak incelenmiştir. Bu bağlamda Whorf'un bir örneği üzerinde durmak gereklidir: Whorf, Amerikan yerli dili olan Hopi dilinde İngilizceden farklı bir şekilde, 'böcek', 'uçak' ve 'pilot' için tek bir kelime olan 'masay'taka'ya dikkat

çekmektedir. Sadece bu örnek bile her dilin (Weisgerber'in deyimiyle her anadilin, her dil topluluğunun) dünyayı ve gerçeği kendi zihinsel süzgecinden geçirerek yansıttığının bir kanıtıdır. Genellikle dilden dile farklılıkların söz konusu olması, dış dünyanın ifadesinde etkili olmaktadır. Bu noktada, adbilimdeki tür adları alanı incelemelerinde ele alınan örnekleri hatırlamak önemlidir (örneğin ateşböceğinin farklı şekillerde adlandırılması, 'evlenmek' kavramının farklı yollarla ifade edilmesi gibi). Renk adlarının çeşitli dillerde ifade yolu açısından farklılıklarıyla birlikte renk dünyasının her dildeki kavram alanı özellikleri de bu bağlamda düşünülmelidir. Weisgerber'in yanı sıra, dilin öncelikle bir biçim olarak kavrandığı yapısalcılardan Hjelmslev de bu konuya değinmiştir. Kavram alanı sorunu çağdaş dilbilim çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. A. J. Greimas, B. Pottier, W. Porzig ve E. Coseriu gibi yapısalcılar Fransa ve Almanya'da her dilin kendine özgü bir anlam yapısına sahip olduğunu kabul etmiş ve bu nedenle farklı dillerin sözcüklerinin birbirleriyle tam olarak eşleştirilemeyeceği görüşünü benimsemişlerdir." (Aksan,2020: 162-164). Bu anlayış, dilbilimcilerin dilin içindeki sembolik sistemleri ve anlamsal ilişkileri analiz etme ihtiyacını doğurmuştur. Bu bağlamda farklı diller arasındaki anlamsal yapıların karşılaştırılması ve anlam çerçevelerinin incelenmesi önemli bir araştırma alanı olmuştur. Bu çalışmalar, dilin karmaşıklığını ve kültürel farklılıkların dil üzerindeki etkisini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

2.3. Sayı

2.3.1. Sayının tanımı

Sayı, Türkçe Sözlük'te (2011: 2048) "I- Sayma, ölçme, tartma vb. işlerin sonunda bulunan birimlerin kaç olduğunu bildiren söz, adet. II- Gazete, dergi vb. sürekli yayınların bir bütün oluşturan, değişik tarih, numara taşıyan baskılarından her biri, nüsha. III- Bir spor karşılaşmasında taraflardan her birinin başarı derecesini gösteren nicelik, skor." şeklinde açıklanmıştır. Tanımdan hareketle sayının ilk olarak sayma, ölçme, tartma gibi işlerin sonucunda ortaya çıkan birimlerin miktarını ifade eden bir terim olduğuna işaret edilmiştir. İkinci olarak gazete ve dergi gibi sürekli yayınların her bir baskısı, değişik tarih ve numaralarla belirtilen her bir parçası olarak ifade edilmiştir. Üçüncü olarak bir spor karşılaşmasında her takımın başarı düzeyini gösteren bir nicelik veya skor olarak ifade edilmiştir. Bu tanımlamalardan hareketle Türkçede sayının farklı anlamlarının ve bu anlamların farklı kullanım alanlarının olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda sayının kullanım alanları cebirsel, basılı yayın alanı ve spor alanı olmak üzere üç başlıkta ele alınabilir.

Sayı (Alm. Numerus; Fr. nombre; İng. number; Osm. kemmiyyet) bir kelimenin karşıladığı kavramın teklik-çokluk yani sayı bakımından görünümünü yansıtan dil bilgisi kategorisi. Bu kategorinin çeşitli dillerde teklik, ikilik ve çokluk olmak üzere üç türü vardır. İkili sayı özellikle Arapça için geçerlidir (Korkmaz, 1992: 127).

Sayılar varlıkların miktarını, tane olarak hesabını bildiren kelimeler. Sayılar soyut sayıları bildirdiklerinde ve ad görevi yüklediklerinde bağımsız olarak kullanılırlar: Kırk beş dokuza bölünür. İki kere iki dördtür. Üçe dördü eklersen yedi olur. Üçler, yediler, kırklar vb. Sayı türleri, nesnelere sayılış sırasını, parçalarını bildirme, bölük bölük gösterme gibi anlam inceliklerine sahiptirler: beşinci sınıf, ikişer kalem, iki- üç saat vb. (Korkmaz, 1992: 127).

2.3.3. Türkçede sayılar

Sayılar, bir dilin temel kelime dağarcığını oluşturan unsurlardır ve diller arasındaki akrabalık ilişkilerini incelerken ortak kelime varlığı, önemli bir faktördür. Bundan dolayı bir dilde sayı isimlerinin mevcut olup olmaması önemli bir rol oynamaktadır. Her toplumun kendine özgü bir sayı sistemi bulunmaktadır. Türk dilinin de diğer dünya dilleri gibi kendine özgü bir sayı sistemi vardır (Şenaysoy, 2016: 23).

Türkçede sayılar aynı zamanda mitolojik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk dilinin tarihî dönemlerinde sayılar ve onların taşıdığı mistik ifadeler zamanla çeşitlilik kazanmıştır. Bu çeşitlilikte Türk milletinin farklı milletler ve o milletlerin kültürleriyle olan teması etkili olmuştur. Çoruhlu (2020: 343), Türklerde ve Türkçede sayılar ve taşıdıkları anlam alanına yönelik şu değerlendirmelerde bulunmuştur: Türk kültüründe sayılar, Müslüman olmayan ve eski Türk inançlarını sürdüren topluluklar ile Müslüman Türk toplulukları arasında iki temel grupta incelenmelidir. Her iki grupta da sayıların önemi ve yeri farklı olsa dahi birbirlerinden tamamen ayrı değildirler ve bir bütün oluştururlar. Özellikle sayıların tekrarlanması ve vurgulanması açısından, eski Türk kozmolojisi ve Şamanizm ile birleşen alan en zenginidir. Eski Türk dini inançlarını genel olarak gök ve yer temelli olmak üzere iki başlıkta ele almak mümkündür (Çağbayır, 2020: 343).

“Türklerdeki dünya/ evren şeması anlayışından bahsederken, dünyanın dört köşe olmasından ve dört anayön tasavvurunun öneminden söz etmiştik. Bu da dört rakamının dünyayı simgeleyen bir sayı olduğuna işaret sayılabilir. Dört anayöne bağlı olarak dört unsur ateş, su, maden, ağaç, dört hayvan, yıldız kümeleri vb. söz konusudur. Her yöne bir renk karşılık

gelir ve böylece dört ana renk söz konusu olur. Bu dört anayön tasavvuruna merkezi (toprak, vatan, ülke) eklediğimizde beşli bir sistem ortaya çıkar.” (Çağbayır, 2020: 343).

Çağbayır’a (2020) göre Güneydoğu Sibirya’da genel olarak gökyüzünün 7 kat olduğuna inanılmaktadır. Ancak Orta ve İç Asya’da 9 gökküre, 16, 17 ve 33 gök katı kavramları da yaygın olarak bulunmaktadır. Bu, bazen karmaşık bir durum olabilir. Örneğin Altaylılar hem yedi gökten bahsederken hem de 12, 16 veya 17 gökten bahsedebilirler. Ayrıca farklı dönemlere ait metinlerde 8 cennet, 12, 30, veya 33 gök katı, 99 âlem veya gök, 18. 000 âlem gibi sayılarla göklerin, gök katlarının veya farklı dünyaların tanımlandığı söylenebilir (Çağbayır, 2020: 343).

“Radloff, Altaylıların Şamanizmi hakkında bilgi verirken hangi tanrıların hangi gök katında oturduğunu da anlatır. Bunun sonucunda bazı sayılar öne çıkar. Nitekim Tengere Kayra Kan, göğün onyedinci katında; Bay Ülgen, göğün onaltıncı katında; Kızagan Tengere, dokuzuncu gök katında; Akıllı Mergen Tengere ve güneş ana yedinci katta; Kuday Yayıçı, beşinci katta; yayık ya da May- ana ile May- tata, Süt- ak- köl ve Süro Dağı üçüncü katta bulunurlar. Ayrıca bu dağda ölmüş iyi insanlar ve melekler bulunur. Radloff yeryüzü üzerindeki tanrılar ya da ruhları anlatırken katlar söz konusu olmamakla birlikte yine de bazı sayılar ön plana çıkıyor. Nitekim Yer- Su denildiğinde onyedinci yüksek Han’ın (ilahın ya da ruhun) hepsinden söz edilmiş olur. Bunların dereceleri sırayla belirtilir. Yo- kan merkezde, dördüncü tanrı Talay Kan ya da Yayık Han onyedinci denizin birleştiği yerde oturur vs. Anohin’in Altay Tatarları için aktardığı benzer bilgilerdeyse en yüce tanrı Bay Ülgen’dir ve yedinci katta oturmaktadır. Artık Kayra Han, yani Gök Tanrı kaybolmuştur. Teleütlerde de en yukarıdaki gök katında Tengere Kayra Han (Kayırcı Gök Hükümdarı) oturup, altındaki üç kademedede, ondan sudur etmiş Bay Ülgen onaltıncı katta, Kızagan Tengere (Çok Kuvvetli Tanrı) dokuzuncu katta, Mergen Tengere (Her Şeyi Bilen Tanrı) güneşin bulunduğu yedinci katta oturur.” (Çoruhlu, 2020: 343-344).

Bu açıklamalardan hareketle Gök Tanrı’nın veya daha sonraki dönemlerde onun yerini alan diğer bir tanrının, göğün en yüksek katında bulunduğuna inanılarak diğer tanrıların üstünde olduğu söylenebilir. Bu, İslam öncesi dönemde muhtemelen 1 sayısının ifade edilmiş biçimlerinden biri olabilir. İnanişâ göre her şeyin yaratıcısı olan tek bir tanrı vardır ve bu tanrı, Gök Tanrı olarak adlandırılan, yani göğün kendisi olarak kabul edilir (Çoruhlu, 2020: 344).

Bazı metinlerde Gök Tanrı’nın oğulları veya kızlarından bahsedilmektedir. Asya’nın Orta ve Kuzey bölgelerindeki Türk toplulukları ve komşuları arasında, Gök Tanrı’nın yedi veya

dokuz oğlundan bahsedilir (Çoruhlu, 2020: 344). “Bu durumdan hareketle onların oturduğu 7 veya 9 gökküresi olduğu söylenebilir. Gök katları bu şekilde tasavvur edildiği gibi yeraltı da belirli katlara bölünür. Karagas ve Soyotlar, gökleri 3 kat olarak düşünürken yeraltını da 3 kat olarak düşünmekteydiler. Ancak Orta ve Kuzey Asya’daki Türk toplulukları veya onların komşuları arasında, yeraltı 7 veya 9 katlı olarak düşünülür. Her bir kat, şamanın geçmesi için bir engel teşkil eder. Yeraltındaki katlardan söz edilirken en çok Erlik’in beşinci ya da dokuzuncu katta oturduğu belirtilir. Ondan aşağıdaysa Altaylıların (kasırgan) dedikleri cehennem bulunur.” (Çoruhlu, 2020: 344).

“Türk kozmolojisine bağlı ikincil derecedeki unsurlarda da bazı sayılar sıklıkla yinelenir. Nitekim dünyanın eksenini temsil ettiği kabul edilen ve yer altından çıkarak, yeryüzü ve gökyüzünün en üst katlarına kadar ulaşan Dünya Ağacının dokuz dallı olduğunun söylenmesi önemlidir. Şaman ya da kam dokuz gök katını içeren bu dallara çıkmak için ağacın yedi ya da dokuz çentiğini veya budağını (ki bunlar engellerdir) kullanır. Örneğin Yakutlar kurban sunmak için dokuz çentikli bir ağaca tırmanır, bunun bir modelini de yurdun (çadırın) içinde bulundururlar. Benzer şekilde Teleütlerde ise şamanın merdiven gibi kullandığı Dünya Ağacında, onaltı göğü temsilen onaltı çentik bulunurdu. Ögel, Güney Sibirya’daki Minusinsk Tatarlarının söylediği bir destana dayanarak yalnız gökyüzünde değil yeraltında da kutsal bir dokuz dallı ağaç bulunduğunu ileri sürmektedir. Aynı araştırmacı Yakut mitolojisinde Tanrı gökte ilk şamanı yarattığında, onun meskeninin kapısı önünde de sekiz dallı bir ağaç dikildiğini belirtmektedir. Şamanın evinin önüne dikilen bu ağaçlar bazen “uç ağaç” oluyordu. Anlaşıldığına göre şamanın ağaçları gökteki ağaca nazaran daha az önemli idi. Kaç Tatarları kutsal kayın ağacından “sekiz gölgeli kutsal kayın! / Dokuz köklü, altın yapraklı Bay- Kayın!..” olarak söz ederken; Abakan Tatarlarının efsanelerinde Demir Dağın üzerinde yedi dallı bir kayın ağacından bahsedilir. Burada sayısal olarak yedi, sekiz ve dokuz ön plana çıkıyor. Ancak “sekiz gölgeli kutsal kayın” nitelmesi ilgi çekici. Bu, kutsal ağaca hitap şeklinin rasgele olmadığını gösteriyor. Ağacın sekiz gölgesi herhalde sekiz dalından ileri geliyordu. Eğer dokuz dallı kutsal ağaçtan söz edilseydi, ihtimalen bu ağaç da “dokuz gölgeli” diye nitelenecektir. Bu arada yine komuyla ilgili olarak şamanın giysisinde de sayısal simgeler söz konusudur. Şamanın giysisinde Ülgen’in oğullarını ya da çoğunlukla kızlarını ifade eden belli sayıda kuklalar ya da çingiraklar bulunmaktadır. Örneğin Altaylı Türklerde şaman giysisindeki yedi çingirak göğün yedi kızını temsil ediyor olmalıdır. Eliade’ye göre yedi sayısı şamanın tekniğinde ve esrimesinde önemli rol oynadığı için birçok yerde sık sık tekrarlanmaktadır. Anohin’in aktardığına göre şaman cübbesinin esası otuz parça olmakla birlikte ayrını

parçalarla bu sayı otuzun katı olan altmışa çıkar. Elbisenin kalça üzerine gelen kısmına takılan mendillerin (arçuul) altına, sol tarafa renkli kumaştan örölmüş (biri kör iki yılanı temsil eden ve kötü ruhları kovan) iki kalın örgü bağlanır. Elbise omuzlarının üzerine puhu ve baykuş tüylerinden iki demet konur. Bunlar iki kartal ya da şahini temsil eder. Manyak'ın (şaman elbisesi) ön kenarına dikilen kırmızı şeritte iki düğme vardır. Manyakın göğüs kısmındaki dikiş yeri dokuz yerinden düğömlenmiştir. Elbisenin eteklerinde dördü keçi derisinden üçü de kumaştan olan yedişer tane manyakçık bulunur. Manyakçılara dikilen şerit ve örgülerin sayısı kayıştan olanlarda 6- 9 tane, kumaştan olanlarda 2- 3 tanedir. Yine belirtildiği üzere, sıradan şaman elbisesi külahının tepesinde baykuş tüyünden bir demet ve arka tarafında da yalama denilen üç şerit konulur. Bu yüzden bu şaman külahı üç yalamaluu kuş pörük olarak anılır. Külahın esas kısmı üç karış uzunluğundadır ve üç düğmeye sahiptir. Biri göz, biri alın ortası biri de ense hizasında olmak üzere, külahın üç yerine vaşak derisi dikilir. Göz üzerindeki bulunan sayıları muhtelif (5, 9 ya da 16) olan boncuk dizilerinde her dizide beş boncuk ve ucunda bir yılan başı (salyangoz kabuğu) bulunur. Bazı külahların kulak hizasına sincap derisiyle büyükçe bir boncuk konur. Sincap derisine kulak, boncuğa da küpe denir. Külahın alın hizasına dikilen yılanbaşlarının sayısı 19, 29 ya da 41'dir. Dizi halinde olursa 13 sıradır. Bazı külahlara eklenen gökkuşağını temsil eden bir kaytansa dokuz yerinden düğömlenir. Benzer türde bir sayı simgeçiliğini şaman davulunda da görmek mümkündür. Muhakkak ki ayin, tören ve bayramların bir Türk topluluğundaki başlangıç ve icra ediliş tarihleri, kökeni mitolojik uygulamalara kadar giden bir önem arz eder. Hsiung- nular da (Asya Hunlarında) genel olarak kurbanların sunulduğu tarihin beşinci ay olduğu belirtilir. Göktürklerde ise yılın bu döneminde sadece göge ve yere kurban sunulduğu bilinmektedir. Söz konusu devirde atalara kurban sunma başka tarihte yapılırdı. J. P. Roux'un belirttiğine göre Karaşar'da atalara kurban sunulması töreni yedinci ayın yedinci gününde yapılmaktaydı. Hayvan takvimine göre (ilk ay 21 Ocak- 21 Şubat arası kabul edilirse) beşinci ay muhtemelen 21 Mayıs- 21 Haziran arasında bulunan süredir. J. P. Roux, atalara kurban sunmanın başladığı tarihi ortalama 5 Haziran, yani yazdönümü olarak belirler. Bu hesaba göre yedinci ay 5 Ağustos'a denk gelir. İlginç olan husus Kültigin Mezar Külliyesi'nin açılış töreninin Kültigin'in ölümünden sonraki yılın (732) yedinci ayının 27. gününde yapılmış olmasıdır. Asyanın şamanist inanışlara sahip Türk topluluklarında bir insan öldüğünde onun ruhunun üç gün içinde öldüğü yeri terk ettiğine inanıldığı söylenmekle birlikte, çeşitli metinlerin ölen kişinin ruhunun ancak yedi günden sonra gittiğinin belirtilmesi kurban törenleri için, yukarıda belirttiğimiz tarihlerden birine daha doğrusu yedi sayısına bağlanması bakımından ilginçtir. İnsanlar da çeşitli kozmolojik ve mitolojik unsurlar için kullandıkları sayıları, kendileri doğumları, yaşantıları, ölümleri, öldükten sonraki

yaşamları, yaşadıkları coğrafya, hayvanlar vb için de kullanmışlardır. On iki gök katı ve burada tanrılar ya da ruhlar yaşadığına inanılıyorsa, 12 burç, 12 hayvanlı Türk takvimi, 12 yıldız, 12 çadır, 12 oğul, 12 ayda doğma ve hatta 12 düğme vb nitelendirmeler rahatlıkla ortaya çıkabilir. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi bir tanrının örneğin Ülgen'in belirli sayıda kızları ve oğulları varsa ya da çeşitli sayılarda gökte yaşayan tanrı ya da ruh grupları varsa, buna izafeten insanların da oğulları ve kızları belirli sayı gruplarıyla anılmış olmalıdır. Hatta Türk coğrafyasının ve eski Türk metinlerinin çeşitli yerlerinde geçen 40 kız, bazen 3 kız, 7 kız, 9 kız, 30 yenge, 72 kadın, 40 yiğit, bazen 30 yiğit. 8 oğul gibi nitelendirmeler de bu hususlara bağlanmalıdır. W. Radloff, Sibiry'a'dan isimli meşhur eserinde derlediği yaradılış efsanesini anlatırken şöyle bir aktarma yapıyor: Kayra Kan kızgınlıkla kişiye Erlik adını taktı ve onu ışık diyarından kovdu; bunun üzerine arz üzerinde yerleşsinler diye başka kişiler yarattı. Bu dokuz kişi, bugüne kadar yeryüzünde yaşayan dokuz boyun cedleri olmuşlardır. Eski mitlerin izlerini içeren bu metinde dokuz sayısının bu kadar vurgulanması, ağaçtan türeme konusuna bağlı olarak dokuz boyun burdan türemesi bir tesadüf değildir. Nitekim ilk akla gelen Dokuz Oğuzlar denen ve dokuz kısımdan oluşan Türk boyudur. Dokuz sayısı pek çok yerde karşımıza çıkar: 9 çoban, 9 dev, 9 deve kurbanı, 9 felek, 9 gün, hakanı 9 defa çevirme, 9 havuz, 9 inek, 9 insan, 9 karış kar, 9 kız, 9 kişi, 9 kolanlı at, 9 kat kumaş, 9 oğul, 9 ok, 9 örmeli saç, 9 püskül, 9 defa selam, 9 soy, 9 tanrı, 9 ülke, 9 zincir" (Çoruhlu, 2020: 344-346). Sayıların Türk kozmoloji ve mitolojisindeki yeri ve önemini ifade eden bu kısımdan sonra sayılarla ilgili şu açıklamalara yer verilmiştir:

Bir: Elif harfinin sayısal değeri, Arap alfabesinde her harfin belirli bir sayı değeri olmasına dayanan numaralandırma sistemine göre birdir. Elif harfi, aynı zamanda Allah'ın birliğini ifade etmektedir. İslam kültüründe büyük bir öneme sahiptir.

İki: Sayısal değeri iki olan "b" harfi, yaratılışın ve yaratılıştan doğan ikiliğin sembolüdür. İslam inancında, bu harf Allah'ın cemalini ve celalini ifade eder. Aynı zamanda "b" harfi dünyaya gönderme yaparak yaratılışın ve ikiciliğin dünyadaki yansımalarını temsil eder.

Üç: Tasavvuf geleneğinde ruhun üç aşamaya ayrılmasıyla ilişkilendirilen bir sayıdır. Bu aşamalar; kötülüğe teşvik eden ruh, suçlayan ruh ve huzurlu ruh olarak tasnif edilmiştir. Üç sayısı, Şiiilikteki kutsal üçleme olan Allah, Muhammed ve Ali'ye de işaret etmektedir.

Bektaşilikte de erişilmesi lazım olan üç basamak vardır. İlk basamak ‘telkin’ olarak adlandırılırken, ikinci basamak ‘libas’ ve üçüncü basamak ise ‘ahadiyyet’ olarak adlandırılmaktadır. Bu aşamalar, Bektaşilikte manevi yükselişin farklı mertebelerini temsil etmektedir.

Dört: Dört sayısı, İslam inancında çeşitli sembolik anlamlara sahiptir. Cennetteki dört ırmak, İslami hukuka göre dört yasal eş, İslam’ın ilk dört halifesi, dört ana mezhep ve Allah’a ulaşmanın dört yolunu (şeriat, tarikat, hakikat ve marifet) temsil etmektedir. Bu kavramlar, İslam düşüncesinde derin bir öneme sahiptir ve dini yaşamın farklı yönlerini ifade etmektedir.

Ahilik teşkilatına mensup bireyler dört temel prensip çerçevesinde davranışlarını belirleme sorumluluğuna sahiptir. Bu prensipler arasında; güçlü olduğunda bile affetme, öfkelenildiğinde sakin bir tutum sergileyebilme, düşmanına dahi iyilik yapabilme ve kendi ihtiyaçları olduğunda bile sahip olduklarını başkalarıyla paylaşabilme gibi temel değerler yer almaktadır.

İran’da yapılmış muhtemelen bir Türk halısı olan ve cennetteki dört nehri gösteren bahçe halılarından bir örnek, aslında İslam öncesi devirlerin dört anayön kavramıyla ilişkili olan dört ırmak düşüncesinin İslam dönemi Türk sanatında da yer aldığını gösteriyor.

Toprak, hava, su, ateşten ibaret dört unsur (anasırı erba) divan edebiyatında sevgili ve âşğın birtakım özelliklerine ve dünya ya da evrene atıfta bulunur.

Bektaşilerin kullandığı dört kapı selamı denilen bir selam şekli vardı. Bu selam şeriat, tarikat, marifet ve hakikat erenlerine selam vermek şeklindeydi.

Bektaşi giyiminde kuşağı dört köşe oluşturacak şekilde bağlama geleneği vardır. Bu dört kitaba, dört büyük meleğe ve dört unsura işaret eder. Ayrıca yine Bektaşilikte bilgi ve olgunluğa erişen insanlara kutup denilmesi de bu konuyla hatta daha sonra ele alacağımız 5, 7 ve ayrıca 300 sayısı ile ilgilidir. İslam öncesi Türk kozmolojisine uygun bir şekilde evrenin insanlar tarafından temsil edilen bu kutupların çevresinde döndüğü kabul edilir. Kutupların en önemlisi, kutupların kutbudur. Araştırmacıların aktardığına göre onun bir yanında sağ imam, diğer yanında sol imam yer alır. Daha sonra evrenin dört yanını yöneten (İslam öncesindeki dört anayön kavramına işaret edilmiş oluyor. Ayrıca Budizmde bu dört yönün tanrıları da olduğu hatırlanabilir.) dört direk (kutup) gelir. Bunları diğerleriyle birlikte beyler adını alan abdallar, abdalları yediler ve üç yüzler izler.

Osmanlı devrinde “dört kitap hakkı için” diye yemin yerine kullanılan bir ifade vardı. Ayrıca “dört üstüne” ya da “dört üstü dört” şeklinde kullanılan tabirler mükemmellik ve eksiksiz olma yerine kullanılırdı. Bunun tersine “dört yanı deniz kesilmek” ise zorluğa, ümitsizliğe düşmek demektir.

Beş: Beş sayısı, İslam kültüründe çeşitli sembolik anlamlara sahip olan bir sayıdır. ‘Fatma’nın eli’ olarak da bilinen bu sembol, aynı zamanda Muhammed, Fatma, Ali, Hasan ve Hüseyin’i temsil etmektedir. Bu el işareti, nazarı ve genel anlamda kötülüğü engellediği düşünülen bir koruma sembolü olarak kabul edilmektedir. İslam sanat tarihinde Fatma’nın eline ilişkin tasvirler sıkça görülmektedir.

Fatma’nın eli, İslam inancında kutsal bir sembol olarak kabul edilir. Bu sembol Muhammed’in kızı Fatma, eşi Ali ve torunları Hasan ve Hüseyin’in soyunu temsil etmektedir. Bu elin işaret parmağı ile baş parmağı arasında bulunan beş boğum, bu isimleri sembolize etmektedir. Fatma’nın eli, genellikle koruyucu bir işaret olarak görülür ve nazar değmesine karşı bir kalkan olduğuna inanılır. Kötülüklerden korunma ve şans getirme amaçlarıyla da kullanıldığını söylemek mümkündür.

Altı: Altı sayısı, İslam inancında Allah’ın dünyayı yaratmasıyla ilişkilendirilen önemli bir sayıdır. Kuran’ın A’raf Suresi’nin 54. ayetiyle Yunus Suresi’nin 3. ayetinde ifade edildiği üzere Allah’ın gökleri ve yerleri altı günde yarattığı belirtilir. Altı gün, Allah’ın dünyayı yaratma sürecini tamamladığı zaman dilimlerini temsil eder. Kuran’ın bahsettiği bu altı gün, genellikle mecazi bir anlam olarak yorumlanır ve yaratılışın Allah’ın gücü, bilgisi ve tasarrufu altında gerçekleştiğini vurgular. Altı gün süreci, Allah’ın evrenin her yönünü ve detayını mükemmel bir şekilde tasarlayarak dünya ve göklerin oluşumunu tamamladığını ifade etmektedir. Bu süreçteki altı gün, bir zaman ölçüsü olarak anlaşılmaz, zira Allah’ın iradesiyle ve kudretiyle yaratma eylemini tamamlamasını sembolize eder.

Süleyman mührü, altı kollu bir yıldız şekline sahiptir. Türk sanat ve mimarisinde sıkça görülen, kötülükten ve nazardan korunmayı amaçlayan simgelerden biridir.

Yedi: İslami inançlar içinde yedi sayısı oldukça yaygındır ve önemlidir. Allah göğü yedi katlı olarak yaratmıştır. Bakara Suresi 29 ve Mü’minûn Suresi 17. ayetlerinde bu ifade edilir. Hac’da Kâbe yedi kez tavaf edilir. Safa ve Merve arasında yedi şart uygulanır ve yedi gidiş dönüş yapılır. Tasavvufta, beden ruhsal güçlerinin toplandığı yedi noktadan bahsedilir.

Dünyayı çevreleyen dokuz felekten yedi tanesi, yedi gezegenin feleğidir. Tasavvufta da yedi çeşit nefsten söz edilmiştir.

Yedi sayısı İslam geleneğinde cehennem konusuyla sık sık ilişkilendirilmiştir. Kuran'da Hicr Suresi'nin 44. ayetinde, cehennemin muhtemel yedi kapısından bahsedilir. Bu, cehennemin çeşitli boyutlarının ve giriş noktalarının olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Kuran'ın yetmiş yedi ayetinde cehennem konusuna değinilmesi de yedinin katları olan bir sayı olması bakımından dikkat çekicidir.

Yedi sayısı İslam inancında simgesel bir öneme sahiptir. Kutsal metinlerde de sıklıkla kullanılmıştır. Bu durum, cehennem gibi korku ve cezayı temsil eden bir konunun da yedi sayısı ile bağlantılı olmasını anlamlı kılar. Yedi, mükemmel ve kutsal sayılar arasında kabul edilmektedir.

Yedi sayısı Peygamberin miraç hadisesiyle ilgili olarak da karşımıza çıkar. Minyatürlerde Peygamberin Burak üzerinde, Tanrı katı sayılan arşın yer aldığı yedinci göğe çıktığını görüyoruz. Cennetin kapısından Rıdvan vasıtasıyla girdikten sonra, arkasındaki çok sayıda meleklerle birlikte Cebrail kendisini karşılar.

Yedi sayısı, Bektaşî giyiminde simgesel bir ifade olarak kullanılmıştır. Bektaşîlerde kemer, birtakım faziletleri ifade etmek amacıyla yedi kez bağlanmış. Bektaşî tacı ise yedi dilimli olup güneşe gönderme yaparak (bazen Tanrı'yı bazen de Ali'yi temsil ederek) 'şemsi taç' olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Kadirî tarikatının Eşrefî koluna mensup olanlar tarafından giyilen taç da yedi dilimlidir. Bu tacın yedi terki yedi göze işaret eder. Tacın üzerine, besmeledeki 'b' harflerinin sayısı olan on sekiz veya on dokuz köşeli bir mühür yerleştirilir ve bu mühür, yedi ismi (esmâ-i seba) temsil eden yedi renkli ipek ile işlenir.

Sekiz: Geleneksel İslam inancında, yedi cehenneme karşılık sekiz cennet vardır. İslam inancında cennet kavramına karşılık gelen sekiz, cennetin varlığını da ifade etmektedir. Sekiz cennet anlayışı İslam inancında yer alır ve minyatürlü kitaplarda bu kavramın temsili gösterimi görülür. Ayrıca Türk-İslam bahçe düzenlemelerinde bahçelerin dört veya sekiz katlı olması cennet kavramının sembolik bir ifadesidir.

Bazı İslami inanışlara göre arş sekiz melek taşır. Şii inanışına göre bu sekiz melek, Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed, Ali, Hasan ve Hüseyin'den ibarettir.

Dokuz: Dokuzun İslami dönemdeki varlığı daha çok İslam öncesi Türk mitleri ve inanışlarındaki dokuzun öneminden kaynaklanır.

Tasavvufta da dokuz gök inancı vardır. Ayrıca Allah'ın kudret ve azametinin tecellisine kinaye olarak Allah'ın dokuzuncu kat gökte olduğu düşünülen tahtına arş denilirdi.

On: Cennet müjdelenmiş on kişiye, Aşere-i Mübeşşere'ye işaret eder. Bunlar Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman bin Avf, Ebû Ubeyde bin Cerrah (veya Abdullah bin Mes'ûd), Talha bin Ubeydullah, Zübeyr bin Avvam, Saad bin Ebû Vakkas, Saad (veya Saîd) bin Zeyd'dir.

Öte yandan bu sayı Hüseyin'in Kerbela'da katledildiği H. 10 Muharrem 61 tarihine ve bundan duyulan yasa işaret eder.

On iki: Özellikle İslam'ın Şii inanç dairesinde, On İki İmam veya ileride yeniden ortaya çıkacak ve insanlara yardım edecek olan On İkinci İmam'ı ifade etmektedir. Bektaşilikte de on iki simgesi önemli bir yer tutar. Alevilikte de on iki imam düşüncesine bağlı olarak on iki sayısı büyük bir öneme sahiptir. Anadolu'da Kerbela şehitlerinin anısına on iki gün boyunca oruç tutulması da bu düşünceye dayanmaktadır.

Bektaşî giyiminde on iki sayısına verilen önemin ipuçları vardır. Eteği belden biraz aşağıda kolsuz bir yelek olan haydariyenin üst tarafına kutsal yerleri ziyaret esnasında takılan necef ya da Yementaşından yapılan küçük yuvarlaklar olan habbeler çoğu kere on iki tanedir. Ayrıca teslim taşı denilen ve boyna takılan taşların hilal şeklinde on iki çukurluğu bulunması on iki imamı temsil eder.

Bektaşî başlığındaki on iki dilim de yine on iki imama işarettir. Bu tacı giyen kişinin on iki erdeme sahip olması gerekir. Bunlardan başka İmam Cafer'e atfedilen bir söze göre, Muhammed'e Cebrail'in getirdiği nurdan taç on iki dilimlidir.

On dört: Alevi inanışına göre Muhammed ve kızı Fatıma ile Ali'nin soyundan gelen, özellikle Hasan ve Hüseyin'in de olduğu bir grup kişi, on dört masum olarak kabul edilmektedir. Bu anlayış, on dört kişinin kutsal ve günahsız olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır.

On yedi: On yedi sayısı, özellikle Şiiilikte önemli bir sembolik anlama sahiptir. İran'da Şii İslam'ın önemli bir mezhebi olan İmamiye Şiiliği'nde, on yedi imamın olduğuna inanılır. Bu

imamların ilki Ali bin Ebu Talib'dir. Ali bin Ebu Talib'in on yedi yoldaşı olduğuna ve günün üç ayrı bölümünde on yedişer defa dua ettiklerine dair bilgiler Şii geleneklerinde yer alır. Bu yoldaşlar, Ali bin Ebu Talib'in sadık destekçileri ve ona yakın olan kişilerdir. Ayrıca, on yedi sayısı Türk kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Türk mitolojisinde ve geleneklerinde, on yedi Türk loncasının koruyucu evliyalarının olduğuna inanılır. Bu koruyucu evliyaların sayısının on yedi olması, sayının kutsal veya şanslı kabul edildiği inancından kaynaklanır. "On yedi kemer-best" ifadesi ise Ali bin Ebu Talib'in kendisinin kemer kuşattığı ve on yedi dostu olduğunu ifade eden bir ifadedir. Bu ifade, Ali bin Ebu Talib'in liderlik ettiği bir grup sadık takipçiye atıfta bulunur ve onların sayısını on yedi olarak belirtir. Sonuç olarak, on yedi sayısı hem Şii İslam geleneğinde hem de Türk kültüründe önemli bir sembolik anlam taşır. Ancak, bu inançlar ve semboller farklı kaynaklara ve kültürlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir.

On sekiz: Mesnevî'nin giriş bölümü on sekiz mısradır. Mevlevi dervişi olmak isteyen herkes on sekiz gün tekkede hizmet ettikten sonra mutfakta on sekiz çeşit hizmeti öğrenir. Hazırlık süresini tamamladıktan sonra aday on sekiz kollu bir şamdanla bir hücreye götürülür. Burada on sekiz gün çile çeker tefekküre dalar. Mevlevi dergâhını ziyaret edenlerin yanında on sekiz hediye getirmeleri bir gelenek halini almıştı. Besmelede on sekiz sessiz harf bulunmasından on sekiz bin âlem olduğu inancı türemiştir.

On dokuz: Allah'ın en önemli isimlerinden olan Vahid, yani Bir'in sayısal değeri 19'dur, yani Allah'ı ifade eder. Bu nedenle yılı on dokuz günlük on dokuz aya bölen Bahailerin kutsal sayısıdır.

Yirmi sekiz: Kuran'ın yazıldığı alfabenin harf sayısına işaret eder.

Kırk: Kırk sayısı, İslam öncesi Türk geleneklerinde ve İslam inancında çeşitli sembolik anlamlara sahiptir:

1. Muhammed'in kırk yaşında Allah'tan ilk vahyi alması: İslam inancına göre, Muhammed'in peygamberlik görevi kırk yaşında başlamıştır. Bu nedenle, kırk yaş, peygamberlikle ilişkilendirilen bir dönüm noktası olarak kabul edilir.
2. Allah'ın Âdem'in çamurunu kırk gün yoğurduğuna inanılması: İslam'da Âdem'in yaratılışıyla ilgili bir hikâyeye vardır. Bu hikâyeye göre, Allah Âdem'i yaratmak için onun çamurunu kırk gün boyunca yoğurmuştur.

3. Mehdi'nin dünyaya tekrar geldiğinde kırk yıl kalacak olması: İslam inancında, Mehdi adı verilen bir kurtarıcının geleceğine inanılır. Mehdi'nin dünyaya geldiğinde kırk yıl süreyle kalacağına inanılır.
4. Diriliş esnasında göklerin kırk gün boyunca dumanla kaplanacağı ve dirilişin kırk yıl süreceği: İslam inancında kıyamet ve ahiret hayatıyla ilgili pek çok kehanet bulunur. Bu kehanetlerden biri, diriliş anında göklerin kırk gün boyunca dumanla kaplanacağı ve dirilişin kırk yıl süreceğidir.
5. Muhammed'in isminin başladığı ilk harf olan "mim" harfinin sayısal değeri kırktır: Arap alfabesinde her harf, sayısal bir değere karşılık gelir. Muhammed'in isminde bulunan "mim" harfinin sayısal değeri kırktır. Bu nedenle, kırk sayısıyla Muhammed'in ilişkilendirildiği görülür.

Kırk sayısı, İslam öncesi Türk geleneklerinde de bazı ritüellerde ve inançlarda önemli bir rol oynamış olabilir. Ancak, bu inançların ve sembollerin tamamı kültürel ve dini farklılıklara bağlı olarak değişiklik gösterebilir.

Öte yandan Alevilerdeki cem törenlerinin Peygamberin göğe olan yolculuğunun tekrarından ibaret olduğunu söyleyen Melikoff, miraç hadisesi esnasında Kırklar Meclisinin kurulduğunu söylüyor. Sivas yöresinden bir Alevî'nin tanıklığına dayanan araştırmacı bu tanığa izafeten: "Alevilerde Cem demek Kırkların Cem'ini taklit etmek, yani onu canlandırmak demektir," sözünü aktarıyor.

Doğum ve çocukla ilgili birtakım geleneklerin uygulanmasında, bu kırk günlük süre önemli sayılmıştır. Türk- İslam edebiyatının pek çok eserinde kırk sayısının simgeselliğine dayanılır. Türk-İslam kültüründe, doğumdan sonra annenin ve bebeğin kırk günlük bir süre boyunca özel bir döneme girdiğine inanılır. Bu süre, annenin iyileşme süreci ve bebeğin güçlenmesi için önemli kabul edilir. Bu kırk günlük süre boyunca, annenin dinlenmesi, iyileşmesi ve bebeğe bakması için özel önlemler alınır. Çoğu toplumda, bu süre boyunca annenin evden çıkmaması, dinlenmesi, özel bir diyet uygulaması ve ziyaretçi kabul etmemesi gibi uygulamalar gerçekleştirilir. Bu dönemde aile ve yakın çevre, annenin ve bebeğin ihtiyaçlarını karşılamak için yardımcı olur.

Altmış altı: Allah isminin sayısal karşılığı altmış altıdır. Sayısal değeri altı olan vav harfinin yan yana kullanılışı altmış altıyı ifade eder.

Yetmiş: Âdem'in dünyanın bütün dillerini ifade için yetmiş dil bildiği ileri sürülür. Muhammed'in miraca çıkarken Kuran'ı yetmiş defa ezbere okuduğu söylenir. Yine Peygamberin Allah'tan günde yetmiş kez af dilediği ifade edilir.

Seksen: Bazı İslami kaynaklara göre Âdem yaratılırken seksen yıl çamur hâlinde kalmıştır ve ondan sonra Allah tarafından kendisine biçim verilmiştir.

Doksan dokuz: Esmâ-i hüsnâ denilen Allah'ın en güzel isimlerini ifade eder. Aslında Kuran'da ve hadislerde geçen daha başka isimler olmakla birlikte terim olarak genellikle doksan dokuz isim kabul edilir.

Yüz yirmi: Bazı İslami kaynaklara göre Allah Âdem'e biçim verdikten sonra onu yüz yirmi yıl ruhsuz bırakmış ve bu süre sonucunda kendisine ruh verilmiştir (Çoruhlu, 2020: 347-353).

2.4. İlgili Araştırmalar

2.4.1. Birleşik kelimelerle ilgili araştırmalar

Birleşik kelimelerle ilgili bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda birleşik kelimeler sadece yapı bağlamında değil aynı zamanda anlam bağlamında da ele alınmıştır. Yapıları gereği dikkat çeken birleşik kelimeler kapsadıkları kavram alanları bakımından da öneme sahip olmuştur.

Karacaoğlu (2010) '*Birleşik Kelimelerin Yazımı*' adlı çalışmasında birleşik kelimelerin yazımına odaklanarak önemli bir katkı sağlamayı amaçlamıştır. Çalışmada, birleşik kelimelerin oluşum biçimlerine göre sınıflandırması ve imla kılavuzlarındaki yazılış biçimlerinin tarihsel olarak sıralamasını yapmıştır. Bu çalışma, birleşik kelimelerin nasıl oluştuğunu ve zamanla nasıl değiştiğini anlamak için bir temel oluşturur. Ayrıca, imla kılavuzlarındaki yazılış biçimlerinin tarihsel gelişimini ortaya koymak dilin gelişimini anlama açısından da önemlidir. Çalışmada, birleşik kelimelerin yazımıyla ilgili güncel problemlere ve bu problemler bağlamında önerilere de yer verilmiştir. Bu öneriler, birleşik kelimelerin doğru şekilde yazılması için rehber olma işlevine sahiptir. Bu, dilin tutarlı ve anlaşılır olmasını sağlamak ve yazım hatalarını azaltmak için önemlidir. Karacaoğlu'nun çalışmasında sunulan öneriler, birleşik kelimelerin yazımıyla ilgili sorunlara çözüm teşkil etmektedir. Bu önerilerin dikkate alınması, Türkçe bilincinin geliştirilmesine ve dilin doğru kullanımına katkıda bulunmaya zemin hazırlayabilir.

Sırtı (2011) '*Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Birleşik Kelimeler ve Türkçenin Zenginliği Bakımından Önemi*' adlı çalışmasında Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunan birleşik kelimelerin zenginliğine vurgu yapmıştır. Çalışmada, standart Türkçede var olan birleşik kelimelerin ağızlarda nasıl çeşitlilik gösterdiği ve zenginlik oluşturduğu ortaya konmuştur. Bu çalışma, dildeki yeni kelime ve kavram alanlarının büyük bir kısmının birleşik kelimeler aracılığıyla türetildiğine dikkat çeker. Birleşik kelimeler, farklı kelime köklerinin bir araya gelerek yeni anlamlar oluşturmasına olanak tanır. Bu da dilin zenginliğini ve ifade gücünü artırır. Bu çalışma, birleşik kelimelerin standart Türkçenin yanı sıra ağızlarda da zengin bir türetme alanına sahip olduğunu gösterir. Farklı bölgelerde konuşulan ağızların, yerel kültür, coğrafya veya diğer etkenlerden dolayı farklı bir dil zenginliği sunabileceğine dikkat çekilmektedir. Bu çalışma, Türkiye Türkçesinin çeşitliliğini ve bölgesel varyasyonlarını anlamak için önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

Çürük (2017) '*Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*' adlı çalışmasında Türkçedeki birleşik isimleri ele almıştır. Çalışmada, birleşik kelimelerin tespiti, yapısal özellikleri ve anlam özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışma, birleşik kelimelerin geleneksel dil bilgisi yerine modern dil bilim yöntemleriyle tespit, analiz ve sınıflandırılmasına odaklanır. Bu yaklaşım, dilin yapısal özelliklerini daha ayrıntılı ve sistematik bir şekilde inceleme imkânı sağlar. Ayrıca, dilin gelişimi ve değişimi hakkında daha kapsamlı bilgi sunar. Çalışmanın bir diğer önemi, birleşik kelimelerin günümüzdeki sorunlarına çözüm sunabilecek içeriğe sahip olmasıdır. Birleşik kelimelerin doğru tespit edilmesi ve yapısal özelliklerinin anlaşılması, dilin tutarlılığını ve anlaşılabilirliğini artırır. Bu da dilin kullanımını kolaylaştırır ve iletişimde daha etkili bir şekilde kullanılmasını sağlar. Çürük'ün çalışmasından elde edilen bulgular, birleşik kelimelerin yapısı ve anlamıyla ilgili önemli bilgiler sunar. Bu çalışma, geleneksel dil bilgisi yerine modern dil bilim yöntemlerinin kullanılmasını teşvik ederek dil araştırmalarına yeni bir bakış açısı getirir. Ayrıca, birleşik kelimelerin günümüzdeki sorunlarına çözüm sunacak içeriğiyle dil kullanımını geliştirmeye yönelik önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

Sönmez (2019) '*Türkçe Sözlük'teki Birleşik Kelimeler Üzerine İnceleme*' adlı çalışmasında birleşik kelimeler öncelikle fonetik açıdan incelenmiş ve daha sonra yapısal özellikleri ele alınmıştır. Çalışmada, birleşik kelimelerin fonetik özellikleri dikkate alınarak nasıl oluştuğu ve nasıl seslendirildiği üzerinde durulur. Bu, birleşik kelimelerin telaffuz ve okunuşlarına ilişkin bilgi sağlar. Ayrıca, çalışmada birleşik kelimelerin yapısal özellikleri incelenir. Bu, kelimenin nasıl bir araya geldiği, hangi yapısal bileşenlerden oluştuğu ve

anlamının nasıl şekillendiği gibi konuları kapsar. Bu yapısal analiz, birleşik kelimelerin tasnif edilmesi ve dilin yapısal özelliklerinin anlaşılması açısından önemlidir. Bu çalışmanın bir diğer önemi, birleşik kelimelerin oluşum sürecine de odaklanmasıdır. Bu, dilin yaratıcı ve esnek yapısını göstererek dilin zenginliğini ve değişimini ortaya koyar. Birleşik kelimelerin nasıl oluştuğunu ve zaman içinde nasıl değiştiğini anlamak, dilin gelişim ve tarihini anlamak için önemlidir.

Çalışmadan hareketle birleşik kelimelerin oluşumunda meydana gelen en önemli ses olayının ünlü düşmesi olduğunu söylemek mümkündür. Birleşik kelimelerin teşkilinde meydana gelen diğer ses olayları ünsüz türemesi ve ünsüz yumuşamasıdır. Çalışmada ele alınan birleşik kelimeler kuruluşuna göre incelendiğinde isim + isim ve sıfat tamlaması şeklinde oluşan birleşik kelimeler Türkçe Sözlük'te yer alan birleşik kelimelerin çoğunluğuna tekabül etmektedir. Birleşik kelimeler kuruluşuna göre isim + fiil, fiil + fiil, kısaltma grubu, isim + fiilimsi ve sıfat + sıfat veya zarf + zarf şeklinde yer almaktadır.

Tor Çakır (2019) '7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Okuma Metinlerindeki Birleşik Sözcükler ve Birleşik Sözcüklerin Öğretimine Yönelik Etkinlik Örnekleri' adlı çalışmasında 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan birleşik kelimelere odaklanmıştır. Çalışmada, ders kitaplarında bulunan birleşik kelimeler tespit edilmiş ve hem yapısal hem de anlamsal özellikleri açısından kapsamlı bir tasnif yapılmıştır. Bu çalışma, birleşik kelimelerin öğretimi üzerine odaklandığı için önemlidir. Ders kitaplarında yer alan birleşik kelimelerin tespit edilmesi ve tasnifi, öğrencilere dilbilgisi ve kelime dağarcığı açısından fayda sağlar. Öğrenciler, birleşik kelimelerin nasıl oluştuğunu ve anlamlandığını anlayarak dil becerilerini geliştirebilirler. Çalışmanın bir diğer önemi, öğretim sürecine katkıda bulunacak etkinlik örneklerine yer verilmesidir. Bu etkinlikler, öğrencilerin birleşik kelimeleri anlama, kullanma ve üretme becerilerini geliştirmelerini sağlar. Öğrenciler, birleşik kelimelerin yapısını ve anlamını keşfederek dilin yapısal özelliklerini daha iyi anlayabilirler. Birleşik kelimelerin tespiti, tasnifi ve öğretimi üzerine yapılan bu çalışma, dilin yapısal özelliklerini ve kelime dağarcığını zenginleştirmek için önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

2.4.2. Kavram alanıyla ilgili araştırmalar

Güner (2018) 'Türkçenin Kadınla İlgili Söz Varlığı' adlı çalışmasında Türkçenin "Kadın" ile ilgili sözcük varlığını ele almıştır. Çalışmada, çeşitli alt başlıklar altında toplanan söz varlığı unsurları, "kadın" kavramıyla ilişkili farklı alanların tespit edilmesine zemin olmuştur. Çalışmada Türkçenin hem tarihî hem de çağdaş yazılı kaynaklarına yer verilmesi, güncel ve

geçerli kavram alanlarının belirlenmesi açısından önem taşır. Bu kaynaklar, Türkçede "kadın" kavramıyla ilişkili sözcüklerin ve deyimlerin tarihsel kökenlerini, kullanımlarını ve anlamlarını anlamada büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın bir diğer önemi, Türkçenin "kadın" la ilgili söz varlığının çeşitli alt başlıklarda incelenmesidir. Bu alt başlıklar, kadınlara ilişkin farklı kavramlar, roller, meslekler, ilişkiler vb. konuları kapsar. Çeşitli alt başlıklar altında toplanan söz varlığı unsurları, farklı kavram alanlarının belirlenmesinde önemli bir role sahiptir.

Bozok (2018) '*Türkçenin Söz Varlığında Temizlik Kavram Alanı*' adlı çalışmasında temizlik kavram alanını birden çok alt başlık altında ele almıştır. Bu alt başlıklar, temizlikle ilişkili farklı alt kavramları veya konuları temsil etmektedir. Kişisel temizlik, ev temizliği, çevre temizliği gibi alt başlıklar, bu konulara örnek teşkil etmektedir. Bu başlıkların devamında ise temizlik kavram alanının farklı kullanım alanlarına ve mesleklerine değinilmiştir. Bu çalışma, Türkçedeki temizlik kavram alanının söz varlığını ortaya koymasından önemlidir. Temizlikle ilgili farklı alt başlıkların incelenmesi, temizlik kavramının geniş bir yelpazede nasıl ifade edildiğini ve dilimizin bu konudaki zenginliğini gösterir.

İslam Batu (2019) '*Tarama ve Derleme Sözlüğü'nden Hareketle Güzellik Kavram Alanı Üzerine Bir İnceleme*' adlı çalışmasında güzel ve güzellik anlayışının sözlüklerdeki yansımaları olan söz varlığını, farklı alt başlıklar altında incelemiştir. Çalışmada güzellik kavramının farklı yönleri ve alt alanları üzerinde durulmuştur. Bu alt başlıklar, güzellik kavramını farklı perspektiflerden ele almayı sağlamaktadır. Örneğin, fiziksel güzellik, yaşın etkisi, konuşma şekli gibi konular, güzellik kavramıyla ilişkili farklı alt alanları temsil eder. Çalışmada, güzellik kavramının ifade edilmesinin sadece dış etkenlerle sınırlı olmadığı vurgulanmıştır. Aynı zamanda, kişinin kendi bakış açısı, yaş ve konuşma gibi fiziksel etkenlerin de güzellik kavramına doğrudan etkisi olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu çalışma, güzellik kavramının farklı yönlerini ve alt alanlarını tarama ve derleme sözlükleri üzerinden ele alması bakımından önemlidir. Sözlüklerdeki söz varlığı, güzellik kavramının çeşitliliğini ve çok boyutlu bir kavram olduğunu gösterir. Bu şekilde, güzellik kavramı üzerine daha kapsamlı bir anlayış geliştirmek mümkündür.

Özçamkan (2020) '*Tarihî Kıpçak Türkçesinin Kavram Alanı Sözlüğü Denemesi*' adlı çalışmasında Kıpçak Türkçesiyle yazılmış, varlığı bilinen metinlerden hareketle kavram alanı tespitinde bulunmuştur. Evren, yaşam ve canlılar, toplum ve sosyal hayat ana başlıklarında değerlendirilen kavramlar ilgili alt başlıklarda farklı kavram alanlarının göstergesi olmuştur.

BÖLÜM 3

3. YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, evreni ve örnekleme, veri toplama teknikleri, verilerin toplanması ve verilerin analizi alt başlıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

TDK Türkçe Sözlük, Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve Ötüken Türkçe Sözlük'teki sayılarla kurulmuş birleşik kelimeleri tespit edip bunların kavram alanını tasnif etmek amacıyla hazırlanan bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. “Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan nesne, birey ya da olay, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde etkileme ve değiştirme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır” (Karasar, 2011: 77).

“Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. Genel tarama modelleri ile tekil ya da ilişkişel taramalar yapılabilir. Değişkenlerin, tek tek, tür ya da miktar olarak oluşumlarının belirlenmesi amacı ile yapılan araştırma modellerine tekil arama modelleri denir” (Karasar, 2011: 79). Bu çalışmada TS, MBTS ve ÖTS'de yer alan sayılarla kurulmuş birleşik kelimeler tek tek incelenip inceleme sonucunda elde edilen veriler arasında ilişkişel bir saptama yapılmadığı için genel tarama modellerinden biri olan tekil arama modeli benimsenmiştir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini TS, MBTS ve ÖTS'de yer alan bütün birleşik kelimeler oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini teşkil eden üç farklı sözlük vardır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük araştırmanın evrenine resmî bir nitelik kazandırması bakımından, Misalli Büyük Türkçe Sözlük araştırmanın evrenine geniş bir kapsam sunması bakımından ve Ötüken Türkçe Sözlük de araştırmanın evrenine tarihî- etimolojik bir imkân sunması bakımından önemlidir. Araştırmanın örnekleme ise TDK, MBTS ve ÖTS'de yer alan, birleşimin bir veya birden fazla unsurunun sayı ya da sayı ifadesiyle kurulduğu birleşik kelimeler oluşturmaktadır. Örneklemin hem nicelik hem de nitelik bakımından evreni temsil etmesi esas alınmıştır.

3.3. Veri Toplama Teknikleri

TDK Türkçe Sözlük, Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve Ötüken Türkçe Sözlük'teki sayılarla kurulmuş birleşik kelimeleri tespit edip bunların kavram alanını tasnif etmek amacıyla hazırlanan bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217). Doküman analizi “Yazılı, görsel malzemenin toplanıp incelenmesi olarak tanımlanabilir. Hem nicel hem de nitel araştırmalarda kullanılabilir. Burada önemli olan, araştırmacının neyi, neden, niçin, nasıl ve nerede arayacağını bilmesi gerekebilir. Nitel araştırmada, dokümanların o kültürün yapısına, onlara yüklenen anlamlara göre değerlendirilmesi önemlidir. Bunu yapabilmek için, araştırmacının o kültürü ve o dili çok iyi bilmesi gerekmektedir. Deyimler, atasözleri, benzetmeler, anlatımlar vb. o kültürün yapısı içinde ele alınmalıdır. Her türlü dokümana değil, o problem için gerekli ve birinci el belgelere öncelik verilmelidir. Bu, bazen çok uzun zaman alabilir. Ayrıca zahmetli ve zor bir süreçtir” (Sönmez ve Alacapınar, 2019: 109-110).

3.4. Verilerin Toplanması

TDK Türkçe Sözlük, Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve Ötüken Türkçe Sözlük'teki sayılarla kurulmuş birleşik kelimeleri tespit edip bunların kavram alanını tasnif etmek amacıyla hazırlanan bu çalışmada ilk olarak sayılarla kurulan birleşik kelimeler tespit edilmiştir. TS, MBTS ve ÖTS vasıtasıyla evren ve örneklem ilişkisi sağlanmış, tespit edilen kelimeler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. İşbu sözlüklere ulaşmakta herhangi bir sorun yaşanmamıştır.

3.5. Verilerin Analizi

TDK Türkçe Sözlük, Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve Ötüken Türkçe Sözlük'teki sayılarla kurulmuş birleşik kelimeleri tespit edip bunların kavram alanını tasnif etmek amacıyla hazırlanan bu çalışmada elde edilen veriler kavram alanı bakımından sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Veriler taşıdıkları anlam değerlerine göre farklı kavram alanları altında toplanmıştır.

3.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlilik nicel araştırmalarinkinden oldukça farklıdır. Nitel araştırmalarda, nicel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan tanım, yöntem ve testler bulunmamasına rağmen alınacak bazı önlemlerle geçerlik ve güvenirliliğin sağlanması mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 289).

“Toplanan verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel bir araştırmada geçerliğin önemli ltleri arasında yer almaktadır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 291). Guba ve Lincoln (1985) geçerlik kavramını *inandırıcılık* (i geçerlik) ve *aktarılabirlik* (dış geçerlik) olarak ifade etmiştir. Bu çalışmada inandırıcılık ölçütlerinin sağlanabilmesi için uzman desteği alınmıştır. Yine Guba ve Lincoln (1985) nitel araştırmalarda aktarılabirliğin sağlanması için amaçlı örnekleme ve ayrıntılı betimlemenin önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu çalışmada amaçlı örnekleme yapılmış ve ayrıntılı betimlemenin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Araştırmamızda amaçlı örnekleme yapılmış ve ayrıntılı betimleme kullanılmıştır. Verilerin elde edilmesine ilişkin süreç “Verilerin Toplanması” ve “Verilerin Analizi” bölümlerinde ayrıntılı bir Şekilde açıklanmıştır. Veri toplama sürecinde kullanılan yöntem ve verilerin analiz biçimi de daha önce yapılan araştırmalara göre oluşturulmuştur. Bu doğrultuda araştırma sonuçlarının aynı yöntemle yapılacak diğer araştırmalara aktarılabirliği sağlanmıştır. Guba ve Lincoln (1985) nitel araştırmalarda *güvenirlik* kavramını da farklı Şekilde tanımlamıştır. Bunlar *tutarlılık* (i güvenirlik) ve *teyit edilebilirliktir* (dış güvenirlik). Burada önemli olan, araştırma sonuçlarının benzer süreçlerde aynı Şekilde elde edilip edilmeyeceğidir. Araştırmanın güvenirliğinin belirlenmesi için veriler, ilgili alanın iki uzmanı tarafından incelenmiş ve kategoriler üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Karşılaştırma yaparken Miles ve Huberman’ın (1994) formülü (Gvenirlik= Görüş birliği/(Görüş birliği + Görüş ayrılığı) x 100) kullanılmış ve sonuç %98 bulunmuştur. Bu sonuç, araştırmada güvenirliğin yüksek olduğunu göstermektedir.

BÖLÜM 4

4. BULGULAR

Bu bölümde TDK, MBTS ve ÖTS’de yer alan sayılarla kurulmuş birleşik kelimelere ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bulgulara dair açıklama ve yorumlar ise “Tartışma” başlığında ele alınacaktır.

4.1. Türkçe Sözlük’teki Sayılarla Kurulan Birleşik Kelimeler

4.1.1. “Bir” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘Bir’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Sayıların ilki.
2. a. Bu sayıyı gösteren 1 ve I rakamlarının adı.
3. sf. Aynı, benzer.
4. sf. Beraber.
5. sf. Bu sayı kadar olan.
6. sf. Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösteren (sayı).
7. sf. Tek.
8. sf. Eş, aynı, bir boyda.
9. sf. Ortaklaşa olan, birleşik, müşterek.
10. sf. Değer, önem bakımlarından birbirinden farksız, birbirine eşir, birbirine benzer.
11. zf. Bir kez.
12. zf. Sadece.
13. zf. Ancak, yalnız.

Türkçe Sözlük’te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Bir ağızdan: zf. mec. Hep birlikte, beraberce, hep birden.

Bir âlem: sf. mec. Kendine özgü bir niteliği olan.

Bir anlamda: zf. Başka bir deyişle.

Bir araba: 1. a. Odun, kömür vb. bazı şeylerin ölçü birimi. 2. sf. Pek çok, fazla.

Bir arada: zf. Toplu bir durumda, birlikte, toplu olarak.

Bir atımlık: sf. Silahı doldurmaya yetecek veya en az bir kere atış yapabilecek miktarda olan.

Bir avuç: 1. sf. Bir avucu dolduracak kadar. 2. mec. Az sayıda, çok az.

Bir bir: (I) a. Hepyek. (II) 1. zf. Birer birer. 2. zf. Ayrı ayrı. 3. zf. Olduğu gibi, tamtamına, eksiksiz olarak.

Bir boy: 1. sf. Aynı boy. 2. sf. Bir insan boyu uzunluğunda olan. 3. zf. mec. Bir kez.

Bir boyda: sf. Boyları eşit.

Bir çenekliler: ç. a. bit. b. Oğulcuğu bir çenekten oluşmuş, kapalı tohumlulardan bir bitki sınıfı.

Bir çenetli: sf. bit. b. Tek parçalı (kapsüllü yemiş).

Bir çift: 1. sf. İki adet. 2. sf. Biraz, bir iki.

Bir çuval dolusu: sf. mec. Çok fazla.

Bir damla: 1. sf. mec. Çok az. 2. sf. mec. Çok küçük (çocuk).

Bir derece: zf. Biraz.

Bir dikişte: zf. mec. Ara vermeden (içmek).

Birdirbir: a Oyuncuların birbirinin üstünden atlayarak oynadıkları oyun.

Bir dirhem: sf. mec. Çok az, birazcık.

Bir dizi: sf. Art arda gelen.

Bir dolu: sf. hlk. Birçok.

Bir düzine: 1. sf. Çok. 2. mat. 12 adet olan.

Bir düziye: zf. Kesintisiz, sürekli, ardı arkası kesilmeksizin.

Birebir: 1. sf. Etkisi kesin olan. 2. mec. İstenildiği gibi uygun.

Bire bir: 1. sf. Aynı, tıpkı. 2. zf. Ölçü, miktar vb. özellikleri eşit olarak.

Bire bir eşleme: a. mat. İki kümenin elemanları arasında, bir elemana karşı, bir eleman alınarak yapılan eşleme.

Bir elden: 1. zf. Aynı kimse tarafından. 2. zf. Bir merkezden.

Bir gıdım: sf. Çok az miktarda.

Bir gözeli: sf. biy. ve hay. b. Bir hücreli.

Bir hamlede: 1. zf. Çabucak. 2. zf. Bir atılışta.

Bir hayli: zf. Epey, çok, hayli, oldukça.

Bir hoş: sf. Tuhaf bir biçimde olan, garip.

Bir hoşluk: a. Bir hoş olma durumu.

Bir hücreli: sf. biy. ve hay. b. Yapısı tek bir hücreden oluşan (hayvan veya bitki), bir gözeli, tek hücreli.

Bir iki: 1. sf. Çok az sayıda, birkaç. 2. zf. Biraz.

Birinci ayak: a. Altılı ganyanda yer alan ilk koşu.

Birinci Çağ: öz. a. jeol. En eski fosillerin oluşturduğu jeolojik zaman, paleozoik.

Birinci el: a. Kaynaktan çıkma, aslından çıkma.

Birinci kemancı: 1. a. Orkestrada keman çalan, şeften sonraki ikinci kişi. 2. mec. Bir işte en önemli görevi üstlenen kimse.

Birinci kemancılık: a. Birinci kemancı olma durumu.

Birincil enerji: a. fiz. Enerjinin herhangi bir değişim veya dönüşüm uygulanmamış biçimi.

Birincil grup: a. top. b. İçten, samimi, yüz tüze ilişkilere dayanan iki veya daha çok insandan meydana gelen topluluk.

Birinci mevki: a. Ulaşım araçlarında normal tarifeden daha pahalı olan ve daha iyi hizmet verilen mevki, lüks mevki.

Birinci sınıf: 1. a. eğt. Öğretim kurumlarında ilk yıl. 2. sf. mec. Kaliteli, mükemmel, kusursuz.

Birinci zabıt: a. den. Gemilerde kaptandan sonra gelen, en büyük rütbeye sahip olan kaptan, ikinci kaptan.

Birinci zabıtlık: a. Birinci zabıtın işi.

Birinci zar: a. bit. b. Yemişlerin derisi, dış kabuk, meyve dışı.

Bir kalem: 1. sf. Aynı, benzer, tek tür. 2. zf. Bir an için.

Bir karar: zf. Aynı durumunu koruyarak, belli, durumunu değiştirmeden.

Bir karış: 1. sf. Çok kısa. 2. sf. Olması gerekenden uzun.

Bir koşu: 1. zf. Çabucak. 2. zf. Koşarak, koşa koşa.

Bir küme: sf. Pek çok, fazla.

Bir lahza: zf. Kısa bir süre.

Bir lahzacık: zf. Kısa bir süre.

Bir lahzada: zf. esk. Çabucak.

Bir lokma: sf. Çok az.

Bir milyonluk: a. esk. Bir milyon liralık para.

Bir nefes: zf. Bir an, kısa bir süre.

Bir nefeste: zf. Ara vermeden (içmek, konuşmak).

Bir nevi: sf. Bir çeşit.

Bir nice: sf. esk. Bir hayli, birçok.

Bir numara: sf. Tek, birinci.

Bir numaralı: sf. Birinci, başta gelen.

Bir ölçüde: zf. Biraz, belli bir oranda.

Bir örnek: sf. Aynı biçimde olan, yeknesak.

Bir paralık: sf. Beş paralık.

Bir parça: 1. sf. Biraz, azıcık, çok az. 2. zf. Kısa bir süre.

Bir parmak: sf. Kısa boylu.

Bir sıra: 1. zf. Üstünde, ardı ardına. 2. sf. Sıra oluşturan.

Bir solukta: zf. Çabucak.

Bir süre: 1. zf. Kısa bir müddet, bir müddet. 2. zf. Belirsiz bir müddet, bir müddet.

Bir sürü: sf. Pek çok.

Bir tabur: sf. Çok, bir yığın.

Bir tahtada: zf. esk. Bir defada, yekten.

Bir tane: 1. sf. Bir adet. 2. sf. Biricik, eşsiz, yegâne.

Bir temiz: zf. Adamakıllı.

Bir terimli: sf. mat. Aralarında yalnız çarpma, bölme, kuvvete yükseltme, kök alma işlemleri yapılacak olan (nicelikleri gösteren terim).

Bir tomar: sf. Pek çok, fazla.

Bir tuhaf: sf. Olağan dışı, garip, acayip.

Bir tutam: sf. Çok az, bir tutamlık.

Bir türlü: 1. zf. Tekrarlı kullanıldığında işin yapılmasının da yapılmamasının da aynı derecede kötü olduğunu belirten bir söz. 2. zf. Hiçbir şekilde, hiçbir yolla.

Bir vakitler: zf. Geçmiş zamanda, eskiden, vaktiyle.

Bir yana: zf. -den başka, sayılmazsa, hariç tutulursa.

Bir yığın: sf. Birçok, pek çok.

Bir yol: zf. Bir kez, bir defa.

Bir yudum: sf. Birazcık, çok az, bir yudumluk.

Ağzı bir: sf. mec. Söz birliği etmiş.

Ayda yılda bir: zf. Çok seyrek olarak.

Elde bir: a. mec. Kesinlikle gerçekleşecek şey.

Hep bir ağızdan: zf. mec. Toplu olarak.

Hep birden: zf. mec. Toplu olarak, cümleten.

Kapı bir komşu: 1. a. Bitişikte oturan komşu. 2. a. Aynı kapıdan giriş çıkış yapan komşulardan her biri.

Nisan bir: a. mec. Nisan ayının birinci gününde yapılan aldatma veya şaka, nisanbalığı, nisan bir şakası.

Nisan bir şakası: a. mec. Nisan bir.

4.1.2. “İki” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük'te (2011) ‘İki’nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Birden sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 2 ve II rakamlarının adı.
3. sf. Birden bir artık.

Türkçe Sözlük'te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

İki anlamlı: 1. sf. İki anlama gelen. 2. fel. İkirtil.

İki anlamlılık: 1. a. İki anlama gelme durumu. 2. a. İki anlama yorumlanabilme durumu.

İki ayaklı: sf. İki ayağı olan (hayvan veya eşya).

İki ayaklılık: a. İki ayaklı olma özelliği veya durumu.

İki başlı: sf. İki başı olan.

İki başlılık: 1. a. İki başlı olma durumu. 2. mec. Yönetimde birden fazla yetkiye sahip olma. 3. mec. Yönetimde birden çok kişinin müdahalesi sonucunda işlerin sarpa sarması.

İki bir: a. Zarla oynanan oyunlarda zarlardan birinin bir, öbürünün iki benekli olan yüzünün üste gelmesi.

İkibuçukluk: 1. hlk. ve mec. Top toplayıcı. 2. a. esk. Kadınların süs için takındıkları, iki buçuk altın lira değerinde olan altın, gremse.

İki büklüm: 1. sf. Beli bükük, öne doğru eğik (kimse). 2. zf. Beli bükük öne doğru eğik bir biçimde.

İki canlı: sf. hlk. ve mec. Gebe.

İki canlılık: a. İki canlı olma durumu.

İki cihan: a. mec. İslam inancına göre bu dünya ve ebedî olan öteki dünya.

İki cinslikli: sf. biy. İki eşeyli.

İki çenekliler: ç. a. bit. b. Tohumlarında iki çelenk bulunan kapalı tohumlu bitkiler sınıfı.

İki çenetli: 1. sf. bit. b. Çatladığında kabuğu iki çenete ayrılan (meyve). 2. hay. b. İki parçalı kavkısı birbirine kaslarla bağlı yassı solungaçlılardan midye, istiridye vb. (hayvan).

İki çenetliler: ç. a. bit. b. İki çenetli kabuklular sınıfı.

İkiçifte: a. sp. Kürek yarışlarında sancak ve iskelesinde ikişer küreği olan tekne.

İki dilli: 1. sf. İki ayrı dilde olan. 2. sf. İki ayrı dile sahip olan. 3. sf. İki ayrı dili okuyup yazma gücünde ve becerisinde olan.

İki dillilik: a. İki dilli olma durumu.

İki düzlemlilik: sf. mat. İki düzlemin kesişmesinden oluşan (açı).

İki eşeyli: sf. biy. Erkek ve dişi eşey organları bir arada bulunan, iki cinslikli.

İki evcikli: sf. bit. b. Erkek ve dişi çiçekleri ayrı ayrı bitkilerde bulunan (bitki).

İki fazlı: sf. fiz. Aralarında devrenin dörtte biri kadar faz farkı olan (aynı frekans ve genlikte iki alternatif akım veya gerilim).

İki geçeli: zf. Karşılıklı iki sıra olarak.

İki gözüm: ünl. Okşayıcı bir seslenme sözü.

İki kanatlılar: ç. a. hay. b. Çift kanatlılar.

İki katlı: sf. Üst üste iki katı olan, içinden veya dışından merdiveni olan, dubleks (ev).

İkili averaj: a. sp. İki takımın birbirleri ile yaptıkları karşılaşmalar sonunda birbirlerine attıkları gol sayısına göre sağlanan üstünlük.

İkili bahis: a. En az beş atın katıldığı ve üzerine bahis konulan bir koşuda birinci ve ikinci olan atları sırasıyla, altıdan fazla atın katıldığı koşuda ise sırasız olarak tahmin etme biçiminde oynanan oyun.

İkili çatı: a. db. İki görevde de kullanılabilen çatı.

İkili kök: a. db. Hem ad hem de fiil kökü gibi kullanılan kök.

İkili sigorta: a. Bir sigorta ortaklığının sigorta ettiği paranın bir bölümünü, olabilecek zarara karşı, başka bir ortaklığa yeniden sigorta ettirmesi işi, reasürans.

İkili ünlü: a. db. İkiz ünlü.

İkili yatak: a. İki kişinin yatabileceği tek parça yatak.

İkinci ayak: a. Altılı ganyanda yer alan ikinci koşu.

İkinci bahar: a. İleri yaşlarda gelen mutluluk.

İkinci Çağ: öz. a. jeol. Yeryüzünün yaklaşık yüz elli milyon yıllık çağı, İkinci Zaman, mezozoik.

İkinci el: sf. mec. Kullanılmış (araç vb.), elden düşme.

İkinci ferik: a. ask. esk. Tümgeneral.

İkinci kaptan: a. Birinci zabıt.

İkincil grup: a. top. b. Birbirleriyle ilişkileri kişisel olmayan, resmî ilişkilere dayanan etkileşimlerle ilişki içine giren, ikiden fazla insanın oluşturduğu topluluk.

İkinci sınıf: 1. eğt. Öğretim kurumlarında ikinci yıl. 2. sf. mec. Değeri düşük, değersiz, sıradan.

İkinci yarı: a. sp. Karşılaşmalarda iki devreden sonuncusu.

İkinci Zaman: öz. a. jeol. İkinci Çağ.

İkinci zar: a. bit. b. Bitkilerde tohumu örten zarların dıştan ikincisi.

İki nokta: 1. a. Kendisinden sonra örnek verilecek veya açıklama yapılacak cümlenin sonuna konulan noktalama işareti (:). 2. mat. Bölme işaretinin adı.

İki paralık: sf. mec. 1. Çok az. 2. sf. mec. Değersiz, önemsiz.

İki parmaklı: sf. hay. b. İki parmağı olan (hayvan).

İkitelli: a. İki teli olan saz.

İki terimli: a. mat. Toplama (+) veya çıkarma (-) işaretiyle birbirine bağlanan iki terimden oluşan cebirsel anlatım.

İki yaşamlı: sf. Hem suyun içinde hem de karada yaşayabilen, amfibik.

İki yaşamlılar: ç. a. biy. Hem suyun içinde hem de karada yaşayabilen, amfibik.

İkiyüzlü: sf. mec. Özü sözü bir olmayan riyakâr, mürâi.

İki yüzlü: 1. sf. İki tarafı olan. 2. sf. İki taraflı kullanılan.

İkiyüzlülük: a. İnandığı, düşündüğü gibi davranmama, özü sözü bir olmama, riya, riyakârlık, mürailik.

İkiz anlam: a. man. Bir anlatımın iki türlü anlam verecek biçimde kurulmuş olması.

İkizkenar: sf. mat. İki kenarı eşit olan.

İkizkenar üçgen: a. mat. Yalnız iki kenarı birbirine eşit olan üçgen.

İkizkenar yamuk: a. mat. Paralel olmayan iki kenarı eşit yamuk.

İkiz ünlü: a. db. Çeşitli ses olayları sonunda söyleyişte yan yana gelen iki ünlü, ikili ünlü, diftong.

İkiz ünsüz: a. db. Çeşitli ses olayları sonunda iki ünsüzün yan yana gelmesi.

Duyum ikiliği: a. ruh b. Bir duyunun başka nitelikte bir duyum uyandırması, bir sesin aynı zamanda bir renk duygusu vermesi, sinestezi.

Çift yumurta ikizi: a. İki ayrı yumurtada döllenmiş ikizler.

Siyam ikizi(leri): ç. a. Birbirine yapışık doğan ikizler, siyam ikizi.

Tek yumurta ikizi: 1. a. tıp. Tek yumurtada döllenmiş ikizler. 2. a. Bu ikizlerden her biri.

Ünsüz ikizleşmesi: a. db. Bazı sözlerin iç seslerinde türlü sebeplerle aynı ünsüzün iki defa söylenmesi.

4.1.3. “Üç” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘Üç’ün tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. İkidenden sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 3 ve III rakamlarının adı.
3. sf. İkidenden bir artıktır.

Türkçe Sözlük’te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Üç adım: a. sp. Üç adım atlama.

Üç ayak: 1. a. Fotoğraf makinesi, televizyon kameraları vb. aletlerin üzerine oturduğu üç ayaklı düzen. 2. a. Sacayağı. 3. a. Bir halay türü.

Üç aylar: ç. a. din b. Ay takviminde recep, şaban ve ramazan aylarına verilen toplu ad.

Üç aylık: a. Üç ayda bir ödenen emekli aylığı.

Üç başlı: sf. anat. Üç başlı olan.

Üç beş: sf. mec. Nicelik yönünden az.

Üç beyaz: a. Un, şeker ve yağı anlatan bir söz.

Üç bir: a. Zarla oynanan oyunlarda, atılan zarlardan birinin bir, öbürünün üç benekli olan yüzünün üste gelmesi, seyek.

Üç birlik kuralı: a. tiy. Klasik tiyatrodaki yer, zaman ve konu birliğini esas alan kural.

Üç boyutlu: sf. Eninden ve boyundan başka derinliği de olan, üç buutlu.

Üç boyutlu film: a. sin. ve tv. Görüntüsü en ve boydan başka derinlik duygusu da uyandıran, özel gözlüklerle izlenen film.

Üç boyutluluk: a. Üç boyutlu olma durumu.

Üç buçuk: 1. sf. mec. Yarım yamalak, üstünkörü. 2. sf. mec. Değersiz, kıymetsiz.

Üç buutlu: sf. Üç boyutlu.

Üççatal: a. Büyük balıkları avlamak için kullanılan ucu üç çatalı zıpkın.

Üççeyrek: a. Çocuklar için yapılan keman.

Üç durum yasası: a. fel. Toplumun Tanrıbilimi, fizikötesi ve tanıtı olmak üzere üç durumdan geçerek geliştiğini savunan Auguste Comte yasası, üç hâl kanunu.

Üç düzlemlilik: sf. geom. İki düzlem kesiştikten sonra üçüncü bir düzlemi eğik olarak kestiğinde ortaya çıkan (açı).

Üçer beşer: zf. Yaklaşık üçü, beşi bir arada olarak, küme küme.

Üç etek: a. Genellikle köylü kadınların giydiği üç ayrı etekten oluşmuş özel bir giysi.

Üçgen: 1. a. geom. Üç tepe noktası, üç açısı, üç kenarı olan geometri biçimi, müselles. 2. sf. bu biçimde olan.

Üçgen piramit: a. geom. Tabanı üçgen olan piramit.

Üçgen prizma: a. geom. Tabanı üçgen olan düzlemsel bölge.

Üçgül: a. bit. b. Bir tür yonca.

Üç hâl kanunu: a. fel. Üç durum yasası.

Üç iki: a. Zarla oynanan oyunlarda atılan zarlardan birinin üçlü, öbürünün ikili gelmesi, sabayüdü.

Üçkâğıt: 1. a. Oynatıcının el çabukluğuyla yer değiştirip kapalı olarak bıraktığı, ikisi aynı; biri değişik üç iskambil kâğıdından değişik olanını bulmaya dayanan hileli oyun. 2. mec. Yalancı, dolandırıcı, hileci, düzençi kimse.

Üçkâğıtçılık: 1. a. Üçkâğıtçının işi. 2. mec. Yalancılık, düzençilik, dolandırıcılık.

Üçkat: a. Bir kumaş örgüsünde üç ipliğin bir iplik yerine kullanılması.

Üç katlı: sf. Üç katı olan, tripleks.

Üçler yediler kırklar: ç. a. Halk inançlarında yaşayan ermişler topluluğu.

Üçlü bahis: a. sp. At yarışlarında aynı koşuda ilk üçü tahmin etmeye yönelik müşterek bahis oyunu.

Üçlü ganyan: a. sp. At yarışlarında aynı gün üzerine bahis konulan ve birbiri ardınca düzenlenen üç koşunun birincilerini tahmin etme biçiminde oynanan oyun.

Üç nokta: a. db. Tamamlanmamış cümlelerin sonuna veya başına yan yana konulan noktalama işaretinin adı (...).

Üç otuzunda: sf. mec. Çok yaşlı (kimse).

Üç parmaklı: sf. hay. b. Bir ayağında üç parmağı bulunan (hayvan).

Üçtaş: a. Üç taşla oynanan bir tür çocuk oyunu.

Üçteker: 1. a. İki arkada, biri önde üç tekerliği olan, çocukların düşmeden binmesi için yapılmış araç. 2. a. Triportör.

Üçtelli: a. Üç teli olan saz.

Üçten dokuza: a. esk. İslam hukukuna göre kocanın üçerli aralıklarla üç kez “boş ol” sözünü tekrarlayıp boşanma konusundaki kararlılığını göstererek karısını boşaması.

Üçüncü ayak: a. Altılı ganyanda yer alan üçüncü koşu.

Üçüncü Çağ: öz. a. jeol. Yeryüzünün yaklaşık altmış milyon yıllık çağı, senozoik.

Üçüncü dünya ülkeleri: ç. a. Hemen hepsi eski sömürgeler olan, ulusal bağımsızlıklarını kazanmış veya bu uğurda mücadele veren Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri.

Üçüncü kişi: a. db. Fiil çekiminde teklik ve çokluk üçüncü şahıs biçimi, gaip.

Üçüncünün olmazlığı: a. man. Birinin yalanladığı, ötekinin doğruladığı iki önermeden birinin doğru olması gerektiğini, üçüncü bir ihtimali söz konusu olmayacağını anlatan yasa.

Üçüz ünlü: a. db. Bazı dillerde bir hecede yan yana gelen üç ünlü, triftong.

Sıralı üçlü bahis: a. At yarışlarında üzerine bahis konulan bir koşuda ilk üç atı sırasıyla tahmin etme biçiminde oynanan bir oyun.

4.1.4. “Dört” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘Dörd’ün tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Dört sayısının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 4 ve IV rakamlarının adı.
3. sf. Üçten bir artık.

Türkçe Sözlük’te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Dördüncü ayak: a. Altılı ganyanda yer alan dördüncü koşu.

Dördüncü Çağ: öz. a. jeol. Yeryüzünün yaklaşık iki veya üç milyon yıllık çağı.

Dördüz yumurcaklar: ç. a. anat. Beyinle beyincik arasında bulunan dört kabartının adı.

Dört bir taraf (veya yan): Her yan, bütün çevre.

Dört ayak: 1. a. Dört ayaklı hayvan. 2. zf. Elleri de ayakları gibi kullanarak.

Dört ayaklılar: ç. a. hay. b. Sürüngenleri ve memelileri içine alan bir sınıf.

Dört başı mamur: 1. sf. mec. Her bakımdan istenildiği gibi olan. 2. sf. mec. Eksiksiz, kusursuz.

Dört bir: a. Ciharıyek.

Dört bucak: a. mec. Her taraf, her yer.

Dörtcihar: a. Zarla oynanan oyunlarda atılan zarların ikisinin de dört benekli olan yanlarının üste gelmesi.

Dörtçeker: a. Çekiş gücünü ön ile arka tekerlekler arasında belli oranda eşit olarak dağıtan sistem.

Dörtçifte: a. sp. Kürek yarışlarında sancak ve iskelesinde dörder küreği olan tekne.

Dört dörtlük: 1. sf. mec. Tam, kusursuz, mükemmel. 2. a. müz. Birlik.

Dörtgen: 1. a. geom. Dört kenarlı çokgen, dörtkenar. 2. sf. Bu biçimde olan.

Dört göz: a. alay. Gözlüklü kimse.

Dört işlem: a. mat. Toplama, çıkarma, çarpma ve bölmeden oluşan, matematiğin dört temel işlemi.

Dört kaşlı: 1. sf. mec. Bıyığı yeni terleyen (delikanlı). 2. sf. mec. Kalın ve gür kaşlı.

Dörtkenar: a. geom. Dörtgen.

Dörtköşe: sf. mec. Keyifli, sevinçli.

Dört köşe: sf. Kare biçiminde olan.

Dörtlü final: a. sp. Dört takımın katılımı ile oynanan final maçları.

Dörtlü ganyan: a. At yarışlarında aynı gün üzerinde bahis konulan ve birbiri ardınca düzenlenen dört koşunun birincilerini tahmin etme biçiminde oynanan oyun.

Dörtnal: 1. a. Atın en hızlı koşma biçimi. 2. a. mec. Bir işi çok çabuk yapma, acele etme.

Dörtnala: zf. At, dört nal koşarak.

Dörttek: a. sp. Kürek yarışlarında sancak ve iskelesinde ikişer tek küreği olan tekne.

Dört Yol: a. Dört yönden gelen yolların birleştiği yer.

Dört yol ağzı: a. Dört yönden gelen yolların birleştiği kavşak.

Dört yüzlü: 1. sf. Dört yüzü olan, çok yüzlü. 2. a. mat Tabanı üçgen olan piramit.

Dikdörtgen: 1. a. mat. Açıları dik olan paralelkenar, mustatil. 2. sf. Bu biçimde olan.

Dikdörtgensel: sf. Dikdörtgen benzeri, dikdörtgen gibi.

Dikdörtgensel bölge: a. mat. Dikdörtgenin sınırladığı düzlemsel bölge.

İlk dördün: a. Ay'ın yeni ay evresinden bir hafta sonra yarım daire biçiminde görüldüğü evre.

4.1.5. “Beş” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük'te (2011) ‘Beş’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Dörtten sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 5 ve V rakamlarının adı.
3. sf. Dörtten bir artık.
4. esk. İlkokul.

Türkçe Sözlük'te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Beş beter: sf. Besbeter.

Beşbüyük: a. bit. b. Muşmula.

Beş bir: a. Pencüyek.

Beş dört: a. Zarla oynanan oyunlarda atılan zarlardan birinin beş, öbürünün dört benekli yüzünün üste gelmesi.

Beş duyu: a. Dokunma, görme, işitme, koklama, tat alma duyuları.

Beşgen: 1. a. mat. Beş kenarlı çokgen, muhammes. 2. sf. Bu biçimde olan.

Beşibirarada: a. Beşibirlik.

Beşibirlik: a. Kadınların süs için takındıkları, beş tam altının bir arada bulunduğu süs eşyası, beşibiryerde, Beşibirarada.

Beşibiryerde: a. Beşibirlik.

Beşinci ayak: a. Altılı ganyanda yer alan beşinci koşu.

Beşinci kol: a. Bir ülkede gizli olarak düşman için çalışan örgüt.

Beşkardeş: a. şaka Şamar.

Beşli gayan: a. At yarışlarında aynı gün üzerine bahis konulan ve birbiri ardınca düzenlenen beş koşunun birincilerini tahmin etme biçiminde oynanan oyun.

Beşme: 1. a. hlk. Her çubuğu ayrı ayrı beş renkte olan, yollu bir kumaş türü. 2. a hlk Tabakalanmamış ham deri. 3. a hlk Çıkrıkçı tezgâhının kütüğü.

Beş milyonluk: a. esk. Beş milyon liralık kâğıt para.

Beş on: sf. Az sayıda, biraz.

Beşon: a. Kalınlığı beşe on santimetre ölçülerinde olan kereste.

Beş para: a. Çok az para.

Beş parasız: sf. Yoksul.

Beş parasızlık: a. Beş parasız olma durumu.

Beşparmak: 1. a. hay. b. Derisi dikenlilerden, beş ışınlı yıldız biçiminde bir deniz hayvanı, beşpençe (Uraster). 2. a. Beş renkte dokunmuş çubuklu kumaş.

Beşparmak otu: a. bit. b. Gülgillerden, yol kıyılarında ve çayırlarda yetişen, sürgüne karşı kullanılan bir bitki (Potentilla reptans).

Beşpençe: a. Beşparmak.

Beştaş: a. Beş tane taşla oynanan bir çocuk oyunu türü.

Beş üç: a. Pencüse.

Beş vakit: 1. a. Günün sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı zamanları. 2. din b. Bu vakitlerde kılınan namaz. 3. zf. mec. Her zaman, günün her saatinde.

Beş yüzlü: a. geom. Beş yüzü olan cisim.

Beş yüzük: a. esk. Beş yüz liralık kâğıt para.

Hüzzam beşlisi: a. müz. Klasik Türk müziğinde birleşik makamların beşlilerinden biri.

4.1.6. “Altı” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘Altı’nın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Beşten sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 6 ve VI rakamlarının adı.
3. sf. Beşten bir artık.

Türkçe Sözlük’te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Altıdan yemek: a. Hastanelerde perhizi olmayan hastalara verilen tam yemek.

Altıgen: 1. a. mat. Altıkenarlı çokgen, müseddes. 2. sf. Bu biçimde olan.

Altıkardeş: öz. a. gök b. Kuzey kutbu yönünde, Büyükayı’nın karşısında bulunan takımyıldız, Zatulürsi.

Altılı ganyan: a. At yarışlarında aynı gün üzerine bahis konulan ve birbiri ardınca düzenlenen altı koşunun birincilerini tahmin etme biçiminde oynanan oyun, altılı.

Altıparmak: (I) a. hay. b. Bir tür iri palamut balığı. (II) 1. a. Ayrı renkte altı yolu olan kumaş. 2. a. Bu kumaştan yapılan gelin giysisi.

Altıpas: a. sp. Ceza sahası içinde kale direklerine 5,5 metre uzaklıkta, kale çizgisine dik çizilen çizgi ile kale çizgisi arasında kalan bölüm.

Altıpatlar: a. Fişek koymaya yarayan bölümü silindir biçiminde ve namlu gerisinde olan, tek parçadan oluşmuş, altı tane fişek alan tabanca, revolver.

Altı yol: a. Altı yolun birleştiği yer.

4.1.7. “Yedi” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘Yedi’nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Altıdan sonra gelen sayının adı.

2. a. Bu sayıyı gösteren 7 ve VII rakamlarının adı.
3. sf. Yediden bir artık.

Türkçe Sözlük'te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yedialtmışbeşlik: a. Namlusu 7,65 milimetre çapında olan tabanca türü.

Yedi bela: a. mec. Çok şirret, geçimsiz, küstah kimse.

Yedi canlı: sf. mec. Sonucu ölüm olabilecek birçok olaydan sağ çıkan (kimse veya hayvan).

Yedi cet: a. mec. Yedi göbek.

Yediden yetmiş: zm. mec. Herkes.

Yedi düvel: 1. a. Bütün devletler. 2. mec. Herkes, bütün dünya.

Yedi düvelle barışık: Herkesle iyi geçinen kimse.

Yedigen: 1. a. mat. Yedi kenarlı çokgen. 2. sf. Bu biçimde olan.

Yedigir: öz. a. gök b. Büyükayı.

Yedi göbek: 1. a. mec. Bir soyun bilinen en büyüğü. 2. a. mec. Bütün soy sop, yedi cet.

Yedi gömlek uzak: sf. mec. Soyca ve yakınlık bakımından bir hayli uzak.

Yedikardeş: öz. a. hlk. Büyükayı'yı oluşturan yedi yıldız.

Yedi kat el: sf. mec. Çok yabancı.

Yedikızkardeş: öz. a. gök b. Ülker.

Yedi mahalle: 1. zm. mec. Herkes. 2. zm. mec. Bütün çevre. 3. zm. mec. Çok uzak yer.

Yedinci sanat: a. Sinema.

Yediveren: 1. sf. Yılda birkaç kez meyve veren veya çiçek açan (asma, gül vb.). 2. sf. Çok meyve veren veya çiçek açan (bitki).

4.1.8. “Sekiz” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘Sekiz’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Yediden sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 8 ve VIII rakamlarının adı.
3. sf. Yediden bir artık.

Türkçe Sözlük’te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Sekizçifte: a. sp. Kürek yarışlarında sancak ve iskelesinde sekizer küreği olan tekne.

Sekizgen: 1. a. mat. Sekiz kenarlı çokgen. 2. sf. Bu biçimde olan.

Sekiztek: a. sp. Kürek yarışlarında sancak ve iskelesinde dörder küreği olan tekne.

Sekiz yüzlü: a. geom. Sekiz düzlem parçasıyla çevrelenmiş cisim.

4.1.9. “Dokuz” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘Dokuz’un tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Sekizden sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 9 ve IX rakamlarının adı.
3. sf. Sekizden bir artık.

Türkçe Sözlük’te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Dokuzaltmışbeşlik: a. Namlusu 9,65 milimetre çapında olan bir tabanca türü.

Dokuz babalı: sf. hkr. Babası belli olmayan, birçok erkekle düşüp kalkan bir anadan doğan.

Dokuz canlı: 1. sf. mec. Kolay kolay ölmeyen. 2. sf. mec. Çok sağlıklı, herhangi bir hastalığı olmayan, dayanıklı.

Dokuz canlılık: a. Dokuz canlı olma durumu.

Dokuzgen: 1. a. mat. Dokuz kenarı olan çokgen. 2. sf. Bu biçimde olan.

Dokuztaş: a. Dokuz taşla oynanan ve taşların yerleri ile yürütme yolları çizgilerle gösterilen oyun, dokurcun.

Mart dokuzu: 1. a. esk. Gregoryen takvimine göre martın üçüncü haftasında görülen bir fırtına. 2. a. esk. Bahar mevsiminin başlangıcı.

4.1.10. “On” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘On’un tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 10 ve X rakamlarının adı.
3. sf. Dokuzdan bir artık.

Türkçe Sözlük’te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Onaltılık: a. müz. Birlik notanın on altıda biri uzunluğunda nota.

On ayaklılar: ç. a. hay. b. Çeşitli ıstakoz, yengeç ve karides türlerini içine alan eklem bacaklı kabuklular takımı.

Onbaşı: a. ask. On ere kumanda eden asker, erin üstündeki ilk rütbe.

Onbaşılık: 1. a. Onbaşı olma durumu. 2. a. Onbaşının rütbesi. 3. a. Onbaşının görevi.

Onbeşli: sf. tar. Rumi takvime göre 1899 veya 1900 yılında doğanlar arasından Birinci Dünya Savaşı’na çağrılan (kimse).

On binlerce: sf. Pek çok, çok sayıda.

On binlik: a. On bin lira değerinde kâğıt para.

Onbiraylık: a. bit. b. Çuha çiçeği.

On birli: 1. a. ed. Dizeleri on bir heceli şiir. 2. a. ed. Bentleri on bir dizeden oluşan manzume. 3. a. müz. On bir dereceyle ayrılan iki noktanın aralığı.

Öndörtlük: a. On dört mermi atan bir tabanca türü.

Onikiparmak bağırsağı: a. anat. Mideden sonra gelen ince bağırsak bölümü.

Onikitelli: a. müz. Tambura cinsinden, on iki teli olan bir halk çalgısı.

On milyonluk: a. esk. On milyon liralık kâğıt para.

On para: sf. mec. Çok az (para).

On paralık: sf. mec. Değeri çok az veya değersiz, hiç.

On parasız: 1. sf. mec. Parası olmayan. 2. zf. Parası olmaksızın.

On parasızlık: a. On parasız olma durumu.

Onsekiz: a. sp. Ceza alanı.

Ayın on dördü: a. Dolunay.

4.1.11. “Yirmi” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘Yirmi’ nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. On dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 20 ve XX rakamlarının adı.
3. sf. İki kere on, on dokuzdan bir artık.

Türkçe Sözlük’te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yirmi beşlik: a. esk. Yirmi beş kuruş veya lira değerinde para.

Yirmi binlik: a. Yirmi bin lira değerinde kâğıt para.

Yirmibir: a. Eldeki kâğıtların sayı toplamının yirmi bir olmasına dayalı bir tür iskambil oyunu.

Yirmilik diş: a. Akıl diş.

Yirmi milyonluk: a. esk. Yirmi milyon liralık kâğıt para.

Yirmi yaş diş: a. Akıl diş.

4.1.12. “Otuz” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘Otuz’ un tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Yirmi dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 30 ve XXX rakamlarının adı.
3. sf. mat Üç kere on, yirmi dokuzdan bir artık.

Türkçe Sözlük'te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Otuzbeşlik: 1. a. İçinde sıvı maddelerden, 0,35 cl ölçüsünde bulunan şişe. 2. a. hlk. Küçük rakı.

Otuz kere: zf. Pek çok, tekrar tekrar, çok kez, defalarca.

4.1.13. “Kırk” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük'te (2011) ‘Kırk’ın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Otuz dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 40 ve XL rakamlarının adı.
3. sf. mat Dört kere on, otuz dokuzdan bir artık.

Türkçe Sözlük'te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Kırkambar: 1. a. İçinde değişik türden şeyler bulunan kap veya yer. 2. mec. Birçok konuda bilgisi olan kimse. 3. hlk. Çerçi.

Kırkayak: 1. a. hay. b. Eklem bacaklıların çok ayaklılar sınıfına giren, taşların altında yaşayan, vücudu yuvarlak ve uzun bir böcek (Julus terrestris). 2. a. Kasık biti.

Kırk basması: a. Doğumdan sonraki kırk gün içinde çocuğun ateşli bir hastalığa yakalanması.

Kırkbayır: a. Geviş getiren hayvanların dört gözlü olan midelerinin üçüncü gözü.

Kırkbeşlik: 1. a. Çekirdeği 11,43 milimetre çapında olan mermiyi atabilen bir tabanca türü. 2. a. Dönme hızı dakikada kırk beş devir olan plak.

Kırkbudak: a. tar. Bektaşilikte erenler meydanına konulan kırk kollu büyük şamdan.

Kırkgeçit: a. Üzerinden birçok kez geçilmesi gereken veya birçok geçidi bulunan ırmak.

Kırk hamamı: a. Kadının lohusalıkta ilk kırk günü doldurmasından sonra temizlenmesi için hamamda yapılan özel toplantı.

Kırkikilik: a. esk. Namlusu 42 milimetre çapında olan bir tabanca türü.

Kırkikindi: 1. a. Genellikle Orta Anadolu'da ikinci zamanı yağan sürekli yağmurlar. 2. a. Bu yağmurun yağdığı dönem.

Kırk kere: zf. Pek çok kez.

Kırkmerak: sf. mec. Çok meraklı, her şeyi anlamak isteyen.

Kırkmerdiven: a. Dik yokuş.

Kırk para: 1. a. Bir kuruş. 2. mec. Çok az para.

Kırk paralık: sf. Oldukça değersiz.

Kırkyama: a. Kumaş artıklarını birleştirerek örtü, yorgan yüzü vb.ni yapma işi.

Kırkyıl: zf. mec. Çok uzun süre.

Kırkyılda bir: 1. zf. mec. Çok seyrek olarak. 2. zf. mec. Uzun süre sonunda.

Kırkyıllık: sf. Çok eski köklü.

Kırkyılın başı: zf. mec. Çok uzun süre içinde bir kez.

4.1.14. “Elli” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük'te (2011) ‘Elli’nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Kırk dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 50 ve L rakamlarının adı.
3. sf. Beş kere on, kırk dokuzdan bir artık.

Türkçe Sözlük'te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Elli binlik: a. Elli bin lira değerinde kâğıt para.

Elli bir: a. Eldeki dizili kâğıtların sayısal toplamı elli bir olduğunda açılmasına ve geri kalan kâğıtların elden çıkarılmasına dayalı bir tür iskambil oyunu.

4.1.15. “Altmış” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük'te (2011) ‘Altmış’ın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Elli dokuzdan sonra gelen sayının adı.

2. a. Bu sayıyı gösteren 60 ve LX rakamlarının adı.
3. sf. Altı kere on, elli dokuzdan bir artık.

Türkçe Sözlük'te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Altmışaltı: a. Altmış altı sayı almakla kazanılan bir tür iskambil oyunu.

Altmışdörtlük: a. müz. Bir notanın altmış dörtte biri değerinde olan nota.

4.1.16. “Yetmiş” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük'te (2011) ‘Yetmiş’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Altmış dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 70 ve LXX rakamlarının adı.
3. sf. Yedi kere on, altmış dokuzdan bir artık.

Türkçe Sözlük'te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yetmiş iki millet: a. mec. Bütün insanlar.

4.1.17. “Seksen” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük'te (2011) ‘Seksen’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Yetmiş dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 80 ve LXXX rakamlarının adı.
3. sf. Sekiz kere on, yetmiş dokuzdan bir artık.

Türkçe Sözlük'te ‘seksen’ sayısı ile kurulmuş herhangi bir birleşik kelime tespit edilmemiştir.

4.1.18. “Doksan” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük'te (2011) ‘Doksan’ın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Seksen dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 90 ve XC rakamlarının adı.
3. sf. Dokuz kere on, yetmiş dokuzdan bir artık.

Türkçe Sözlük'te ‘doksan’ sayısı ile kurulmuş herhangi bir birleşik kelime tespit edilmemiştir.

4.1.19. “Yüz” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘Yüz’ün tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. a. Bu sayıyı gösteren 100 ve C rakamlarının adı.
3. sf. On kere on, doksan dokuzdan bir artık.
4. Kere, kat vb. kelimeler ile birlikte kullanılarak yapılan işin çokluğunu abartılı bir biçimde anlatan söz.

Türkçe Sözlük’te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yüzbaşı: a. ask. Orduda rütbesi üsteğmen ile binbaşı arasında olan subay.

Ön yüzbaşı: a. esk. ask. Kıdemi iki rütbe artırılmış yüzbaşı.

Yüzbaşılık: 1. a. Yüzbaşı olma durumu. 2. a. Yüzbaşı rütbesi. 3. a. Yüzbaşının görevi.

Yüzbeşlik: a. ask. Topçulukta ağır bombardımanda kullanılan bir top türü.

Yüz binlerce: sf. Pek çok, çok sayıda.

Yüz binlik: a. Yüz bin lira değerinde kâğıt para.

Yüz kere: zf. mec. Pek çok, tekrar tekrar, çok kez, defalarca.

Yüznumara: a. Tuvalet.

Yüz para: 1. a. esk. İki buçuk kuruş. 2. sf. mec. Çok az (para).

Yüzyıl: 1. a. Yüzyıllık süre, asır. 2. a. İçinde yaşanan zaman. 3. a. Milat başlangıç alınarak 1- 100, 101- 200, 201- 300 vb. olarak sayılan yüzyıllık dönem.

Yüzyıllarca: zf. Yüzlerce yıl, asırlarca.

Yüzyıllık: sf. Yaklaşık olarak sürerliği yüzyıl olan, asırlık.

4.1.20. “Bin” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük’te (2011) ‘Bin’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. a. Dokuz yüz doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı.

2. a. Bu sayıyı gösteren 1000 ve M rakamlarının adı.
3. sf. On kere yüz, dokuz yüz doksan dokuzdan bir artık.
4. sf. mec. Pek çok, çok sayıda.

Türkçe Sözlük'te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Binbaşı: a. ask. Orduda rütbesi yüzbaşı ve yarbay arasında bulunan ve asıl görevi tabur komutanlığı olan subay.

Binbaşılık: 1. a. Binbaşı olma durumu. 2. a. Binbaşının rütbesi. 3. a. Binbaşının görevi.

Binbir: sf. Pek çok, çok sayıda.

Bin çeşit: sf. Bin türlü.

Bindallı: a. Çoğunlukla mor kadife üzerine sırma ile kabartma dal, yaprak ve çiçek işlenmiş giysi ve örtü.

Binkat: zf. Pek çok, kıyaslanmayacak ölçüde.

Bin kere: zf. Bin kez.

Bin kez: zf. Pek çok kere, binlerce.

Bin türlü: 1. sf. Birbirinden çok farklı, çok değişik, bin çeşit. 2. zf. Birbirinden çok farklı, çok değişik bir biçimde.

Binyıl: a. Bin yılı içine alan zaman dilimi, milenyum.

4.1.21. “Milyon” ile kurulan birleşik kelimeler

Türkçe Sözlük'te (2011) ‘Milyon’un tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. sf. Fr. *million* Bin kere bin, 1. 000. 000.
2. a. Bu sayının adı.

Türkçe Sözlük'te sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Milyon kere: zf. Pek çok, tekrar tekrar, çok kez, defalarca.

4.2. Misalli Büyük Türkçe Sözlük'teki Sayılarla Kurulan Birleşik Kelimeler

4.2.1. “Bir” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS'de (2005) ‘Bir’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türkçeden beri kullanılır.) Sayıların ilkinin adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 1, I.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın birinci günü.
4. Günün yirmi dört saatinin gece yarısından sonraki birinci ve on üçüncü saatleri.
5. sıf. Bu sayı kadar olan.
6. Sıra sayı sıfatı olarak kelimenin sonuna getirilmekteyse de bu söyleyiş Türkçe değildir. Doğrusu “bölüm 1” değil “1. bölüm”dür.
7. Ortak, müşterek.
8. (Değeri ve nitelikleri bakımından) Farksız, eş, aynı, müsâvî.
9. Eşi bulunmayan, tek olan.
10. Bütün, birleşik.
11. Belirsiz sıfat olarak herhangi bir şeyi, yeri veya kimseyi gösterir.
12. Sıfat veya zarf olarak başına geldiği kelimenin anlamına göre söyleyişe kuvvet katar.
13. zf. Bir kere, bir defa.
14. Ancak, yalnız, sadece.

MBTS'de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Bir ağız: E. T. Türk. ve halk ağzı. Bir kere, bir defa.

Bir ağızdan: (Konuşmak, bağırarak, bağırışmak, haykırmak vb. ses ve sözle ilgili fiillerle) Hep birlikte.

Bir alay: Bir sürü, bir çok, pek çok.

Bir araba: Çok miktarda, pek çok, bir yığın.

Bir ara (aralık): 1. Fırsat bulunca, vakit bulunca. 2. Herhangi bir zamanda, bir zaman.

Bir arada: Berâber, toplu olarak, birlikte.

Bir arpa boyu: (Bilhassa mesâfe için) Çok az, hiç denecek kadar az.

Bir avuç: 1. Bir avucu dolduracak kadar. 2. Az miktarda, pek az. 3. (Para vb. kelimelerle) Pek çok, çok miktarda.

Bir ayak binbir ayak (üstüne): Çok kalabalık, üst üste.

Bir başına: Yapayalnız, tek başına.

Bir batında: Bir doğumda.

Bir bir: 1. Birer birer, teker teker. 2. Tavla ve zar oyunlarında, atılan zarlardan ikisinin de biri gösteren taraflarının üst üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, hepyek.

Bir boy: 1. Bir defa. 2. Hele.

Bir çatı altında: Aynı evde.

Bir çırpıda: Bir ele alıfta, bir davranışta, çabucak.

Bir çift söz (lakırdı): Bir iki söz.

Bir damla: 1. Çok az. 2. (Çocuk için) Pek küçük.

Bir deri bir kemik: Çok zayıf.

Bir deve yükü: Pek çok.

Bir dirhem: (Olumsuz cümlelerde) Çok az, hiç denecek kadar az.

Bir düzine: Birçok, pek çok.

Bir el: Bir defa.

Bir elden: Aynı kimse tarafından, tek merkezden.

Bir eyyam: Bir zaman, bir süre, bir müddet.

Bir gömlek: Bir derece, bir mertebe, az bir miktar.

Bir görüşte: Bir bakışta.

Bir gûnâ: (Olumsuz cümlelerde) Hiçbir şekilde. [Eskimiştir].

Bir güzel: 1. Adamakıllı. 2. Çok güzel, çok iyi.

Bir hamlede: 1. Bir atılışta. 2. Çabucak, hemen.

Bir hoş (tuhaf): Tuhaf, garip.

Bir içim su: (Kadın için): Çok güzel, çok hoş.

Bir iki: Birkaç, az miktarda, az sayıda.

Bir kalemde: Bir seferde, birden, toptan.

Bir kararda: Aynı durumda, değişmeden.

Bir karış: 1. (Boy için) Çok kısa. 2. (Mesâfe için) Çok az.

Bir kese akçe: eski. İçinde 500 akçe bulunan kese.

Bir kol çengi: Etrâfına neşe saçan, çok oynak, çok hareketli ve cilveli kimseler için kullanılır, dört kol çengi.

Bir koşu: Koşa koşa, çabucak.

Bir mânâda: Bir bakıma, bir görüş açısına göre.

Bir nebze: Bir parça, pek az.

Bir nefes: Bir an, bir anlık zaman kadar.

Bir nefeste (solukta): 1. (Söz için) Hiç ara vermeden, hemen, çabucak, bir çırpıda. 2. (İçecekler için) Bir dikişte, bir içişte.

Bir nice: Birçok, bir hayli.

Bir numaralı: En başta gelen, kendi dalında en gözde, en seçkin.

Bir parça: Azıcık, biraz.

Bir solukta: Bir nefeste.

Bir sürü: Birçok, çok sayıda, bir yığın.

Bir tahtada: Bir defada, birden, yekten.

Bir tahtası eksik: Akıl kârı olmayan şeyler yapanlar için kullanılır; yarım akıllı, dengesiz, çatlak.

Bir tâne: Eşsiz, yegâne.

Bir tânem: Çok sevilen, çok kıymet verilen kimselere hitap sözü olarak kullanılır.

Bir tarafa: Bir yana.

Bir târihte: Bir zamanlar, vaktiyle.

Bir taşım: (Kaynayan şeyler hakkında) Bir kere kabarıp taşacak duruma gelinceye kadar.

Bir tek: 1. Bir tâne, tek bir. 2. Yalnız, sâdece.

Bir temiz: İyice, adamakıllı, bir güzel.

Bir torba kemik: Çok zayıf kimseler için kullanılır.

Bir tuhaf: Bir hoş.

Bir türlü: 1. (Olumsuz cümlelerde) Hiçbir şekilde, hiçbir yolla. 2. Şart cümlelerinde fiilin olumlu ve olumsuz şekillerinden sonra tekrar edilerek kullanıldığında yapılacak işin her iki şeklinin de aynı derecede sakıncalı olduğunu ifâde eder.

Bir uğurdan: E. T. Türk. Hep birden, birden.

Bir vakitler- Bir vakit: Geçmişte, vaktiyle, geçmiş zamanda, bir zamanlar.

Bir yandan: (Bir şey olurken, yapılırken) Aynı zamanda.

Bir yığın: Pek çok, birçok.

Bir yol: Bir kere.

Bir çenekli: birl. sıf. yeni. Tohumunda bir tek çenek bulunan (bitki), vâhidü'l-filka [Bunlarda meyve yâhut tohum çiğ iken veya haşlandığında ikiye ayrılamaz, buğday ve mısır gibi].

Bir çenekliler: birl. i. Tek çeneği bulunan, çiçekli, çoğunlukla yumrulu ve soğanlı, saçak köklü, basit gövdeli, kapalı tohumlu bitkiler sınıfı.

Bir çenetli: birl. sıf. yeni. 1. Meyvesinin kabuğu tek parçalı olan (bitki). 2. Vücûdunu örten kabuğu tek parçadan ibâret (hayvan).

Bir çenetliler: birl. i. Vücutlarını örten kabukları tek parça olan kafadan bacaklılar sınıfından yumuşakçalar.

Birdirbir: birl. i. (Bildirme ekiyle bir+ dir bir) Eğilmiş olan bir kimsenin sırtına elle bastırarak üzerinden atlamak sûretiyle oynanan oyun.

Bir düziye – bidüziye: zf. (düz-mek'ten birteviye – biteviye'ye benzetilerek yapılmış olabilir) Devamlı olarak, durmadan, fâsılasız.

Bir evcikli: birl. sıf. Erkek ve dişi organları ayrı çiçeklerde fakat aynı sürgün üzerinde bulunan (bitkiler); mısır, fındık, ceviz vb.

Bir hücreli: birl. sıf. Hay3atıyet gösteren en küçük canlı, tek hücreli.

Bir hücreliler: birl. i. Tek hücreli canlılar topluluğu, tek hücreliler.

Birinci şahıs: Zamirlerde ve çekimli fiillerde konuşana veya konuşanlara verilen isim, mütেকellim.

Birinci Kânun: birl. i. Aralık ayı, ilk kânun, kânunu- evvel.

Birinci Teşrin: birl. i. Ekim ayı, ilk teşrin, teşrinievvel.

Birinci Zaman: birl. i. yeni. jeo. 2 milyar 285 milyon yıl sürdüğü tahmin edilen, denizde, karada ve hem karada hem denizde yaşayan bitkilerin, balıkların, sürüngenlerin meydana geldiği, daha sonra sıcaklığın aşırı yükselmesiyle bunların harap olmasının ardından kömür, petrol ve birçok fosilin olduğu jeolojik zaman, paleozoik.

Bir terimli: birl. sıf. Matematikte sâdece çarpma, bölme, kuvvet veya kök alma işlemleri yapılacak şekilde bir araya gelmiş büyüklüklerden ibâret terim.

4.2.2. “İki” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘İki’nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. iki - ikki) Birden sonra, üçten önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 2, II.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın ikinci günü.
4. Günün yirmi dört saatinin gece yarısından sonraki ikinci ve on dördüncü saatleri.
5. sıf. Birden bir fazla olan.
6. Sıra sayı sıfatı olarak kelimenin sonuna getirilmekteyse de bu söyleyiş Türkçe değildir. Doğrusu “bölüm 2” değil “2. bölüm”dür.
7. Azlık ifade eder.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

İki analı kuzu: Annesi babası hayatta olan tâlihli çocuk.

İki başlı ejder: mec. Büyük dert.

İki baştan: İki tarafın ortak tutumu ile.

İki bir: Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan birinin ikiyi, diğerinin biri gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, düyek.

İki büküm: Öne doğru bükük vaziyette, iki kat.

İki cihan (dünya, âlem)Ç Dünya ile âhiret.

İki çift laf (lakırdı, söz): Birkaç söz.

İki geçeli (keçeli): Karşı karşıya dizilmiş, iki sıra hâlinde.

İki günde bir: Gün aşırı.

İki günün başı: Üzerinden çok zaman geçmeden, sık sık, Allah’ın günü.

İki iki: Tavla ve zar oyunlarında, atılan zarlardan ikisinin de ikiyi gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, dübara.

İki kapılı han: Dünya.

İki kat: 1. İki büklüm. 2. İki misli.

İki keçeli: İki geçeli.

İki nokta: Üst üste konan iki nokta (:) şeklindeki noktalama işareti.

İki paralık: Bir değeri olmayan şeyler için kullanılır.

İki rahmetten biri: Çok ağır hastalar için “ya iyileşir ya ölür kurtulur” anlamında kullanılır.

İki şıktan biri: Başka yol yok, bu iki çözüm yolundan birini seçmek gerek.

İki takla bir bakla: Olsun bitsin der gibi çok süratli namaz kılma.

İki yüzlü: 1. İki tarafı da kullanılan (kumaş).

İkide bir (birde): Sık sık.

İkisi (ikisinin) ortası: Ne çok fazla ne çok az, ne çok büyük ne çok küçük.

İki buçukluk: birl. i. İki buçuk lira değerinde para.

İki canlı: birl. i. halk ağzı. Gebe, hâmile.

İki çenekli: birl. sıf. ve i. Fasulye, nohut gibi tohumunda iki çenek bulunan (kapalı tohumlu bitki).

İki çenekliler: birl. i. İki çeneği bulunan ballı babagiller, gülgiller, baklagiller vb. bitkileri içine alan bitki sınıfı, zülfilKateyn.

İki çenetli: birl. sıf. ve i. 1. Meyvesi olgunlaşıp çatladığı zaman kabuğu iki çenete ayrılan (bitki). 2. Midye ve istiridye gibi gövdesini saran sert kabuğu iki parçadan ibâret olan (hayvan).

İki çenetliler: birl. i. Midye, istiridye gibi iki çeneti bulunan hayvanlar, yassı solungaçlılar.

İki çiftte: birl. i. Dört kürekle çekilen (kayık).

İki evcikli: birl. sıf. ve i. Erkek ve dişi çiçekleri ayrı köklerde bulunan (bitki).

İki eşeyli: birl. sıf. ve i. Erkek ve dişi cinsiyet organları bir arada bulunan (bitki).

İkili anlaşma: İki devlet arasında yapılan anlaşma.

İkili çatı: dilb. Hem dönüşlü hem edilgen olarak kullanılabilen çatı.

İkili kök: dilb. Hem isim hem fiil kökü olarak kullanılan kök.

İkinci derecede: Daha az önemli.

İkinci şahıs: dilb. Zamirlerde ve çekimli fiillerde dinleyen veya dinleyenlere verilen isim, muhâtap.

İkinci planda: 1.Daha geride, arkada. 2. mec. Daha az önemli.

İkinci zar: bota. Bitkilerde tohumu örten zarların dıştan ikincisi.

İkinci Kânun: birl. i. Ocak ayı, kânûnusânî.

İkinci Teşrin: birl. i. Kasım ayı, teşrînisânî.

İkinci Zaman: birl. i. yeni. jeo. Birinci zamanla üçüncü zaman arasında 465 milyon yıl sürdüğü tahmin edilen, dinazor, sürüngen ve uçan sürüngenlerin, ilk memelilerin, hurma ve çam cinsi kozalaklı ağaçların meydana geldiği, sonlarına doğru dinazorların yok olarak memelilerin geliştiği, çiçekli bitkilerin ortaya çıktığı, tebeşir yataklarının oluştuğu jeolojik zaman, mezozoik.

İki telli: birl. i. İki teli olan bir çeşit bağlama.

İki terimli: birl. i. mat. Aralarında toplama (+) veya çıkarma (-) işâreti bulunan iki terimden meydana gelen cebir ifâdesi.

İki yaşayışlı: birl. i. yeni. Hem karada hem suda yaşayabilen hayvan, amfibi.

İki yüzlü: birl. sıf. Özü sözü bir olmayan, kendisini olduğundan başka türlü gösteren, mürâi.

İki yüzlülük: birl. i. 1. İki yüzlü olma durumu, riyakârlık, mürâîlik. 2. İki yüzlü olan kimseye yakışır davranış.

İkiz aksak: birl. i. Mûsikîmizde on iki zamanlı, sekiz vuruşlu, donanımdan sonra 12/8 şeklinde yazılıp gösterilen bir küçük usûl.

İkiz kenar: birl. sıf. 1. İki kenarı birbirine eşit olan (üçgen). 2. Paralel olmayan kenarları birbirine eşit olan (yamuk).

İkizler Burcu: birl. i. Burçlar kuşağı Zodyak üzerindeki 12 takım yıldızdan Boğa ve Yengeç burçları arasında bulunan burcun adı [Güneş 21 Mayıs'tan 21 Haziran'a kadar bu burçta kalır].

4.2.3. “Üç” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS'de (2005) ‘Üç’ün tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türkçe'den beri kullanılır) İkiden sonra, dördten önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 3, III.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın üçüncü günü.
4. Günün 24 saatinin gece yarısından sonraki üçüncü ve on beşinci saatleri.
5. sıf. İkiden bir fazla olan.
6. Sıra sayı sıfatı olarak kelimenin sonuna getirilmekteyse de bu söyleyiş Türkçe değildir. Doğrusu “bölüm 3” değil “3. bölüm”dür.

MBTS'de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Üç adım atlama: spor. Üç adımda atlanan mesâfeye göre değerlendirilen atletizm dalı.

Üç ambarlı: Kalyon sınıfının en büyüklerinden olan, top ambarları toplarla donatılmış, 59 – 64 zirâ boyunda, 800 veya 1200 mürettebatlı, Osmanlı donanmasının dretnotu durumundaki yelkenli savaş gemisi.

Üç aşağı, beş yukarı: Biraz eksik veya biraz fazla, yaklaşık olarak, takriben, beş aşağı, beş yukarı.

Üç aylık: Üç ayda bir ödenen emekli aylığı.

Üç aylar: İslâm dîninde mübârek sayıldıkları için ayrı bir önem taşıyan üç arabî ay; recep, şâban, ramazan.

Üç beş: Az bir miktar, az sayıda, birkaç.

Üç bir: Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan birinin üçü, diğerinin biri gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, seyek.

Üç çifte kayak: Eskiden üç çift kürekle çekilen zarif bir kayak çeşidi.

Üç etek (etekli): Belden aşağı kısmı önde iki, arkada bir olmak üzere üç ayrı parça hâlinde olan ve şalvar üstüne giyilen eski bir entârî biçimi ve bu biçimdeki entârî.

Üç fazlı akım (cereyan): elektrik. Aralarında 120°'lik faz farkı bulunan üç elektrik akımından meydana gelen akım, trifaze akım.

Üç günlük: Çok kısa, geçici, fâni.

Üç iki: Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan birinin üçü, diğerinin ikiyi gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, sebâyidü.

Üç otuzunda (otuzluk): Çok yaşlı, çok ihtiyar.

Üç peşli: Eskiden belden aşağı kısmına “peş” denen üçgen şeklinde üç parça eklenerek etek kısmına bolluk verilen bir elbise biçimi.

Üç tuğlu vezir: Vezirlik alâmeti olarak kendisine verilmiş olan üç tuğa sâhip vezir.

Üç üç: Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan ikisinin de üçü gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, düse.

Üçten dokuza (şart olsun): İslâm hukukunda kocanın üç defada üçer defa “boş ol” sözünü tekrarlayarak karısını boşaması hakkında kullanılırdı.

Üç ayak: birl. i. Ağır yükleri, makineleri kaldırarak kısa mesafelere taşımaya yarayan, bir uçlarından birbirine mafsallanmış üç ayaktan ibâret sehpa [Mafsal noktasında genellikle bir makara veya palanga bulunur].

Üç boyutlu: birl. sıf. Eni, boyu ve yüksekliği olan.

Üç boyutlu film: Özel bir gözlükle seyredilen, en, boy ve derinlik görünümü vererek seyircide olayın geçtiği mekânda bulunuyormuş duygusunu uyandıran sinema filmi.

Üç düzlemlî: birl. sıf. geo. Üç düzlemin kesişmesiyle meydana gelen (şekil, açı).

Üçgen: i. (yanlış tür. < üç+gen, Bk. ALTIGEN) 1. geo. Üç kenarlı, üç açılı kapalı şekil, müselles. 2. sıf. Bu biçimde olan.

Üçgen piramit: geo. Tabanı üçgen şeklinde olan piramit.

Üçgen prizma: geo. Tabanı üçgen şeklinde olan prizma.

Üçgül: i. (< üç gül “üç köşe”; gül < kül; Eski Türk. “köşe”) Fasulyegiller familyasından, yaprakları üç küçük yaprakçıktan meydana gelen, beyaz, pembe, kırmızı, mor ve ender olarak sarı çiçekler açan, yem bitkisi olarak kullanılan, bir veya çok yıllık otsu bitki, bir yabânî yonca çeşidi, tırfıl. Tirfolium.

Üç kâğıt: birl. i. 1. İki aynı, biri değişik üç iskambil kâğıdından değişik olanı bulma esâsına dayanan, aslında oyunu oynatanın el çabukluğuyla hîle yaparak karşısındakileri kandırdığı bir kumar oyunu. 2. mec. Hîle, düzen, dalavere.

Üç kâğıtçı: birl. i. ve sıf. 1. Üç kâğıt oynatan kimse. 2. mec. Dolandırıcı, hilebaz, düzenbaz kimse.

Üç kâğıtçılık: birl. i. 1. Üç kâğıt oynatmak işi. 2. mec. Dalaverecilik, hilekârlık, düzenbazlık, dolandırıcılık.

Üç taş: birl. i. Dört köşe bir şekli dörde bölen çizgilerin kesişme noktaları üzerine üç taş konularak karşılıklı oynanan ve bu taşları bir hizaya gelecek şekilde sırlama esâsına dayanan basit bir çocuk oyunu.

Üçüncü dünya ülkeleri: Asya, Afrika ve Latin Amerika’da sömürgelikten kurtulup bağımsızlığını kazanmış olan ülkeler.

Üçüncü şahıs: Çekimli fiillerde veya zamirlerde hakkında konuşulana, adı geçene verilen isim, gâip.

Üçüncü Zaman: birl. i. jeo. Yeryüzündeki hayâta memelilerin ve gelmiş memelilerin hâkim olmaya başladığı, büyük memelilerin ortaya çıktığı, zamanımızdaki hayvan ve bitkilerin

meydana geldiği, günümüzden 143 milyon yıl önce başlayıp 142 milyon yıl sürdüğü tahmin edilen jeolojik zaman, tersiyeri.

4.2.4. “Dört” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘Dört’ün tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. tört) Üçten sonra, beşten önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 4, IV.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın dördüncü günü.
4. Günün 24 saatinin gece yarısından sonraki dördüncü ve on altıncı saatleri.
5. sıf. Üçten bir fazla olan.
6. Sıra sayı sıfatı olarak kelimenin sonuna getirilmekteyse de bu söyleyiş Türkçe değildir. Doğrusu “bölüm 4” değil “4. bölüm”dür.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Dört ayak (üstü): Avuçlarını yere koyup ellerini ayakları gibi kullanmak suretiyle (yürümek, dolaşmak...).

Dört başı mâmur: Her bakımdan mükemmel, kusursuz.

Dört bir: Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan birinin dördü, diğerinin biri gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, cihârüyek.

Dört cihar: Zae oyunlarında ve özellikle tavlada atılan zarlardan her ikisinin de dördü gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, dört dört.

Dört dörtlük: Mükemmel, tam, kusursuz.

Dört göz (gözlü): Gözlüklü kimse.

Dört iki: Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan birinin dördü, diğerinin ikiyi gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, cihârüdü.

Dört işlem: mat. Toplama, çıkarma, çarpma, bölme, a’ mâl-i erbaa.

Dört kapı: tasavvuf. Hakk’a yakınlık ve kemal derecesine göre sıralanan şeriât, tarîkat, hakikât ve mârifet mertebelerinin hepsine birden verilen isim.

Dört kapı selâmı: Bektâşîler’de tarîkâta girme ve esnaf loncalarında peştamal kuşatma merasiminde her adımda, “Esselâmü aleyküm yâ ehl-i şerîat/ Esselâmü aleyküm yâ ehl-i tarikat/ Esselâmü aleyküm yâ ehl-i hakikat/ Esselâmü aleyküm yâ ehl-i mârifet” şeklinde veya buna yakın bir söyleyişle verilen selâm.

Dört kitap: Dört ilâhî kitap: Zebur, Tevrat, İncil, Kur’an.

Dört kol çengi: Çok oynak, hareketli ve cilveli kimseler için kullanılır, bir kol çengi.

Dört kollu: argo. Tabut.

Dört köşe (köşeli): Kenarları ve açıları birbirine eşit dört kenarlı kapalı şekil, murabba, kare.

Dört mezhep: İslâmiyet’te hepsi hak olan, aralarında sâdece amelî meselelerde farklılıklar bulunan, Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri, mezâhib-i erbaa.

Dört peşli: Eskiden belden aşağı kısmına peş denen, üçgen şeklinde dört parça eklenerek etek kısmına bolluk verilmiş bir elbise biçimi.

Dört (bir) taraf (bucak, köşe, yan): Her taraf, her yan.

Dört unsur: 1. Kâinâtın esâsını teşkil ettiğine inanılan su, hava, ateş, toprak, anâsır-ı erbaa. 2. Eskiden insan vücudunu meydana getirdiği kabul edilen kan, balgam, safra ve sevda, ahlât-ı erbaa.

Dört üç: Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan birinin dördü, diğerinin üçü gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, cihârüse.

Dört üstüne: Kusursuz, eksiksiz, dört başı mâmur.

Dört yol ağzı: Devam eden iki yolun kesiştiği yer, kavşak.

Dört ayaklı: birl. i. Hayvan.

Dört ayaklılar: birl. i. Canlıların sürüngenleri ve memelileri içine alan sınıfı.

Dörtgen: i. (yanlış tür. < dört+gen, Bk. ALTIGEN) Dört kenarlı, dört açılı kapalı şekil.

Dört kaş – dört kaşlı: birl. sıf. 1. Kalın ve gür kaşlı kimse. 2. Bıyığı yeni terlemiş (delikanlı), çâr ebrû.

Dört kenar: birl. i. Dört kenarı bulunan kapalı şekil, dörtgen.

Dörtlü yaprak: Dörtlü yonca şeklindeki süsleme motifi.

Dört nal: birl. i. 1. Atın en hızlı koşusu. 2. zf. (At için) Bütün hızıyla koşarak.

Dört nala: zf. (Yönelme hâli ekinin kalıplaşmasıyla) Büyük bir hızla.

Dört yüzlü: birl. sıf. ve i. Dört yüzü de üçgen biçiminde olan (cisim), üçgen piramit.

Dördüncü Zaman: birl. i. yeni. jeo. Üçüncü zamanla birlikte senozoik adı verilen, insanın ortaya çıktığı ve 1.050.000 yıl önce başladığı tahmin edilen içinde bulunduğumuz jeolojik zaman, katernari.

Dördüz yumrucuklar: Beyinle beyincik arasında görme ve işitmeye yardımcı olan dört yuvarlak kabartı.

4.2.5. “Beş” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘Beş’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. biş) Dörtten sonra, altıdan önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 5, V.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın beşinci günü.
4. Günün 24 saatinin gece yarısından sonraki beşinci ve on yedinci saatleri.
5. sıf. Dörtten bir fazla olan.
6. Sıra sayı sıfatı olarak kelimenin sonuna getirilmekteyse de bu söyleyiş Türkçe değildir. Doğrusu “bölüm 5” değil “5. bölüm”dür.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Beş aşağı, beş yukarı: Biraz eksik veya biraz fazla, yaklaşık olarak, takriben, üç aşağı, beş yukarı.

Beş beş: 1. Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan ikisinin de beşi gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, dübeş. 2. Eskiden özellikle okullarda satılan ve birlikte yenen beş paralık ekmekle beş paralık peynir.

Beş bir: Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan birinin beşi, diğerinin biri gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, pencüyek.

Beş dört: Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan birinin beşi, diğerinin dördü gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, pencücihar.

Beş iki: Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan birinin beşi, diğerinin ikiyi gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, pencüdü.

Beş kardeş: (Şaka yoluyla beş parmaktan kinâye) Tokat.

Beş on: Azlık bildirir, biraz, bir miktar.

Beş paralık: Çok az, hiç denecek kadar az.

Beş üç: Tavla ve zar oyunlarında atılan zarlardan birinin beşi, diğerinin üçü gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, pencüse.

Beş vakit: Günün belli vakitlerinde kılınan beş vakit namaz.

Beşbeter: sıf. halk ağzı. Besbeter.

Beşbıyık: birl. i. (Muşmulanın üzerindeki bıyığı andıran uzantılardan dolayı bu adı almış olmalıdır) Muşmulanın iri bir cinsi, döngel.

Beş binlik: birl. i. Beş bin liralık kâğıt para.

Beş duyu: birl. i. yeni. Dokunma, görme, işitme, koklama, tat alma duyuları, havass-i hamse.

Beşgen: i. (yanlış tür. < beş+gen, Bk. ALTIGEN) Beş kenarlı, beş açılı kapalı şekil.

Beşbirlik – Beşbiryerde: birl. i. Kadınların süs olarak taktıkları, beş altının bir arada dökülmüş şekli olan altın lira.

Beşinci kol: Bir ülkede gizlice düşman hesâbına çalışan kimseler.

Beşizli şamdan: Beş kollu şamdan.

Beşparmak: birl. i. Beşli bir yıldız biçimindeki, derisi dikenli deniz hayvanı, beşpençe. Uraster.

Beşparmak otu: birl. i. Gülgillerden, yol kenarlarında, çayırlarda yetişen, ishale karşı etkili bir bitki. Potentilla reptans.

Beşpençe: birl. i. Beşparmak denen deniz hayvanı.

Beş taş: birl. i. Beş taşla oynanan ve havaya atılan taş yere düşmeden yerdekileri tek avuçla toplama esâsına dayanan bir çocuk oyunu.

Beş yüzlük: birl. i. Beş yüz liralık kâğıt para.

4.2.6. “Altı” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘Altı’nın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türkçe’den beri kullanılır) [Köküyle ilgili çeşitli görüşler ileriye sürülmüştür] Beşten sonra, yediden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 6, VI.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın altıncı günü.
4. Günün 24 saatinin gece yarısından sonraki altıncı ve on sekizinci saatleri.
5. sıf. Beşten bir fazla olan.
6. Sıra sayı sıfatı olarak kelimenin sonuna getirilmekteyse de bu söyleyiş Türkçe değildir. Doğrusu “bölüm 6” değil “6. bölüm”dür.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Altı altı: Tavla ve zar oyunlarında, atılan zarlardan ikisinin de altıyı gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, düşüş.

Altı beş: Tavla ve zar oyunlarında, atılan zarlardan birinin altıyı, diğerinin beşi gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, şeşbeş.

Altı bir: Tavla ve zar oyunlarında, atılan zarlardan birinin altıyı, diğerinin biri gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, şeşyek.

Altı bölük: Yeniçeri askerinin süvâri kısmını oluşturan sınıf [Altı bölükten ibâret olduğu için bu ismi almıştır.]

Altı dört: Tavla ve zar oyunlarında, atılan zarlardan birinin altıyı, diğerinin dördü gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, şeşcihar.

Altı iki: Tavla ve zar oyunlarında, atılan zarlardan birinin altıyı, diğerinin ikiyi gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, şeşüdü.

Altı kol iskambil: Üçer kişilik iki grup hâlinde oynanan iskambil oyunu.

Altı üç: Tavla ve zar oyunlarında, atılan zarlardan birinin altıyı, diğerinin üçü gösteren taraflarının üste gelmesi şeklindeki oyun sayısı, şeşüşe.

Altıdan: Hastahânelerde durumları perhiz yapmayı gerektirmeyen hastalara verilen tatlısıyla tuzlusuyla tam yemek için kullanılır.

Altıgen: i. ve sıf. (yanlış tür. < altı+gen) [Türkçe’de isimden isim yapan +gen eki yoktur; ek, Yun. gônia “köşe” kelimesinden alınmıştır ve ekin Türkçe asıllı olmadığı ses uyumuna tâbi olmayışından da bellidir] Altı kenarlı, altı açılı kapalı şekil, müseddes.

Altıkardeş: birl. i. Kuzey yarımküresinde Büyükayı’nın karşısında yer alan ve altı yıldızdan meydana gelen yıldız takımı, Zâtülküresi. Cassiopeia.

Altı köşe – Altı köşeli: birl. sıf. Altı köşesi olan, altıgen.

Altıncı his: Bir şeyin olacağını insana önceden bildiren his.

Altıparmak: birl. i. Palamut balığının iri bir cinsi.

Altıparmak: birl. 1. sıf. ve i. Beş yerine altı parmağı olan (kimse). 2. i. Alaca denilen kumaşın altı renkli (sarı, siyah, beyaz, mavi, yeşil, mor) çubuklar şeklinde dokunan bir çeşidi.

Altıpatlar: birl. i. (patla-mak’tan isim-fiil ekinin kalıplaşmasıyla altı patla-r) [İlk modelleri altı kurşun attığı için bu ismi almıştır] Tetiğin önünde, üstüne kurşun yerleştirilen ve döndükçe bu kurşunları namluya veren bir topu bulunan tabanca, rovelver.

4.2.7. “Yedi” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘Yedi’nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. yîtti – yîti > yiddi > yedi) Altıdan sonra, sekizden önce gelen sayının adı.

2. Bu sayıyı gösteren rakam, 7, VII.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın altıncı günü.
4. Günün 24 saatinin gece yarısından sonraki yedinci ve on dokuzuncu saatleri.
5. sıf. Altıdan bir fazla olan.
6. Sıra sayı sıfatı olarak kelimenin sonuna getirilmekteyse de bu söyleyiş Türkçe değildir. Doğrusu “bölüm 7” değil “7. bölüm”dür.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yedi arşın bez: Kefen.

Yedi başlı ejder: 1. Başa çıkılması imkânsız gibi olan büyük canavar. 2. mec. İnsanı helâk eden, altından kalkılması çok zor mesele.

Yedi canlı: Defalarca ölümün eşiğine geldiği halde kendisine bir şey olmayan, her seferinde kurtulan kimse, dokuz canlı.

Yedi cet: Aynı kandan gelen bütün geçmişler.

Yedi denizin dışarı attığı: Denizlerin bile kabul etmeyeceği kadar kötü ve tiksindirici kimseler için söylenir.

Yedi deryâ: Bütün denizler.

Yedi dükkân süprüntüsü: Nazara karşı attarlarda bu isimle satılan çerçöp.

Yedi düvel: 1. halk ağzı. Bütün devletler. 2. teşmil. Herkes, her yer.

Yedi düvelle barışık: Herkesle dost olan kimseler için kullanılır.

Yedi göbek (kuşak): Bir kimsenin babasından ve onun babasından îtibâren cetleri.

Yedi gök: Dünyâyı kâinâtın merkezi kabul eden eski görüşe göre dünyâyı kuşatan ve yedincisinde burçlar bulunan yedi kat gök.

Yedi iklim dört bucak (köşe): Her yer.

Yedi kat el (yabancı): Hiçbir yakınlığı ve tanışıklığı olmayan çok yabancı kimseler için söylenir.

Yedi mahalle: Bütün etraf, herkes ve her yer.

Yedi uyurlar: Ashâb-ı Kehf.

Yedi yarlar: Büyükayı takım yıldızının yedi yıldızı, Yediger.

Yediden yetmişe (Yedisinden yetmişine): En küçüğünden en büyüğüne kadar herkes.

Yedigen: i. (yanlış tür. < yedi+gen, Bk. ALTIGEN) Yedi açı yapacak şekilde birleşen yedi kenarın meydana getirdiği kapalı şekil.

Yediger – Yediger: i. (yedi'den türediği belli olmakla birlikte eki açıklanamamaktadır) E. T. Türk. ve halk ağzı. Büyükayı takım yıldızının yedi yıldızı, Yedikardeş, Benât-ı na'ş, Dübbüekber.

Yedikardeş: birl. i. halk ağzı. Büyükayı takım yıldızı, Yediger.

Yediveren: birl. sıf. ve i. Yılda birkaç kere meyve veya çiçek veren (bitki).

4.2.8. “Sekiz” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS'de (2005) ‘Sekiz’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. sekkiz – sekiz, kökü belli değildir) Yediden sonra, dokuzdan önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 8, VIII.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın sekizinci günü.
4. Günün 24 saatinin gece yarısından sonraki sekizinci ve yirminci saatleri.
5. sıf. Yediden bir fazla olan.
6. Sıra sayı sıfatı olarak kelimenin sonuna getirilmekteyse de bu söyleyiş Türkçe değildir. Doğrusu “bölüm 8” değil “8. bölüm”dür.

MBTS'de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Sekizgen: i. (yanlış tür. < sekiz+gen, Bk. ALTIGEN) Sekiz kenarlı, sekiz açılı kapalı şekil.

4.2.9. “Dokuz” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS'de (2005) ‘Dokuz’un tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. tokuz – tokkuz) Sekizden sonra, ondan önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 9, IX.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın dokuzuncu günü.
4. Günün 24 saatinin gece yarısından sonraki dokuzuncu ve yirmi birinci saatleri.
5. sıf. Sekizden bir fazla olan.
6. Sıra sayı sıfatı olarak kelimenin sonuna getirilmekteyse de bu söyleyiş Türkçe değildir. Doğrusu “bölüm 9” değil “9. bölüm”dür.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Dokuz ayın çarşambası: Birçok işin bir araya gelip sıkıştığı çok telâşlı günler için kullanılır.

Dokuz babalı: Babası belli olmayan, gayrimeşru çocuk.

Dokuz canlı: Çok dayanıklı, kendisine kolay kolay bir şey olmayan kimseler için söylenir.

Dokuz köyün bir ağası: Herkesin başvurduğu seçme, gözde kimse.

Dokuz kürklü Âsir Efendi: Çok üşüylene söylenir.

Dokuzgen: i. (yanlış tür. < dokuz+gen, Bk. ALTIGEN) geo. Dokuz kenarlı, dokuz açılı kapalı şekil.

Dokuz taş: birl. i. İki kişi tarafından dokuzar taşla ve bu taşların yere çizilen yirmi dört hane üzerinde yürütülmesiyle oynanan oyun, dokurcun.

4.2.10. “On” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘On’un tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türkçe’den beri kullanılır) Dokuzdan sonra, on birden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 10, X.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın onuncu günü.

4. Günün 24 saatinin gece yarısından sonraki onuncu ve yirmi ikinci saatleri.
5. sıf. Dokuzdan bir fazla olan.
6. Sıra sayı sıfatı olarak kelimenin sonuna getirilmekteyse de bu söyleyiş Türkçe değildir. Doğrusu “bölüm 10” değil “10. bölüm”dür.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

On defa (kere, kez): Pek çok.

On emir: Tevrat’ta, doğru yoldan sapmış İsrâil oğullarına bildirilmek üzere Allah tarafından Sînâ dağında Hz. Musa’ya vahyedildiği haber verilen dinî – ahlâkî mahiyetteki on emir, evâmir-i aşere.

On paralık: Çok az, beş paralık.

On parmak: (Daktiloda) On parmağı da kullanarak süratle (yazma).

On altılık: birl. i. mus. Birlik notanın on altıda biri değerinde olan nota.

On ayaklılar: birl. i. Çoğu denizlerde, bir kısmı tatlı sularda veya nemli yerlerde yaşayan, karides, ıstakoz, yengeç vb. beş çift bacaklı, bir kısmı kıskaçlı, etçil, eklembacaklı, kabuklu hayvanlar takımı.

Onbaşı: birl. i. (on başı “askerlikte on erin komutanı”) Orduda erle çavuş arasındaki rütbe.

Onbaşılık: 1. birl. i. Onbaşı olma durumu. 2. birl. i. Onbaşının rütbesi ve görevi.

On binlik: birl. i. On bin liralık kâğıt para.

On bir ayın sultanı: Ramazan ayı.

On dört mâsum (mâsûm-i pâk): Alevî – Bektâşî kültüründe ve bazı tarikatlarda büyük saygı gören, Hz. Fatıma ve on iki imam soyundan bülûğ çağına gelmeden öldükleri için masumiyetlerine inanılan on iki çocuktan ibaret masumlar (günahsızlar) topluluğu. [Bu topluluğun Hz. Muhammed, Hz. Fatıma ve Şîî gruplarınca masum olduklarına inanılan on iki imamdan meydana geldiğini kabul edenler de vardır].

On iki imam: İlki Hz. Ali olmak üzere onun soyundan gelen ve Alevî – Bektâşî toplulukları ile bazı tarikatlarda Allah tarafından bütün Müslümanlara imam olarak seçildiklerine inanılan on iki zat, düvazdeh imam, eimme-i isnâ aşer [Şîa'nın İmâmiye kolunda bu zatların peygamberler gibi masum (günahsız) olduklarına inanılır].

On ikilik: birl. i. II. Mahmud zamanında basılan altın para [Adlî veya adliye altını da denir].

On iki parmak bağırsağı: birl. i. Mideden sonra gelen ince bağırsağın ilk kısmı.

On iki telli: birl. i. Meydan sazı büyüklüğünde, tamburaya benzer telli bir halk çalgısı.

Onluk simit: Eskiden on paraya satılan büyük bir simit çeşidi.

On sekiz bin âlem: Kâinâtı meydana getirdiği kabul edilen temel unsur ve varlıkların tamamı, bütün kâinât.

4.2.11. “Yirmi” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS'de (2005) ‘Yirmi’nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. yigirmi – yigirme, birleşik bir isim olan kelime tam olarak açıklanamamaktadır) On dokuzdan sonra, yirmi birden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 20, XX.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın yirminci günü.
4. Günün 24 saatinin gece yarısından sonraki yirminci saati, akşamın saat sekizi.
5. sıf. İki kere on veya on kere iki, on dokuzdan bir fazla olan.

MBTS'de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yirmi dört saat: Bir günlük süre.

Yirmi yaş dişi: Akıl dişi.

Yirmi beşlik: birl. i. Yirmi beş kuruş değerindeki para.

Yirmi binlik: birl. i. Yirmi bin lira değerinde kâğıt para.

Yirmi bir: birl. i. Eldeki kâğıtların değerinin yirmi bir veya yirmi bire yakın olması esasına dayanan bir iskambil oyunu.

Yirmilik altın: birl. i. İkinci Sultan Mahmud'un yirmi altıncı saltanat yılında basılan altın, mahmûdiye.

4.2.12. “Otuz” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS'de (2005) ‘Otuz’un tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. otuz – ottuz) Yirmi dokuzdan sonra, otuz birden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 30, XXX.
3. (Ay isimleriyle kullanıldığı zaman) Ayın otuzuncu günü.
4. sıf. Yirmi dokuzdan sonra gelen, 3 kere 10 miktarında olan.

MBTS'de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Otuz ikilik: mus. Birlik notanın otuz ikide biri değerinde olan nota.

4.2.13. “Kırk” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS'de (2005) ‘Kırk’ın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türkçe'den beri kullanılır) Otuz dokuzdan sonra, kırk birden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 40, XL.
3. sıf. Dört kere on veya on kere dört, otuz dokuzdan bir fazla olan.
4. Mec. Pek çok, defalarca.
5. (Deyimler içinde) Kırkıncı yaş.
6. Doğum, ölüm vb. önemli olayların kırkıncı günü.

MBTS'de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Kırk abdal doyuran: (Abdal denen Kalender dervişlerin kemerlerine oldukça büyük bir kaşık sokmalarından kinâye) Büyük kaşıklar için kullanılır.

Kırk anahtar sahibi: Malı mülkü çok olan kimse.

Kırk dilim: Birbirini takip eden kendi üstüne kapalı dönemeçlerden ibaret yol, kıvrıla kıvrıla devam eden yol.

Kırk dükkân süprüntüsü: Nazar için kullanılan bir tütsü çeşidi.

Kırk ev kedisi: Her yere girip çıkan kimseler için söylenir.

Kırk geçit: Gidilecek yere varılabilmesi için üzerinden birçok defa geçilmesi gereken, üzerinde birçok geçidi bulunan dolambaçlı ırmak veya nehir.

Kırk hamamı: Doğumdan kırk gün sonra lohusa ve bebeğin kırklanması için hamamda yapılan merâsim.

Kırk harâmîler: Masallarda geçen efsânevî eşkiyâ çetesi.

Kırk kilit otu: Eskiden çay gibi haşlanıp içilen bir bitki.

Kırk körün bir değneği: Herkesin muhtaç olduğu, herkesin yardımına koşan kimse.

Kırk türlü: Pek çok, çeşit çeşit, çok muhtelif, bin türlü.

Kırk yalan: Çok yalancı (kimse).

Kırk yılda bir – Kırk yılın başı (başında): Çok seyrek olarak, çok uzun zaman içinde bir defa.

Kırk yıldır: Uzun zamandan beri, senelerdir.

Kırk yıllık: Geçmiş uzun zamana dayanan, çok eski.

Kırk ambar: 1. birl. i. İçinde çeşitli şeyler bulunan yer veya kap. 2. birl. i. Çeşitli şeylere ait geniş bilgi sahibi olan, ansiklopedik bilgisi çok olan kimse. 3. deniz. Gemiyile taşınan, petrol, tahıl, paket, yük gibi karışık kargo ve mal. 4. argo. Değişik sigaraların izmaritlerinin bir araya getirilmesinden elde edilen tütün.

Kırk ambar: birl. i. Büyük vatoz balığı. Raia batis.

Kırk ayak: 1. birl. i. Eklem bacaklı böceklerin çok ayaklılar takımından, çiyandan küçük, uzun vücutlu böcek. 2. birl. i. Kasık biti.

Kırk bayır: birl. i. Geviş getiren hayvanlarda iç yüzü kıvrım kıvrım olduğu için bu isimle anılan üçüncü mide bölümü.

Kırk hadis: birl. i. Kırk hadisin bir araya toplanarak işlenmesi şeklindeki tür.

Kırk ikindi: birl. i. Bazı bölgelerde baharda hemen hemen her gün ikindi vakti yağın yağmur.

Kırk merdiven: birl. i. Dik yokuş.

4.2.14. “Elli” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘Elli’nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. ellig) Kırk dokuzdan sonra, elli birden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 50, L.
3. sıf. Beş kere on veya on kere beş, kırk dokuzdan bir fazla olan.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Elli binlik: birl. i. Elli bin lira değerinde para.

4.2.15. “Altmış” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘Altmış’ın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türkçe’den beri kullanılır, altı ve “10” değerini bildiren miş kelimelerinin birleşmesiyle; ancak bu kelimeye eski ve yeni lehçelerde rastlanmamaktadır) Elli dokuzdan sonra, altmış birden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 60, LX.
3. sıf. Altı kere on veya on kere altı, elli dokuzdan bir fazla olan.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Altmış paralık: Hiçbir değeri olmayan veya değeri çok az olan, kıymetsiz.

Altmış altı: birl. i. Altmış altı sayı kazanma esasına dayanan ve yirmi dört kâğıtla oynanan bir çeşit iskambil oyunu.

Altmış dördlük: birl. i. mus. Birlik notanın altmış dördte biri değerinde olan nota.

Altmışlık tütün: Eskiden altmış paraya alındığı için bu isimle anılan tütün çeşidi.

4.2.16. “Yetmiş” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘Yetmiş’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türkçe’den beri kullanılır; yeti “yedi” ve miş “on”dan meydana geldiği açık olmakla birlikte bu anlamdaki miş kelimesine lehçelerde rastlanmamaktadır) Altmış dokuzdan sonra, yetmiş birden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 70, LXX.
3. sıf. Yedi kere on veya on kere yedi, altmış dokuzdan bir fazla olan.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yetmiş iki millet: Herkes, bütün milletler, karmakarışık topluluklar.

4.2.17. “Seksen” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘Seksen’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. sekizon > sekson > seksön > seksen) Yetmiş dokuzdan sonra, seksen birden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 80, LXXX.
3. sıf. Sekiz kere on veya on kere sekiz, yetmiş dokuzdan bir fazla olan.

MBTS’de ‘seksen’ sayısıyla kurulmuş herhangi bir birleşik kelime tespit edilmemiştir.

4.2.18. “Doksan” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘Doksan’ın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. dokuz on’dan tokzon > tokson > toksan > doksan) Seksen dokuzdan sonra, doksan birden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 90, XC.
3. sıf. Dokuz kere on veya on kere dokuz, seksen dokuzdan bir fazla olan.

MBTS’de ‘doksan’ sayısıyla kurulmuş herhangi bir birleşik kelime tespit edilmemiştir.

4.2.19. “Yüz” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘Yüz’ün tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. yūz) Doksan dokuzdan sonra, yüz birden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 100, C.
3. sıf. On kere on, doksan dokuzdan bir fazla olan.
4. Kere, kez, defa kelimeleriyle birlikte kullanıldığında işin çokluğunu abartılı biçimde anlatır.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yüz bir pâre top: Kutlamalarda atılan top.

Yüzbaşı: birl. i. Orduda rütbesi üsteğmenle binbaşı arasında olan subay.

Yüz binlik: birl. i. Yüz bin liralık kâğıt para.

Yüznumara: birl. i. (Kapısının üzerine çift sıfır yazıldığı için bu adı almış olmalıdır) yeni. Ayakyolu, helâ, abdesthâne.

Yüzyıl: 1. birl. i. yeni. Yüz yıllık süre, asır. 2. teşmil. İçinde bulunulan zaman, çağ.

Yüzyıllık: birl. i. Yüz yıl sürmüş olan, yüz yıl boyunca devam eden, asırlık, asırdîde.

4.2.20. “Bin” ile kurulan birleşik kelimeler

MBTS’de (2005) ‘Bin’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. i. (Eski Türk. bıñ > Orta Türk. miñ > bin) Dokuz yüz doksan dokuzdan sonra, bin birden önce gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam, 1000, M.
3. sıf. Yüz kere on veya on kere yüz, dokuz yüz doksan dokuzdan bir fazla olan.

MBTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Bin belâ (zahmet): Büyük bir güçlkle, güç halle.

Bin beter: Eskisinden çok daha kötü.

Bin beyleri: eski. Bin kişilik askerî kuvvetin başı, kumandanı.

Bin can ile: Büyük bir istek ile, cân u gönülden.

Bin defa (kere): Çok fazla, defalarca.

Bin derde devâ: 1. (İlaç, y, yeccek gibi şeyler için) Çok şifalı. 2. İnsana hoş gelen, rahatlık ve zevk veren şeyler için kullanılır.

Bin kat (daha): Karşılaştırmalarda üstünlük gösterir, çok daha.

Bin pişman: Çok pişman.

Bin türlü: Pek çok, çeşit çeşit, kırk türlü.

Bin yaşa!: Memnuniyet duyulan bir durum karşısında “Çok yaşa!” anlamında kullanılır.

Bini bir para (paraya, pula): Alabildiğince çok, istemediğin kadar.

Binbaşı: bir. i. Rütbesi yarbayla yüzbaşı arasında bulunan ve asıl görevi tabur kumandanlığı olan subay.

Binbaşılık: 1. bir. i. Binbaşı olma durumu. 2. bir. i. Binbaşı rütbesi.

Bin bir: 1. bir. i. Bin sayısına bir eklenmesiyle elde edilen sayı. 2. sıf. mec. Çok, pek çok.

Bin yaprak otu: bir. i. Civan perçemi. Achillea millefolium.

4.3. Ötüken Türkçe Sözlük'teki Sayılarla Kurulan Birleşik Kelimeler

4.3.1. “Bir” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS'de (2017) ‘Bir’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. (eT. bi:r) Sayma sayılarının ilki.
2. Bu sayıyı gösteren rakam: (1).
3. Tek; eşi ve benzeri olmayan; Allah (aḥad).
4. sf. Miktarı bu sayı kadar olan.
5. (Belirsiz varlık veya kişi için) herhangi bir.
6. Bir tane; tek.
7. {eAT} Öbür.

8. Birleşmiş; bir araya gelmiş; birleşik.
9. Ortaklaşa; müşterek.
10. Birbirine denk; eş; aynı.
11. (Belirtileni olan isim tamlaması cümlenin yüklemi olursa) önemsiz; değer verilmeyen.
12. (Sıfat ve zarf olarak başına geldiği kelimelere) kuvvet, istek veya belirsizlik anlamı katar.
13. zf. (Aralı tekrarlarında) bir kez.
14. Sadece.
15. Ancak; yalnız.
16. (Topluluk isimlerinden önce geldiğinde) çokluk bildirir.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Bir ağızdan: 1. Hep birlikte, aynı şeyi söyleme. 2. Beraberce, hep birlikte.

Bir alay: Birçok, bir sürü, pek çok.

Bir âlem: Kendine özgü durumu var.

Bir anlık: Kısa bir süre içinde.

Bir araba: (Odun, kömür, taş cinsinden şeyler için) bir araba dolduracak miktarda. 2. mecaz. Pek çok; fazla sayıda.

Bir arada: Toplu olarak; hep beraber.

Bir aralık: 1. Kısa bir zaman. 2. Geçmişte bir zaman.

Bir aşağı, bir yukarı: Amaçsız gezinme.

Bir avuç: 1. Avuç dolduracak kadar. 2. Çok az sayıda; yetersiz.

Bir avuç toprak: Ölümlü dünya.

Bir bakışumlu: bot. Bir eksene göre değil de bezelye, aslanağzı gibi bitkilerin dikey bir düzleme göre bakışumlu olan çiçekleri.

Bir bakışlılık: bot. Dik bir düzleme göre iki yanlı bakışım gösteren çiçeklerin bakışım biçimi.

Bir başına: 1. Yanında kimse bulunmadan; tek başına. 2. Başka birinin yardımı olmaksızın.

Bir biçimli alan: mat. Her noktası da aynı yön, aynı şiddet ve aynı doğrultuda olan vektörel alan.

Bir biçimli hareket: Sabit hızdaki hareket.

Bir biçimlilik: Her parçası ile benzer olanın, çeşidi ve değişikliği olmayanın taşıdığı özellik.

Bir bir: 1. Birer birer, ayrı ayrı; tek tek; sırayla. 2. (Tavlada) Her iki zarında bir benek gelmesi durumu; hep yek.

Bir boy: 1. (Farklı şeyler için) aynı boyda; eşit. 2. İnsan boyu kadar. 3. Bir kez. 4. Hele.

Bir boyda: Boyları eşit, denk.

Bir boynuzlu: zool. Tek boynuzu bulunan.

Bir çatı altında: Aynı binada; aynı yapıda.

Bir çenekliler: Oğulcuğu bir çenekten oluşmuş kapalı tohumlu bitkiler sınıfı.

Bir çenetli: Kapsüllü yemişlerin tek parçalı olanı.

Bir çırpıda: Ele alır almaz, hemen.

Bir çiçekli: bot. Lale gibi tek çiçeği olan.

Bir çift: 1. Aynı şeyden iki adet. 2. Biraz; bir parça; azıcık.

Bir çift söz: Söylenecek bir iki söz.

Bir çuval dolusu: Çok fazla.

Bir damla: 1. Çok az. 2. (Çocuk için) çok küçük.

Bir dikişte: (İçmek için) ara vermeden.

Bir dirhem: Çok az; birazcık.

Bir dizi: 1. Sıralanmış; sıralı olarak. 2. Art arda.

Bir dolu: Birçok.

Bir don, bir gömlek: Yarı çıplak.

Bir düzine: 1. On iki adet. 2. Çok.

Bir düziye: Sürekli; ardı ardına; kesintisiz.

Bire bir: 1. Eşit miktarda; aynı oranda. 2. Aynı; tıpkı; hiç farksız. 3. Karşı karşıya; karşılıklı; yüz yüze; teke tek.

Bire bir eşleme: mat. İki kümenin elemanları arasında, bir elemana karşı öbür kümeden bir eleman alarak yapılan işlem.

Bir el: (Ateşli silahlı için) bir defalık atım.

Bir elden: 1. Aynı kişi tarafından. 2. Tek merkezden.

Bir evcikli: bot. Mısır, ceviz, fındık gibi erkek ve dişi organları ayrı çiçeklerde fakat aynı kök üzerinde bulunan bitkiler.

Bir eyyam: Bir süre için.

Bir fırsatta: Uygun bir zamanda; fırsattan istifade.

Bir gecelik: 1. Bir gece içinde. 2. Bir gece süresince; gecelik. 3. Bir gece yetecek kadar.

Bir gıdım: Çok az.

Bir gözeli: 1. Yapısı bir tek hücreden meydana gelen canlı; tek hücreli; bir hücreli. 2. biy. Bir tek hücreden ibaret olan; tek hücreli; bir hücreli.

Bir gözeli: 1. Hayvanlar âleminin bir bölümünü meydana getiren klorofilsiz dış beslek tek hücreli basit organizmalar; tek hücreliler; bir hücreliler. 2. Bitkilere yakın bir hücreli klorofilli canlılar; tek hücreliler; bir hücreliler.

Bir gûna: 1. Başka türlü. 2. Hiçbir; herhangi bir.

Bir günden bir güne: Hiçbir zaman; hiç.

Bir hamlede: 1. Bir atılışta. 2. Çarçabuk.

Bir hayli: Oldukça zor; epey; çok sayılacak bir miktarda.

Bir hücreli: 1. Bir tek hücreden ibaret olan; bir gözeli. 2. Yapısı bir tek hücreden meydana gelen canlı; bir gözeli.

Bir hücreliler: 1. Hayvanlar âleminin bir bölümünü meydana getiren klorofilsiz dış beslek tek hücreli organizmalar; bir gözeli. 2. Bitkilere yakın bir hücreli klorofilli canlılar; bir gözeli.

Bir içim: 1. Çok kolay. 2. Çok az. 3. Çok güzel.

Bir içim su: (Kadınlar için) çok hoş ve çok güzel.

Bir iğne, bir iplik: Çok zayıf.

Bir iki: {eAT} 1. Birkaç. 2. Az sayıda, çok az; birkaç kez.

Bir kadılık yol: {ağz} Bir kadıya iş düştüğünde, danışmak için alınacak üç saatlik yol.

Bir kalemde: Bir seferde; toptan.

Bir karar: Durumu hiç değişmeden; durumunu koruyarak.

Bir karış beberuhi: Alay etmek için çok kısa boylu kimselere söylenir.

Bir kese akçe: tar. İçinde beş yüz akçe bulunan kese.

Bir kez: Bir kere; bir defa.

Bir kol çengi: Etrafına neşe saçan kişiler için söylenir.

Bir koşu: 1. Koşarak; koşa koşa. 2. Çabucak.

Bir kurşun atımı: Kurşunun alabileceği yol kadar uzaklık.

Bir lahza: Kısa bir an.

Bir lahzada: Çabucak; hemen; derhal.

Bir lokma: Çok az; küçük bir parça.

Bir lokma, bir hırka: Az şeye razı olmak; dervişçe yaşamak.

Bir milyonluk: (eskiden) Bir milyon lira değerindeki kâğıt para.

Bir misli: Bir kat daha.

Bir nebze: 1. (Zaman için) çok kısa; bir an. 2. Çok az; bir parça.

Bir nebzecik: Pek az; küçükçe.

Bir nefes: Kısa bir süre; süresi nefes alıp verecek kadar olan.

Bir nefeste: (Söz ve içecek için) ara vermeden, bir seferde.

Bir noktaya kadar: Belli bir sınıra (miktar) kadar.

Bir numara: Benzersiz; tek; birinci.

Bir numaralı: Başta bulunan; birinci sırada olan.

Bir o kadar: Var olan kadar daha; bir katı; bir misli daha.

Bir öğür: Bir grup önde gelen.

Bir ölçüde: Belli bir oranda; bir parça; biraz.

Bir örnek: Aynı biçimde olan; yeknesak, tekdüze.

Bir paralık: Çok az değerinde.

Bir parça: 1. Azıcık; çok az; biraz. 2. Kısa bir süre.

Bir parmak: 1. Parmak ucuyla alınabilecek miktarda. 2. (Boy için) kısa.

Bir posta: argo. Bir kez.

Bir renklilik: Bazı maddelerin, içinden geçen ışığın yönü ne olursa olsun, hep aynı renkte kalma özelliği olan.

Bir seslilik: Birlikte çıkan iki ses arasında aralık bulunmaması.

Bir sıra: 1. Ardı ardına; üst üste; birbiri peşine. 2. Tek sıra olmuş hâlde.

Bir solukta: Çok kısa bir sürede; çabucak.

Bir sürü: Çok sayıda; pek çok.

Bir tabur: Pek çok; yığın yığın.

Bir tahtada: Bir defada.

Bir tamam: Hiç eksiksiz.

Bir tane: 1. Sayısı bir olan; bir adet. 2. Biricik, bir tek; eşi bulunmamak.

Bir tanem: Çok sevilen birisi için söylenen sevgi sözü.

Bir terimli: mat. Bir tek terimi olan cebirsel ifade.

Bir tomar: Çok; fazla.

Bir torba kemik: Çok zayıf.

Bir tuhaf: Anlaşılması ve anlatılması güç bir durum; olağandışı; garip; acayip.

Bir tuhaflık: 1. Olağandışılık. 2. Şaşkınlık; şaşırma.

Bir tutam: 1. Tek bir tutam miktarında. 2. Çok az.

Bir türlü: 1. (Olumlu ve olumsuz iki cümleyi bağladığında) kötü sonuç açısından yapmakla yapmamak arasında fark olmamak. 2. Hiçbir biçimde; hiçbir yolla.

Bir vakitler: Uzak geçmişte; eskiden.

Bir yandan: Diğer taraftan.

Bir yekte: 1. Teker teker. 2. (Ödemek için) aksatmadan; tıkr tıkr.

Bir yığın: Pek çok; aşırı derecede çok.

Bir yıllık: biy. (Bitki için) hayat devirlerini bir yılda tamamlayan.

Bir yönlü: 1. Yer değiştirme yönü tek olan. 2. fiz. (Anten için) elektromanyetik dalgayı tek yönden alan.

Bir yönlü akım: Bir iletkende hep aynı yönde giden akım; doğru akım.

Bir yudum: 1. Bir yudumda içilebilecek miktar. 2. Çok az; birazcık.

Bir yudumluk: Bir yudum miktarında.

Bir yumurtacıklı: bot. (Meyve yaprakları için) maydanozgiller örneğinde olduğu gibi tek yumurtacığı bulunan.

Bir yüzden: Bir bakıma; başka yönüyle.

Bir yüzlülük: Riyasız, dürüst, tarafsız kimse.

Bir zaman: 1. Belirtilen kadar zaman/ süre. 2. Geçmişte; eskiden; vaktiyle.

Bir zamanlar: Eskiden; geçmiş zamanların birisinde.

Birinci ayak: Herhangi bir işte yapılması gereken ilk iş; başlangıç; ilk etap. 2. Altılı ganyandaki ilk koşu.

Birinci azimut dairesi: gök b. Zenit ve Nadir ile tam doğu noktasından geçen ve azimut açısının kendisine nispetle alındığı yükseklik dairesi.

Birinci cüzi eğim daireleri: gök b. Ekvatorun kutuplarından geçen büyük daireler.

Birinci cüzi eğim: gök b. Ekvatorun kutuplarından geçen büyük daireden, ekvatorla ekliptik arasında olan yaylar.

Birinci Çağ: Yer yüzünün oluşu sırasında yaklaşık üç yüz yetmiş milyon yıl süren ilk oluşum çağı.

Birinci el: 1. Kaynağından; asıl yerinden. 2. Hiç kullanılmamış; acente ürünü. 3. (Bilgi için) aktarılmamış; doğrudan; ilk ağızdan; rivayet olmayan.

Birinci eşitleme / düzeltim: gök b. Bir gezegenin gerçek boylamı ile ortalama boylamı arasındaki fark.

Birinci eşitleme / düzeltim yayı: gök b. Gezegenlerin episiklin merkezinden çıkan ve gezegenin muntazam hareketinin hesaplandığı nokta ile ekliptiğin merkezine (Yer) ulaşan çizgi arasındaki yay.

Birinci ev: gök b. Güneş'in günlük yörüngesinde ufuktan yükseldiği nokta; doğuş noktası.

Birinci hareket: gök b. Doğudan batıya doğru olan ve gece gündüzü meydana getiren hareket.

Birinci kemancı: 1. Orkestrada şeften sonraki keman çalan kimse. 2. mecaz. En önemli görevli.

Birinci orun: Uçaklar vb. ulaşım araçlarında yüksek mevki sahibi kişilere tahsis edilmiş yer; birinci mevki; first-clas.

Birinci sınıf: 1. Öğretim kurumlarındaki ilk sınıf. 2. Kalite yönünden en üst düzeyde olan; mükemmel; kusursuz.

Birinci tüketici: biy. Bitkilerle beslenen hayvanlar; besin zincirinde üreticilerle beslenen tüketici.

Birinci zabıt: dnz. İkinci kaptan.

Birinci zaman: tar. İki yüz milyon yıl kadar önce son bulan en uzun jeolojik zamana verilen ad.

Birinci zar: bot. Yemişlerin en dış kabuğu.

Birincil enerji: Hiçbir değişime uğramamış enerji.

Birincil eşey karakterleri: biy. Üreme ile doğrudan ilgili olan organlar; dış eşey organları.

Birincil grup / topluluk: Aralarındaki ilişki içten ve birebir olan bireylerden oluşan topluluk.

4.3.2. “İki” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS'de (2017) ‘İki’nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. {eT} Birden sonra gelen sayının adı.
2. Birden sonra gelen veya iki birimlik sayıyı gösteren rakam.
3. sf. Sayısı birden bir fazla olan.
4. Sırası birden sonra gelen; ikinci.
5. Belirsiz bir azlığı olan.
6. (Gün için) Ayın ikinci günü.
7. (Zaman için) gece ve öğleden sonra saatin ikiyi gösterdiği zaman.

ÖTS'de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

İki ahbap çavuşlar: (Arkadaşlar için) her yerde birlikte olan; birbirinden hemen hiç ayrılmayan.

İki aksonlu: anat. (Sinir hücresi için) iki aksonu bulunan.

İki analı kuzu: 1. Anne ve babası tarafından el üstünde tutulan. 2. İki kaynaktan yararlanan.

İki anlamlı: dbl. İki anlama gelebilen; iki anlama da yorumlanabilen; ikircil.

İki ayaklı eşek: Düşüncesiz davranan kimse.

İki başlı: (Uyluk ve ön kol kasları için) kemiğe iki bağlanma ucu bulunan.

İki başlılık: biy. Bir canlıda iki baş bulunması durumu.

İki biçimli: biy. İki değişik biçim alabilen; iki şekilli.

İki biçimlilik: biy. Aynı hayvan ya da bitki türünün birbirinden farklı yetişkin iki özgül şeklinin varlığı durumu; iki şekillilik.

İki bileşenli: kim. (Kimyasal tekstil elyafı için) farklı fiziksel ve kimyasal yapılarda olmasına rağmen birbiri ile kuvvetli biçimde kaynaşmış iki polimeriden oluşan.

İki bir: Tavla oyununda zarların birinin iki, diğerinin bir benekli gelme durumu.

İki bölütlü: İki bölüm veya kısımdan meydana gelen.

İki buçukluk: 1. Eskiden iki yüz elli kuruş değerindeki madenî paraya verilen ad. 2. Beşbiryerdelerin küçüklerine verilen ad. 3. argo. Dışarıya kaçan topları toplayan kimse; top toplayıcı.

İki büküm: 1. Beli aşırı derecede bükülmüş durumda. 2. Yaşlılıktan beli bükülmüş, kamburlaşmış. 3. mecaz. Ezilmiş.

İki canlı: {ağız} 1. (Kadın için) gebe olma durumu; gebe; hamile. 2. Kırmızı toprakla karışık kumlu yer.*

İki canlılık: 1. (Kadın için) gebe olma durumu; gebelik; hamilelik.

İki cihan: Dünya ve ahiret.

İki cinsellik: biy. Bireyin taşıdığı dişilik ve erkeklik duygularının bir arada bulunması.

İki cinsiyet: biy. Hayvan ve bitkilerde dişi ve erkek organlarının bir arada bulunması.

İki cinsiyetli: biy. Hem dişi hem de erkek üreme organlarını bulduran bitki ve hayvan.

İki cinsli: biy. Hem erkek hem de dişi özelliği gösteren.

İki cinslikli: biy. Erkek ve dişi eşey organları aynı bitkide ve bir arada bulunan; iki eşeyli.

İki çağlı uğrak: dbl. Geniş zaman kipi.

İki çağlının imiş'li uğrağı: dbl. Geniş zaman rivayeti.

İki çekirdekli: biy. (Hücre için) içinde iki çekirdeği bulunan.

İki çenekliler: bot. Tohumlarında iki çenek (embriyonu kaplayan etli bölüm) bulunan bitkiler, (Dicotyledoneae).

İki çenetli: biy. Kabuğu veya kavkısı kırıldığında birbirine eş iki bölüme ayrılan.

İki çenetliler: zool. İstiridyeye, midyeye vb. gibi vücudu iki sert parçadan oluşan yumuşakçalar sınıfı (Bilvalvia).

İki çifte kayık: dnz. İki çift küreği olan kayık.

İki çifteli: dnz. İki çift kürekle kullanılan kayık.

İkide bir: 1. Yarım. 2. Sık sık; zaman zaman; ara ara.

İkide birde: Sık sık; zaman zaman; arada sırada.

İki değerli: kim. Birleşme değeri iki olan.

İki delikli araç: gök b. Güneş'in ve Ay'ın çaplarını, Güneş ve Ay tutulmalarının miktarlarını hesaplamakta ve gök cisimlerinin görünen büyüklüklerini ölçmekte kullanılır.

İki dilli: 1. Günlük hayatında iki dil kullanan. 2. İki ayrı dilde olan. 3. {eAT} mecaz. İki yüzlü; münafık.

İki dillilik: dbl. 1. (Birey için) günlük hayatında iki dil kullanma durumu.

İki dinden avare: 1. Hiçbir gruba bağlı olmayan. 2. Belli bir inancı olmayan.

İki dünya: Dünya ve ahiret.

İki düğüm noktası: gök b. Gezegenlerin yörüngelerinin ekliptikle kesiştiği noktalar; iniş ve çıkış düğümleri; ukdeteyn.

İki düzlemlili: mat. 1. (Açı için) iki düzlemin kesişmesinden oluşan. 2. (Nokta için) üzerinden geçen teğetlerin geometrik yerleri iki ayrı düzlem sistemi oluşturan bir yüzey üzerinde bulunan.

İki düzlemlili açı: Uçaklarda yatay düzlemlili kanat düzlemlili yaptığı açı.

İki eşeyli: bot. Erkek ve dişi organları aynı bitkide ve bir arada bulunan; iki cinslikli.

İki evcikli: bot. (Bitki için) erkek ve dişi organları ayrı ayrı bitkilerde bulunan; ayrı cinslikli.

İki evli: 1. Aynı anda iki kadınla evli olan. 2. Birbirinden farklı zamanlarda iki defa evlilik yapmış olan.

İki evlilik: Aynı zamanda iki ayrı kişi ile evli olma durumu.

İki fazlı: Aralarında, devrenin dörtte biri kadar faz farkı olan aynı frekans ve genlikte iki alternatif akım veya gerilim.

İki geçeli: Karşılıklı iki sıra hâlinde; iki yanlı.

İki gözüm: Hitap edilen kişiye yakınlık ve sevgi duyulduğunu belirten seslenme sözü.

İki gözümün nuru: Hitap edilen kişiye yakınlık ve sevgi duyulduğunu belirten seslenme sözü.

İki günde bir: Gün aşırı.

İki hörgüçlü deve: zool. Devegillerden, Asya'da yaşayan 3 m. kadar uzunlukta, esmer sarı tüylü, sırtında iki hörgücü bulunan, çöl hayatına iyi uyum sağlamış bir deve türü; Orta Asya devesi. (*Camelus bactrianus*).

İki kanatlılar: zool. Karasinek, ev sineği gibi bir çift kanadı bulunan emici veya sokucu ağız parçalarına sahip böcekler takımı; çift kanatlılar; sinekler, (Diptera).

İki kat: mat. 1. Çift değerde olan; muza'af. 2. (Yiyecekler için) iki ölçü; çift porsiyon; double.

İki katlı: 1. İki kat durumunda olan; ikiye katlanmış olan. 2. (Konut için) bir iç merdivenle birleştirilmiş iki kattan oluşan; doubleks.

İki konaklı: zool. (Yaprak biti için) gelişmesi için iki ayrı bitkide konaklaması gereken.

İki koşullu: man. (Önerme veya olumlama için) iki koşula bağlı olan.

İki kutupluluk: 1. Bir topluluğa birbirinden farklı iki aşırı kutbun egemen olması. 2. Siyasette karşıt kesimlerden iki partinin egemen olması. 3. biy. Her iki yarı kürenin soğuk veya ılıman bölgelerinde yaşayan, dönenceler arasında rastlanmayan bitki ve hayvan toplulukları durumu.

İki kuyruklu: argo. Kusurlu.

İki metalli: matb. (Ofset baskı donanımı için) biri su tutucu krom, diğeri mürekkep tutucu bakır plakadan oluşan.

İki molekül: kim. 1. (Tepkime için) iki molekülün katıldığı. 2. (Cisim için) iki molekülün birleşme ya da karışmasından oluşan.

İki nokta: Açıklanacak kelime ya da cümlelerden sonra üst üste konulmuş iki tane noktadan oluşan noktalama işareti; (:).

İki odaklı: (Gözlük için) üzerinde iki ayrı görüş sağlayan mercek bulunan.

İki ornatmalı: kim. (Birleşik için) iki hidrojen atomunun yerini, özdeş ya da farklı iki başka atom veya kökün alması sonucu oluşan.

İki ölçü: Kullanılacak malzeme için hangi tür ölçü esas alınıyorsa ondan iki tane alınacağını belirten ifade.

İki paralık: 1. Değersiz; önemsiz; bayağı; aşağılık. 2. Utanılacak durumda olma.

İki parmaklı: zool. 1. (Hayvan için) iki parmağı olan. 2. (Organ için) parmak biçimli iki eklentiyle son bulan.

İki partililik: iki partinin egemen olduğu, iktidarın bu ikisi arasında el değiştirdiği siyasi durum.

İki rahmetten biri: (Çok acı çeken ağır hastalar için) ölüm veya iyileşme.

İki sağlılık: Her iki elini de sağ eli gibi kullanabilme durumu; sağ elini de geliştirmiş solak kişinin durumu.

İki sıralı: bot. (Yapraklar için) Yarım devirlik bir farkla birbirinden ayrılmış olan.

İkisi ortası: Aşırı uçlara göre değil, ortalaması.

İki şekilli: kim. Birbirinden farklı iki biçimde billurlaşan.

İki şekillilik: biy. Aynı hayvan veya bitki türünde birbirinden farklı iki özgül biçim varlığı; iki biçimlilik.

İki şıktan biri: İki seçenektan biri; iki tercihten biri.

İki tanrıçılık: Biri iyi, diğeri kötü aynı değerde iki tanrının varlığı inancı.

İki telli: mz. İki teli bulunan tamburaya benzer bir tür saz.

İki terimli: mat. (Cebirsel ifade için) toplama (+) veya çıkarma (-) işaretiyle birbirine bağlanan, dereceleri veya değişkenleri farklı iki terimden oluşan; binom; iki hadli.

İki : Sayısı az olan; birkaç.

İki yanlılık: zool. Hayvanlarda ve insanlarda görülen, ortadan geçen bir düzleme göre iki eşit parçalı olma hâli; bakışımlılık.

İki yanlı nsz: dbl. Dilin soluk borusunun orta kesimini tıkasası ile dilin iki yanından sızan havanın etkisi ile çıkarılan nsz.

İki yaşamlılar: biy. Kurbağa ve semenderleri içine alan, larva evresinde suda yaşayan, erginleri solungala solunum yapan balık ile sürüngenler arası bir omurgalı hayvanlar; amfibyumlar, (Amphibia).

İki yaşayışlı: biy. Hem karada hem suda yaşayabilen; amfibi.

İkiye bölme: 1. Elde bulunanı iki parçaya ayırma. 2. mat. Bir niceliği iki eşit parçaya ayırma işlemi.

İki yerli: sosy. Evli çiftlerin birtakım borç yükümlülükleri sebebiyle bir müddet erkeğin ailesinin yanında, aynı müddet de kadının ailesinin yanında kalmalarını gerektiren hukuk durum.

İki yıllık: bot. (Bitki için) birinci yıl kök ve yaprak çıkaran ikinci yıl iekli bir sap çıkararak tohum veya meyve veren.

İki yzly: 1. (Kumaş vb. için) kullanılabilir veya üste getirilebilecek iki yanı olan; iki yanı da yüz olarak kullanılabilen.

İkili atı: dbl. İki görevde de bulunabilen çatı durumu.

İkili ek: dbl. Hem fiil hem de isim köküne getirilebilen ek.

İkili ekleme: dbl. Bir kelimenin sonuna getirilen ekin iki ayrı koruyucu ses alması durumu.

İkili kapakçık: anat. Kalbin sol kulakçığı ile sol karıncığı arasında bulunan kapakçık; mitral.

İkili karşıtlık: dbl. İki seçenekli ayırıcı özellikleri bulunan karşıtlık.

İkili kod: bsy. Bilgilerin 0 (hayır) veya 1 (evet) rakamlarını kullanarak kodlandığı sistem.

İkili kök: dbl. Hem isim hem de fiil olarak kullanılabilen kök.

İkili sayı sistemi: mat. Gerçek sayıların on tabanı yerine bir ve sıfır rakamları kullanılarak iki tabanına göre yazıldığı sistem.

İkili ünlü: dbl. Çıkarılışı sırasında başlangıçta ayrı, bitişte ayrı seslendirilen bir hecede yan yana bulunan iki ünlü (Türkçe'de yoktur.); diftong; çift ünlü.

İkili ünlüleşme: dbl. Zaman içinde bir ünlünün tek hece içinde birbirinden ayrı iki ünlüye dönüşmesi olayı.

İkili yaşantı: Bir hücreli organizmaların buldukları ortama göre hava ile ve havasız yaşayabilme özelliği.

İkili yatak: İki kişinin birlikte yatabileceği türden olan yatak; çift kişilik yatak.

İkinci cüzî eğim: gök b. Ekliptiğin kutuplarından geçen büyük daireden, ekvatorla ekliptiğin arasında olan yaylar; meyle'l- cüziyyetü's-sani.

İkinci cüzî eğim daireleri: gök b. Ekliptiğin kutuplarından geçen enlem daireleri.

İkinci çağ: jeol. Birinci zaman ile üçüncü zaman arasında yaklaşık yüz elli milyon yıl sürdüğü tahmin edilen jeolojik çağ.

İkinci derece: mat. İkinci kuvvetle ilgili olan veya karesi alınmış değer.

İkinci derecedeki noktalar: huk. Sözleşme için gerekli olmasına rağmen taraflarca önem verilmeyen veya dikkate alınmayan konular.

İkinci düzeltim yayı: gök b. Gezegenlerde, ekliptiğin merkezinden çıkarak episiklin ve gezegenin merkezine ulaşan çizgi arasındaki yay; kavs-i mahsûriye-i ta'dil-i sâni.

İkinci eşitleme: gök b. Gezegenin düzensiz ileri-geri hareketini açıklamak amacı ile episikl üzerindeki gezegenin hareketine bağlı olan düzeltme.

İkinci ferik: as. Eskiden tümgeneral rütbesine verilen isim.

İkinci hareket: gök b. Güneş'in ve yıldızların batıdan doğuya doğru dönme hareketi.

İkinci hareket kuşağı: gök b. Güneş'i ve yıldızları birinci hareketin tersine batıdan doğuya doğru döndüren ikinci hareket kuşağı olan büyük orta daire.

İkinci karşılaştırma: spor. Bir sporcunun veya takımın yenildikten sonra aynı rakiple bir daha karşılaşması; öç alma; rövanş.

İkinci kırdırma: bank. Kırdırılmış bir senedin bir daha kırdırılması işlemi; reeskont; mükerrer iskonto.

İkinci şahıs: dbl. Şahıs zamiri ile fiil çekimine ait kişilerden "sen" ve "siz" şahıslarını sıra sayısı ile belirten terim.

İkinci tüketici: biy. Besin zincirinde bitkileri yiyen canlılarla beslenen hayvanlar.

İkinci yarı: spor. Futbolda, iki dönemden sonraki.

İkinci zar: bot. Bitki tohumunu örten zarların dıştan ikincisi.

İkincil boğum: biy. Kromozom üzerinde bulunan ve metafazda iğe bağlanmayan, sendromerin dışında boyanmayan bölge; sekonder boğum.

İkincil duyu hücresi: biy. Aldığı uyarıyı, kendisini saran sinir hücresi uzantıları ile ileten duyu hücresi tipi.

İkincil elektron: fiz. Gelen ışınımınla madde arasındaki etkileşim sonucu atom tarafından fırlatılan elektron.

İkincil eşey karakterleri: anat. Erkeklerde androjen hormonların etkisinde gelişen sakal, bıyık gibi dişilerde östrojen hormonları etkisinde gelişen memeler gibi eşey organları dışında gelişen özel eşey karakterleri; sekonder eşey karakterleri.

İkincil koruyucu ekran: fiz. Saçılmış ya da sızıntı bir ışın demetini istenilen değere indirgemeyi sağlayan ekran.

İkincil soğutma devresi: fiz. Nükleer santrallerde birincil soğutma devresinde oluşan ısıyı almaya yarayan soğutucu akışkanlı devre.

İkincil soğutucu: fiz. Nükleer santrallerde birincil soğutma devresinde oluşan ısıyı almaya yarayan akışkan.

İkincil süzgeç: fiz. İlk süzgecin yayınladığı ışını gidermeye yarayan süzgeç.

4.3.3. “Üç” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Üç’ün tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. sf. {eT} İkidenden bir fazla, dörtten bir eksik olan.
2. is. Üç sayısı ve üç (3) rakamı.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Üç adım: spor. Atletizmde üç adımla yapılan yarışma dalı.

Üç anbarlı: dnz. Üç ambarı veya üç sıra top yeri bulunan savaş gemisi.

Üç aşağı beş yukarı: Yaklaşık olarak; az bir farkla.

Üç ayak: 1. is. Fotoğraf makinesi, televizyon kamerası gibi aletlerin üzerine oturtulduğu üç ayaklı düzenek; sehpa. 2. is. Üç ayaklı tabure. 3. is. Sacayağı. 4. is. Ağır yükleri kaldırmakta kullanılan tepede birleşen üç metal ya da ahşap destekten oluşan düzenek. 5. folk. Bir halay ve horon türü. 6. {ağız} Üç ayaklı merdiven. * 7. Sacayağı. (Uygur)

Üç ayaklı: sf. Üç ayak üzerinde duran.

Üç ayaklı: 1. Üç ayak üzerinde duran. 2. is. Üç ayaklı nesne.

Üç aylar: Müslümanlarca kutsal sayılan recep, şaban ve ramazan aylarının üçüne birden verilen ad.

Üç aylık: Üç ayda bir alınan maaş; emekli maaşı.

Üç başlı: anat. Üç başlı olan.

Üç başlı kas: anat. Uçlarından biri üç baş hâlinde yapışan kaslara denir.

Üç beş: Nicelik bakımından küçük olan; çok az.

Üç beyaz: Besin maddelerinden şeker, un ve yağa toptan verilen ad.

Üç bir: Tavlada atılan zarlardan birinin üç diğerinin bir benekli gelmesi durumu; seyrek.

Üç birlik kuralı: tiy. Yer, zaman ve konu birliğini esas alan kural.

Üç boyutlu: Üç boyutlu olan; eni, boyu ve derinliği olan.

Üç boyutlu film: Görüntüsü, en ve boydan başka derinlik duygusu uyandıran film.

Üç bölmeli: bot. İçi üç güzlü olan.

Üç buçuk: Yarım yamalak; iyi kötü; üstünkörü.

Üç buutlu: Üç boyutlu.

Üç çatal: Büyük balıkları avlamakta kullanılan ucu üç çatalı zıpkın.

Üç çeyrek: Çocuklar için yapılmış bir tür keman.

Üç dallı: bot. (Bitkisel organ için) Üç eşit dala ayrılan.

Üç değerli: kim. (İyon için) değeri üç olan.

Üç değerlik: kim. Üç değerli maddelerin belirgin özelliği.

Üç dik açılı: mat. Üç dik açısı bulunan.

Üç dilimli: bot. (Organ için) derin bölünmelerle üç parçaya ayrılmış olan.

Üç dilli: (Belge için) Üç ayrı dilde yazılmış olan.

Üç direkli: dnz. (Yelkenli gemi için) Üç direği bulunan.

Üç dört: 1. Birkaç. 2. müz. Zaman birimi dörtlük olan üç zamanlık ölçü.

Üç durumlu: dbl. (Sözcük için) Bükünlü dillerde ad çekimi üç durum içeren.

Üç durum yasası: fel. Auguste Comte tarafından ileri sürülen toplumun, Tanrı bilimi, fizik ötesi ve tanıtılı olmak üzere üç durumdan geçerek geliştiğini savunan yasa; üç hâl yasası.

Üç düzlemlî: 1. (Kesme için) Üç yüzü bulunan. 2. mat. (Açı için) İki düzlem kesiştikten sonra üçüncü bir düzlemi eğik olarak kesince ortaya çıkan.

Üç eksenli: Üç eksen üzerine yapılan.

Üç eş bölme: Bir büyüklüğü üç eşit parçaya ayırma.

Üç fazlı: fiz. Aralarında birbirlerine göre üçte bir dönemlik kayma bulunan üç tek fazlı büyüklükten oluşmuş birçok fazlı gerilim ya da akım sistemi; trifaze.

Üçgül: 1. is. {eT} Üçgen; üç köşeli şey; müselles. {ağız} (aynı) (DLT)* 2. {ağız} Üç köşeli yer.* 3. bot. Kelebekçiçeğigillerden, yaprakları kalp biçiminde üç küçük yaprağın birleşmesi ile oluşan kimisi bir yıllık, kimisi çok yıllık üç yüzden fazla türün ortak adı; yaban yoncası; tirfil, (Trifolium). {OsT} (aynı)

Üç günlücek: Üç gün olan süre içinde.

Üç günlük: {ağız} Pek kısa süre.*

Üç günlük ömür: Yaşamın kısalığını anlatmak için kullanılan söz.

Üç halkalı: kim. (Birleşik için) Yapısında üç kapalı halka bulunan: trisiklik.

Üç harfli: 1. dbl. (Sözcük) Üç harften oluşan. 2. dbl. Sami dillerinde ünlülere dayanak oluşturan üç ünsüzden oluşan kök.

Üç hâl kanunu: Üç durum yasası.

Üç heceli: dbl. (Sözcük için) Üç heceden oluşmuş.

Üç iki: Tavlada, atılan zarlardan birinin üç, diğerinin iki gelmesi durumu; sebayüdü.

Üç kanat: Eskiden Yunanistan'da yazılan birbiri üzerine katlanan üç kanatlı tablet.

Üç kanatlı: havc. (Uçak için) Üst üste yerleştirilmiş üç kanadı bulunan.

Üç karındaşlar: Üç kardeşler.

Üç kat: Bir dokumada üç ipliğin tek iplik yerine kullanılması.

Üç katlı: Üç katı olan.

Üç mercekli: Birbirinden ayrı üç objektiften oluşan.

Üç motorlu: Üç motoru olan.

Üç nokta: dbl. Tamamlanmamış cümleleri belirtmek için kullanılan yan yana üç adet nokta.

Üç ornatmalı: kim. Üç kez ornatma işlemine uğramış olan.

Üç palalı: (Pervane için): Üç palası bulunan.

Üç parça: Pantolon, ceket ve yelekten oluşan takım.

Üç parçalı: zool. Birbirine benzer üç parçadan oluşan.

Üç parmaklı: zool. (Hayvan için) Bir ayağında üç parmak bulunan.

Üç renk: fiz. Mavi, yeşil ve kırmızıdan oluşan üç ana rengin uygun oranda karışımından bütün renk duyumlarını veren teknik.

Üç renkli: Mavi, kırmızı ve yeşilin uygun oranda birleşimi ile elde edilmiş olan.

Üç renklilik: Üç renkli olma durumu.

Üç üstün: mat. Bir harfin sağ üst yanında bulunan üç küçük kesme (m'') işareti.

Üçten dokuz: Kocanın her birinde üç kez olmak üzere ayrı ayrı üç defa karısına "Boş ol!" demesi ile ortaya çıkan boşanma olayı.

Üç yıllık: Üç yılda bir yinelenen.

Üç yüzlü: mat. Üç düzlemlili.

Üçgen: (Atatürk) is. mat. 1. Aynı doğrultuda bulunmayan üç noktanın ikişer ikişer birleştirilmesi ile meydana gelen üç kenarlı ve üç açılı kapalı yüzey (1937). 2. sf. Bu biçimde olan.

Üçgen piramit: mat. Tabanı üçgen olan piramit.

Üçgen prizma: Tabanı üçgen olan kesme; üçgen kesme.

Üçkâğıt: 1. is. Oynatan kişi tarafından kapalı olarak konulan, ikisi aynı biri farklı olan üç adet iskambil kâğıdından farklı olanı bulmaya dayanan hileli oyun. 2. mec. Hile; kandırmaca; düzen; dolap.

Üçkâğıtçı: 1. is. Üçkâğıt denilen oyunu oynatan kimse. 2. mec. sf. Yalan dolan ve başkalarını kandırma ile işlerini yürüten kimse.

Üçkâğıtçılık: 1. is. Üçkâğıt oynatma işi; üçkâğıtçının yaptığı iş. 2. mec. Yalan dolan, hile vb. yollarla işini yürütme. 3. mecaz. Üçkâğıtçıya özgü davranış; dolandırıcılık; düzenbazlık.

Üçkardeş: öz. is. gök b. Üçü bir arada görülen yıldız kümesi.

Üçlü bahis: At yarışlarında ilk üç sıradaki atları tahmin etmeye dayanan bahis oyunu.

Üçlü ganyan: Üç yarışın birincisini tahmin etmeye dayanan bahis oyunu.

Üçlü mercek: Üç mercekten oluşan birleşik mercek.

Üçlü uyak: Terza rima.

Üçtaş: 1. is. İki arkada olan üç tekerlekli çocuk arabası. 2. is. Yük ve yolcu taşımakta kullanılan üç tekerlekli, kasalı motosiklet; triportör.

Üçüncü çağ: Zamanımızdan 65 yıl önce başlamış ve bir milyon yıl önce bitmiş olan, kendi içinde değişik sürelerde olmak üzere Pliyosen, Miyosen, Oligosen, Eyosen adında dört döneme ayrılan, kapalı tohumlu bitkilerle damarlı sporlu bitkilerin egemen olduğu, kuşların uçmağa alıştığı, sürüngenlerin dev cüsselerini kaybettiği, insanın ortaya çıkışının hazırlandığı, bugünkü yeryüzünü oluşturan tektonik hareketlerin meydana geldiği en uzun jeolojik zaman; tersiyer.

Üçüncü dünya ülkeleri: Dünya nüfusunun üçte ikilik bölümünü oluşturan ve sömürgeleikten yeni kurtulmuş, gelişme çabaları içinde bulunan ülkelere verilen ad.

Üçüncü düzeltim: gök b. Üçüncü eşitleme, üçüncü düzeltim. 2. gök b. Bir gezegenin gerçek apoje ile ortalama apojesi arasındaki yay.

Üçüncü düzeltim yayı: gök b. Bir gezegenin ortalama çizgi ile taşıyıcı küresinin etrafında dolandığı noktanın oluşturduğu çizgisi arasındaki yay.

Üçüncü kesim: ekon. Ticaret, taşımacılık, sigortacılık gibi teknik ilerlemeden en az etkilenen ya da ilerlemeyen ekonomik kesim.

Üçüncü kişi: 1. dbl. Fiil çekimlerinde hakkında söz söylenen teklik ve çokluk kişileri (o, onlar) belirten şahıs çekim biçimi; hakkında konuşulan kimse. 2. huk. Bir hukuk işleminin, sözleşmenin ya da davanın dışında bulunan, taraf olmayan kimse.

Üçüncünün olmazlığı: mant. Aynı köke bağlı birincisi olumsuz, ikincisi olumlu iki önermeden birinin doğru olduğu, üçüncü bir önermenin bulunmasının mümkün olmadığı durumu belirten mantık yasası.

Üçüz sinir: anat. Varol köprüsünün dış yan yüzünden çıkan, göz, üst çene ve alt çeneye ait üç dala ayrılan beşinci çift kafa siniri.

Üçüz yiv: mim. Dor üslubunda iki yiv ile iki köşeye açılmış iki yarım yivli dikdörtgen biçiminde hafif taşkın öge.

4.3.4. “Dört” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Dört’ün tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. [eT. tört > dört] Üç ile beş arasında yer alan sayının adı.
2. is. Bu sayıyı gösteren rakam: 4, IV.
3. sf. Sayısı üç ile dört arasında bulunan.
4. Hep; bütün; tamamen.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Dört açılı: Dört açısı olan, çokgen.

Dört adımlık yer: Çok yakın.

Dört ayak: 1. Dört ayaklı hayvan. 2. Elleri de ayak gibi kullanarak yere çöküş. 3. Roma devri doğu şehirlerinde ana kavşaklardaki dört açıklı revak.

Dört ayaklılar: biy. Sürüngenlerin ve memelilerin de arasında bulunduğu dört ayaklı hayvanlar sınıfı.

Dört bağlı: kim. Bir organik bileşiğin formülünde dört karbon atomuna bağlı bir karbon atomu.

Dört başı mamur: 1. Hiçbir eksiği olmaksızın; eksiksiz; kusursuz. 2. İşleri yolunda, rahatı yerinde.

Dört başlı: anat. Yapışması dört bağ aracılığıyla olan uyluk kaslarından birisi.

Dört beş: Yaklaşık olarak dört veya beş civarında olan.

Dört bir: Tavlada zarlardan birinin dört diğerinin bir benekli yanının üste gelmesi; ciharı yek.

Dört bir tarafı: Her yanı.

Dört bucak: Her taraf, her yer.

Dört değerli: kim. Birleşme değeri dört olan element.

Dört dilimli: mim. Gotik sanatının en önemli öğelerinden biri olan, birbirlerine teğet dört çember yayından meydana gelmiş mimarî motif.

Dört dörtlük: 1. müz. Birlik. 2. mecaz. Tam, kusursuz.

Dört eksen: gök b. Ufuk ve meridyen dairelerinin Güneş'in günlük yörüngesi ile kesiştikleri dört nokta ve bu noktalarla sınırlanan birinci, dördüncü, yedinci ve onuncu evreler; veted.

Dört göz: Gözlüklü kimse.

Dört halife: Hz. Muhammed'in ölümünden sonra halife seçilen Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali.

Dört heceli: Her mısrası dört heceden oluşmuş manzume.

Dört işlem: mat. Toplama, çıkarma, bölme ve çarpmadan ibaret aritmetiğin temel işlemleri.

Dört kanallı: İki yönde de iki hattı olan iki kanallı bağlantı.

Dört kanatlı: İki çift kanadı olan böcek.

Dört kapı: tasvf. Bektaşilikte geçilmesi gereken dört eğitim merhalesi olan şeriat, tarikat, marifet ve hakikat mertebeleri.

Dört kaşlı: 1. Kalın ve gür kaşlı. 2. Bıyığı yeni çıkmaya başlayan delikanlı.

Dört katlı: Çözüğü dört iplikten olan ipek şerit.

Dört köşe: Kare biçimli.

Dört kutuplu: fiz. Her biri bir uç çiftinden oluşan iki erişimli elektrik ağızı.

Dört mezhep: isl. İslamiyet'in dört ana mezhebi olan Hanefî, Şafî, Malikî ve Hambelî mezhepleri.

Dört motorlu: Dört motor veya dört türbo jet ile donatılmış uçak.

Dört renkli: Sarı, kırmızı, mavi ve siyah renklerle yapılan bakı.

Dört taraftan: Her yandan.

Dört teker: argo. Otomobil.

Dört uçlu: Dört ucu olan elektrikli aygıtlar.

Dört yaprak: mim. Bir bakışım merkezi çevresinde yerleştirilmiş dört mızrak ucundan meydana gelmiş mimarî motif.

Dört yol: Dört tane yolun birleştiği kavşak.

Dört yol ağız: İki yolun kesiştiği, dört çıkışlı yer; kavşak içi.

Dört yol ayırdı: {ağız} Dört yol kavşağı.

Dört yüzlü: mat. 1. Dört yüzü olan çok yüzlü. 2. Tabanı üçgen olan piramit.

Dörtcihar: is. Tavlada her iki zarın da dört olarak gelmesi; dört dört.

Dörtçeker: is. Araçlarda motor gücünü her dört tekere de dağıtan sistem.

Dörtçifte: is. Kürek yarışlarında sancak ve iskelesinde dört çift küreği olan tekne.

Dörtgen: 1. is. mat. Dört kenarlı çokgen şekil; dörtkenar. 2. sf. Dörtgen biçimli.

Dörtkenar: 1. is. Dört kenarlı çokgen şekil; dörtgen. 2. sf. Dörtgen biçimli.

Dörtköşe: 1. sf. Dört köşesi olan. 2. mecaz. Keyfi yerinde; neşeli; sevinçli.

Dörtlü final: Dört takımın katılımı ile oynanan sonuç maçları.

Dörtlü ganyan: Birbiri ardınca yapılan dört koşunun birincilerini tahmine dayanan kumar.

Dörtlük aracı: gök b. Yükseklikleri açısal olarak ölçmekte kullanılan evresi dörtte bir daire ve merkeze saptanmış dönebilen bir çubuktan meydana gelen astronomi aracı.

Dörtnal: 1. is. Atın en hızlı koşma biçimi. 2. is. Bir işi çabuk ve acele olarak yapma. 3. zf. Dört nala koşarak.

Dörtnal salıntısı: Dörtnal koşan atın yaptığı hareket.

Dörtnal sesi: Kalp yetmezliği sebebiyle kalbin normal iki sesine bir de gevşeme sırasında duyulan üçüncü sesin eklenmesi.

Dörtnala: zf. Çok hızlı koşarak.

Dördüncü ayak: Altılı ganyanda yer alan dördüncü koşu.

Dördüncü Çağ: jeol. Buzullaşmanın deniz yüzeyinde önemli değişmelere yol açtığı ve insanın yaratıldığı, yeryüzünün iki veya üç milyon yıl süren çağı.

Dördüncü ev: gök b. Güneş'in günlük yörüngesinin ufkun altında, meridyen üzerinde bulunduğu nokta.

Dördüz yumrucuklar: anat. Beyinle beyincik arasında bulunan görme ve işitme duyularının yolları üzerinde bulunan dört kabartı; dördüz tümsekler.

4.3.5. “Beş” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS'de (2017) ‘Beş’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. [eT. beş > beş] Dörtten sonra, altıdan önce gelen sayının adı.
2. is. Bu sayıyı gösteren rakam: 5, V.
3. argo. (Eski yazıda beş rakamı şimdiki sıfıra benzediğinden) edilgin eşcinsel erkek; ibne.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Beş acun: Beş dünya.

Beş altı: Çok değil, tahminen beş altı adet.

Beş aşağı, beş yukarı: Yaklaşık olarak.

Beş beter: Olduğundan daha kötü; çok kötü; besbeter.

Beşbıyık: is. Muşmulanın iri olanı.

Beş binlik: Beş bin lira değerindeki kâğıt veya metal para.

Beş bir: Tavlada zarlardan birinin beş, diğerinin bir benekli gelmesi durumu; penc ü yek.

Beş bucaklı: {eAT} Muhammes; beşgen.

Beş çifte: On kürekli filika.

Beş dört: Tavlada zarlardan birinin beş, diğerinin dört benekli gelmesi durumu; penc ü cehar.

Beş duyu: anat. Dokunma, koklama, tat alma, işitme ve görme duyuları.

Beşibirlik: is. Beş altın liradan meydana gelmiş süs altını; beşibiryerde.

Beşi bir yerde: Beş altın değerinde tek süs altını; beşibirlik.

Beş iki: Tavlada zarlardan birinin beş, diğerinin iki gelmesi durumu; penc ü dü.

Beşkardeş: is. Şamar; tokat; sille.

Beş milyonluk: (eskiden) Beş milyon lira değerindeki kâğıt para.

Beş on: Sayıca çok az; biraz.

Beş on ay: Kamerî takvimin her sene eksik gelen on bir gününün birkaç yılda bir birikmesi ile meydana gelen ara aya verilen ad.

Beş para: 1. Çok az para. 2. Değeri çok az.

Beş paralık: 1. Toplum içinde itibarı ve değeri olmayan. 2. Çok az değerde; neredeyse hiç değeri yok.

Beş parasız: 1. Hiç para verilmeden. 2. (İnsan için) parası olmayan, yoksul.

Beşparmak: 1. is. zool. Derisi dikenlilerden beş ışınlı yıldız biçiminde deniz hayvanı; beşpençe, (Uraster). 2. is. Beş renkte dokunmuş çubuklu kumaş.

Beşparmak otu: bot. Gülgillerden beyaz, sarı, pembe veya kırmızı çiçekler açan, çoğunlukla yol kenarlarında ve kayalıklarda biten, halk hekimliğinde ishale karşı kullanılan bir otsu bitki; kurt pençesi; kaz otu, (Potentilla reptans).

Beş pençe: 1. zool. Deniz yıldızı. 2. Büyüden koruduğuna inanılan beş kollu yıldız sembolü.

Beştaş: is. Fındık büyüklüğünde beş tane taş katlamalı sayılarla atıp tutmak suretiyle oynanan bir çocuk oyunu.

Beş vakit: 1. Bir gün içinde farz namazları kılma zamanları. 2. Gün boyu.

Beş yıldız: argo. Edilgin eşcinsel erkek; ibne.

Beş yüzlü: Beş yüzü olan cisim.

Beş yüzlük: 1. Beş yüz lira veya beş yüz bin lira değerinde kâğıt para. 2. İçinde beş yüz tane bulunan.

Beşgen: is. mat. Beş açısı ve beş kenarı olan geometrik şekil.

Beşibirarada: is. Beşibirlik.

Beşibiryerde: is. Beşibirlik.

Beşkardeşler: {ağız} is. Terazi yıldız kümesi.

4.3.6. “Altı” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Altı’nın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. Beşten sonra, yediden önce gelen sayı; altı sayısı.

ÖTS'de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Altı karış beberuhi: Boyu kısa olanlarla alay etmek için söylenen küçümseme sözü.

Altı parmak: 1. Ellerinde veya ayaklarında altı parmağı olan kimse. 2. tekst. Yol yol sırma işlemeli veya böyle dokunmuş ipekli kumaş. 2. zool. İstanbul çevresinde yakalanan palamut cinsi bir balık. 4. Meyvesi ufak, kırmızı, sulu ve lezzetli, bol verimli, İstanbul ve Bursa çevresinde yetişen bir kiraz türü.

Altı pas: spor. Futbolda kale önündeki beş buçuk metre mesafedeki alan; kale sahası.

Altıpatlar: is. Altı mermi alan toplu tabanca.

Altı perli: Altı dilimli; altı kanatlı.

Altı perli gürz: Altı dilimli topuz; şeşper.

Altı yol: tekst. Her çubuğu ayrı renkte olmak üzere altışarlı çubuklar hâlinde dokunmuş kumaş; alaca. 2. Altı kollu kavşak.

Altı yol ağzı: Altı yolun birleştiği kavşağın bulunduğu yer veya kıyısı.

Altı yüzlü: mat. Altı yüzü olan cisim.

Altıdan: {ağız} 1. zf. Beleş; bedava; parasız.* 2. is. Hastanelerde perhizi olmayan hastalara verilen çorbası, eti, tatlısı tam olan yemek. 3. Tam numara.

Altıgen: 1. is. mat. Altı açısı ve altı kenarı bulunan geometrik şekil; altı kenar; müseddes. 2. sf. Altı kenar ve altı açısı olan.

Altıkardeş: is. gök b. Kuzey yarım küresinde Büyük Ayı karşısında bulunan takım yıldızlar; Zatülküresi.

Altılı ganyan: Altı kolondan meydana gelen at yarışı şans oyunu.

Altıncı duyu: Önsezi.

Altıncı his: Önsezi.

4.3.7. “Yedi” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Yedi’nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. Altıdan sonra gelen sayıyı gösteren rakam ve bu rakamın adı; 7.
2. sf. Altıdan bir artık.
3. Sıralamada yedinciye belirtir.
4. folk. {ağız} Düğünden yedi gün sonra kaynananın yaptığı çağrı.*

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yedi bela: Çok şirret; geçimsiz; küstah kimse.

Yedi canlı: Birçok kez ölümle yüz yüze gelmiş ve sonra tekrar sağlığına kavuşmuş olan.

Yedi denizin dışarı attığı: Herkesin kendisinden tiksindiği; hiçbir çevrenin kendisini kabul etmediği.

Yediden yetmiş: En gencinden en yaşlısına kadar herkes; eli ayağı tutan herkes.

Yedi düvel: 1. Bütün devletler; yedi dünya. 2. mecaz. Herkes; bütün dünya.

Yedi gelin: İşkembenin kırkbayır denilen bölümü.

Yedi gezegen: gök b. Yedi hareketli yıldız; eski gök bilimcilerce bilinen yedi (Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter, Satürn) gezegen.

Yedi göbek: Ataların en büyüğü.

Yedi heceli: ed. Türk halk edebiyatında 4+3, 3+4 duraklı yedi hece ölçüsü ile yazılmış şiir.

Yedi iklim dört bucak: Dünyanın her tarafında; her yerde.

Yedi imamcı: Hz. Ali’den sonra gelen imamların sayısını yedi ile sınırlayan Şîî tarikatından olan kişi.

Yedi imamcılık: Hz. Ali’den sonra gelen imamların sayısını yedi ile sınırlayan Şîî tarikatı; sebiye.

Yedi kara: Mürekkep.

Yedi kat el: Pek yabancı.

Yedi kat yabancı: Hiçbir yakınlığı bulunmayan; büsbütün yabancı.

Yedi mahalle: Pek çok kimse; herkes; bütün çevre.

Yedi Mushaf: Yedi bölüm hâlinde ciltlenmiş Kur'an.

Yedisinden yetmişine: En gencinden en yaşlısına kadar herkes.

Yedi yüzlü: mat. Yedi yüzü bulunan cisim.

Yedigen: 1. is. mat. Yedi açısı ve yedi kenarı bulunan çokgen. 2. sf. Yedi açısı ve yedi kenarı olan. 3. (Prizma için) tabanı yedi kenarlı olan.

Yedikardeş: is. gök b. Kuzey Yıldızı yakınında, Büyükayı yıldız kümesini oluşturan yedi yıldız; dübb-ü ekber.

Yedinci ev: gök b. Güneş'in günlük yörüngesinin batı ufunda kaybolduğu nokta; batış noktası.

Yedi sanat: Sinema.

4.3.8. "Sekiz" ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS'de (2017) 'Sekiz'in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. sf. Yedi ile dokuz arasında yer alan tam sayı.
2. sf. Rakamlarla gösterilen sıralamada sekizinci sırada bulunan.
3. is. Birler basamağında yer alan ve yedi ile dokuz arasında bulunan sayının adı.
4. is. Sekiz sayısını gösteren rakamın adı.

ÖTS'de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Sekiz tek: dnz. İskele ve sancak tarafında dörder küreği bulunan yarış kayığı.

Sekiz yüzlü: mat. Sekiz düzlem parçası ile çevrelenmiş cisim.

Sekizgen: 1. is. mat. (Çokgen için) sekiz açısı olan. 2. is. mat. (Prizma için) tabanı sekizgen olan. 3. is. Sekiz açısı ve sekiz kenarı bulunan çokgen.

4.3.9. “Dokuz” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Dokuz’un tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. Sekizden sonra gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren rakam: 9; IX.
3. sf. Sayısı dokuz tane olan.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Dokuz ata: Dokuz kat gök.

Dokuz babalı: 1. Babası belli olmayan. 2. Pek çok erkekle evlilik dışı cinsel ilişkide bulunan kadından doğan çocuk.

Dokuz başlı: bot. Rizomları hayvanlardaki parazitleri öldürmekte kullanılan, bir metre kadar boylanabilen, kazık köklü ve yeşilimsi beyaz çiçekli çok yıllık otsu bir bitki; ak çöpleme; ağu kunduzu; beyaz çöpleme; çomak; kök enfiye, (Veratrum album).

Dokuz canlı: Çok sağlam; dayanıklı; kolay kolay ölmeyen.

Dokuz düğüm altı: İyice saklanmış.

Dokuz düğüm altında: (Para için) cimrice saklanan.

Dokuz Işık: siy. Milliyetçi Hareket Partisinin programında yer alan milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, toplumculuk, ilimcilik, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, köycülük, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçilik prensiplerine verilen ad.

Dokuz körün bir değneği: Birçok kişinin tek yardımcısı, tek dayanağı.

Dokuz köyden kovulma: Geçimsizliği veya ahlaksız davranışları yüzünden birçok yerden atılan.

Dokuzaltmışbeşlik: is. Namlusu 9.65 mm. Çapında olan bir tabanca.

Dokuzgen: 1. is. Dokuz açısı, dolayısıyla dokuz kenarı bulunan çokgen. 2. sf. Dokuz kenarlı olan.

Dokuztaş: is. İki kişi arasında dokuz taşla oynanan ve üç taşı bir hizaya getirmeye dayanan bir oyun; dokurcun.

4.3.10. “On” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘On’un tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. sf. Dokuzdan bir artık; dokuz artı bir; 10.
2. sf. mecaz. Pek çok.
3. is. Dokuz ile on bir arasında yer alan ve onlar basamağının birincisi olan tam sayı; bu sayıyı gösteren rakam; 10.
4. Dokuz artı bir birim.
5. Bir ayın onuncu günü.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

On adamlık söz söyleyici: Sözü uzatan, geveze, çok konuşan; lafı çoğaltan.

On altılı: 1. mat. Tabanı on altı olan sayılama sistemi. 2. bsy. Sayıları dört bit yardımıyla kotlamak için kullanılan 16 tabanlı kot.

On altılık: müz. Bir birliğin on altıda birine eşdeğer nota.

On altılık es: Birlik esin on altıda biri kadar süresi olan es.

On ayaklılar: zool. Yapıları çok gelişmiş, ayrı eşeyli, tatlı sularla denizlerde yaşayan, bir kısmı kısıkaçlı beş çift bacağı bulunan çeşitli ıstakoz, karides ve yengeç türlerini içine alan eklem bacaklı kabuklular takımı, (Decapoda).

On beş: spor. Teniste ilk sayı.

On binlerce: Sayısal olarak pek çok; on binlerle ifade edilecek kadar çok; on bin ile doksan dokuz bin arasında olan çokluk.

On binlik: On bin lira değerindeki kâğıt para.

On bir aylık: bot. Kökten sürme, rozet yapraklı, şemsiye biçiminde dizili çanak yaprakları borumsu, değişik renklerde çiçekleri bulunan çok yıllık otsu bitki; on bir aylık, (Primula).

On bir heceli: ed. Dizeleri on bir heceden kurulu şiir.

On Emir: Tevrat'a göre Allah'ın Hz. Musa'ya Sinâ dağında tecelli ettiği zaman Yahudilerin yapmaları için vermiş olduğu emirler: a) Yalnız Allah'a tapacaksın ve onu her şeyden çok seveceksin. b) Allah'ın adını ancak saygı ile anacaksın. c) Rabb'inin gününü kutsallaştıracaksın. ç) Anana babana saygı göstereceksin. d) Öldürmeyeceksin. e) Zina etmeyeceksin. f) Hırsızlık yapmayacaksın. g) Yalan söylemeyeceksin. ğ) Kendini kötü isteklerden uzak tutacaksın. h) Başkasının malına göz dikmeyeceksin.

On gönüllü: Vefasız, kararsız, sebatsız kimse.

On iki hayvanlı Türk takvimi: Her yıla bir hayvan adı verilmek suretiyle on iki yılda bir devir tamamlayan eski Türk takvimi: 1. Sıçan Yılı, 2. Öküz Yılı, 3. Kaplan Yılı, 4. Tavşan Yılı, 5. Ejderha Yılı, 6. Yılan Yılı, 7. At Yılı, 8. Koyun Yılı, 9. Maymun Yılı, 10. Tavuk Yılı, 11. Köpek Yılı, 12. Domuz Yılı.

On iki imam: Halife Hz. Ali'den başlayarak torunu Mehdi'ye kadar uzanan aynı soydan gelen on iki kişiye verilen ad: 1. Hz. Ali, 2. Hasan, 3. Hüseyin, 4. Ali Zeynelabidin, 5. Muhammed Bakır, 6. Cafer-i Sadık, 7. Musa Kâzım, 8. Ali Rıza, 9. Muhammed Taki, 10. Ali Naki, 11. Hasan Askeri, 12. Mehdi.

On iki kapı: Bektaşilikte insanda bulunan on iki (iki göz, iki kulak, iki burun, bir ağız, iki meme, bir göbek, bir ön ve bir arka) deliğe nispetle insan vücudunu belirtmek için kullanılan terim.

On iki koyun: Bektaşilerin on iki imama verdikleri ad.

On ikilik: İkinci Sultan Mahmut zamanında kestirilen altın sikke.

On iki telli: müz. Tambura cinsinden on iki telli bir çalgı.

On kere: Pek çok.

On para: Çok az para.

On paralık: değeri çok az veya değersiz; hiç.

On parasız: Hiç parası olmayan; hiç parası olmaksızın; parasız.

On sekiz: argo. Bir bayanın çok yakını.

On sekiz bin âlem: tasvf. Bütün evren; kâinat.

Onbaşı: 1. is. as. On kişilik askerî birliğin komutanı. 2. En küçük askerî birlik olan takımın komutan yardımcısı sıfatını taşıyan, erden sonraki ilk rütbeyi taşıyan asker.

Onbaşılık: 1. is. as. Onbaşı olma durumu. En küçük askerî birlik olan takımın komutan yardımcılığı ve bu görevi yüklenen askerin taşıdığı erden sonraki ilk rütbe.

Onbir: is. spor. Bir futbol takımının, sahada yer alan on bir oyuncusunun tümü; futbol takımı.

Onbirli: is. 1. müz. On bir dereceyle birbirinden ayrılan iki notanın aralığı. 2. ed. Dizeleri on bir heceden oluşan şiir; on bir heceli. 3. Bentleri on bir dizeden oluşan şiir.

Onikiparmak bağırsağı: is. t. Mideden sonra gelen ince bağırsak bölümü; (duodenum).

4.3.11. “Yirmi” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Yirmi’nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. sf. İki kere on; on dokuzdan bir artık.
2. is. İki kere onu gösteren sayı ve rakam; 20; XX.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yirmi beşlik: 2. Bütün yirmi beş kuruşluk para. 2. Yirmi beş lira değerinde olan. 3. Yirmi beş adetten ibaret olan.

Yirmi yaş dişi: anat. Akıl dişi.

4.3.12. “Otuz” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Otuz’un tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. Üç kere ona eşit yirmi dokuzdan sonra gelen tam sayı.
2. is. Bu sayıyı gösteren rakam; 30; XXX.
3. is. Teniste bir tarafın kazandığı ikinci sayı.
4. sf. Sayısı yirmi dokuzdan bir fazla veya üç kere ona eşit olan.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Otuz beşlik: 1. İçinde bir sıvıdan 0.350 l bulunan şişe. 2. Küçük rakı.

Otuz bir: elli ikilik bir deste kâğıtla oynanan ve eldeki kâğıtlarla otuz bir sayısını bulmaya dayanan bir iskambil oyunu.

Otuz iki farz: Öğrenme kolaylığı olması için Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde düzenlenmiş Müslümanlıkta inanç ve ibadetlerle ilgili başlıca kuralların tümü.

Otuz ikilik: müz. (Nota için) bir birliğin otuz ikide birine eşdeğer olan.

Otuz ikilik es: müz. Birlik esin otuz ikide biri kadar süresi olan es.

Otuz saniye kuralı: Basketbolda, bir takımın topa sahip olduğu andan itibaren otuz saniye içinde basket girişiminde bulunması zorunluluğu.

Otuzbaşı: is.tar. İmparatorluk döneminde topçu ocağı olan Humbaracı ocağının subaylarına verilen ad.

4.3.13. “Kırk” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Kırk’ın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. Otuz dokuzdan sonra gelen ilk sayı.
2. is. Dört kere ona eşit sayı.
3. is. Kırkıncı yaş.
4. sf. (Ölüm, doğum vb. için) kırkıncı gün.
5. is. Bu sayıyı gösteren rakam.
6. spor. Teniste bir oyuncunun kaydettiği üçüncü sayı.
7. sf. Sayıca dört kere ona eşit olan.
8. sf. Bir sıralamada sırası kırk olan; kırkıncı.
9. mecaz. Pek çok.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Kırk ambar: argo. Değişik çok sayıda sigara izmaritinin ezilmesi ile elde edilen tütünden sarılan sigara.

Kırk anahtar sahibi: Taşınır ve taşınmaz pek çok mal sahibi olan kimse.

Kırk basması: Kökü Gök Tanrı dinine dayanan ve doğaüstü güçlerin etkisi ile meydana geldiğine inanılan, doğumu izleyen ilk kırk gün içinde anne ve çocuğun ateşli hastalığa yakalanması durumu.

Kırk bir kere: Pek çok defa; binlerce.

Kırk cemiyeti: Loğusa kadının kırkıncı günü yapılan kadınlar arası toplantı.

Kırk ev kedisi: 1. Hemen her eve girip çıkan. 2. Gününü başkalarının evinde geçiren.

Kırk geçit: Gidilen yol üzerinde bulunan ve birçok defa karşıya geçmeyi gerektiren ırmak ve yol.

Kırk hamamı: folk. Çocuğun doğumunu izleyen kırkıncı günde anneyi hamama götürerek düzenlenen tören.

Kırk haramiler: 1. Masallaşmış bir soyguncu ve haydutlar çetesi. 2. mecaz. Hırsız ve soyguncu topluluğu.

Kırk ikindi: İkinci zamanı sürekli yağın yağmur.

Kırk kat: Geviş getiren hayvanların midesi.

Kırk kere: Pek çok defa; sayısız.

Kırk merak: Her şeyi anlamak isteyen; çok meraklı.

Kırk merdiven: Dik yokuş.

Kırk mevlidi: Doğum veya ölümden kırk gün sonra okunan mevlid.

Kırk para: 1. Eskiden kullanılan bir kuruş değerindeki madenî para. 2. mecaz. Çok az para.

Kırk sekiz yüzlü: Kübik sistemden bazı billûrlarda görülen ve kırk sekiz yüzü bulunan, küp simetrisinde çok yüzlü.

Kırk sual: İnsanı yoran ve usandıran çok sayıda ve uzun sorular.

Kırkta bir: Kırk parçadan ibaret olan şeyin bu parçalarından her biri; kırka bölünüp biri alınan (zekat).

Kırk uçurmak: Doğumdan sonraki kırkıncı günde anne ve çocuğun birlikte yaptıkları gezi ve törenler.

Kırk yalan: Çok yalan söyleyen kimse.

Kırk yıl: Çok uzun süre.

Kırk yılda bir: Çok seyrek olarak; pek ender; binde bir.

Kırk yılın başı: Çok seyrek olarak; pek ender; binde bir.

Kırk yıllık: Geçmiş çok eski ve köklü.

Kırkambar: 1. is. İçinde çok değişik türden eşyanın bulunduğu yer. 2. mecaz. Çok değişik konuda bilgili olan kimse; ansiklopedici; ayaklı kütüphane. 3. is. Köy köy dolaşarak ufak tefek tuhafiyeye eşyası satan, çoğu zaman da bunları köylünün ürünleri ile değişmek suretiyle alışveriş yapan esnaf; çerçi. 4. argo. İzmaritlerden elde edilen tütün. 5. dnz. Taşınması gereken karışık yük ve mal.

Kırkambar sözleşmesi: Taşıyanın bir yükü deniz yolu ile taşımaya üstlendiği sözleşme; navlun sözleşmesi.

Kırkayak: 1. is. zool. Julidae familyasından, nemli ve karanlık yerlerde yaşayan sert bir deri iskelete sahip, çok bölümlü ve çok ayaklı bir böcek türü, (*Julus terrestris*). 2. argo. Tren katarı; tren.

Kırkbaş: is. Asya ve Güney Avrupa'da yetişen, saponin bakımından zengin, eskiden çamaşırları kirden arıtmakta kullanılan kök sapı yumrulu, yaprakları birleşik, çiçekleri gevşek salkım durumunda fakat toplu, çok yıllık otsu bitki, (*Leotice leontopetalum*).

Kırkbayır: is. zool. Geviş getiren hayvanlarda, iç yüzü kat kat kıvrımlardan oluşan dört bölümlü midenin börkenek ve şirden arasında kalan üçüncü bölümü.

Kırkbudak: is. Üzerindeki kırk kadar dala mumlar dikilerek âyin geceleri şeyhin iki tarafında yakılan ve altında etek denilen geniş bir tablası bulunan şamdan.

Kırkgeçit: 1. is. Üzerinden pek çok kere geçilmek zorunda kalınan birçok bükümlerden meydana gelmiş akarsu. 2. is. Üzerinde pek çok geçit bulunan akarsu.

Kırkmerdiven: 1. is. Çok dik yokuş; kırk basamak. 2. is. Ağız kısmı kertikli ve düğüm düğüm olmuş kılıç.

Kırkpare: 1. is. Kırk parça. 2. is. Kare, üçgen, dikdörtgen, eşkenar dörtgen gibi geometrik şekillerde kesilmiş değişik renk ve desenli kumaşın birleştirilmesi ile bir süs ögesi meydana getirme tekniği. 3. is. Bu tekniğe göre yapılmış süsleme.

4.3.14. “Elli” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Elli’nin tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. Kırk dokuzdan sonra ve elli birden önce gelen sayı.
2. is. Beş kere ona eden sayının adı.
3. is. Bu sayıyı gösteren rakam; 50, L.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Elli altı: 1. Yemiş iskelesinde belediye hizmetlerini gören yeniçeriler. 2. argo. Toka; şamar.

Elli sekiz: argo. Homoseksüel erkek; ibne. (Arap harfleri ile yazılarak üzerine düz bir çizgi çekilen 58 rakamı cinsel ilişki pozisyonu almış edilgin eşcinsel erkeğe benzetildiğinden)

Ellibir: is. Eldeki kâğıtların toplamı elli biri bulunca açılan bir kâğıt oyunu.

4.3.15. “Altmış” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Altmış’ın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. Altı kere on; elli dokuzdan sonra, altmış birden önce gelen sayı.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Altmış altı: 1. Altmış beşten sonra, altmış yediden önce gelen sayı. 2. Yirmi dört kâğıtla oynanan en az altmış altı sayı olarak kazanılan bir iskambil oyunu.

Altmış bir: Ramazan’da orucunu kasıtlı olarak bozanlara verilen art arda tutmak zorunda oldukları iki aylık oruç cezası.

Altmışdörtlük: is. müz. Birlik notanın altmış dördte biri değerindeki nota.

4.3.16. “Yetmiş” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Yetmiş’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. Altmış dokuzdan sonra gelen sayı; 70.
2. sf. Yedi kere on; altmış dokuzdan bir artı olan.
3. mecaz. Pek çok.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yetmiş iki (buçuk) millet: Bütün milletleri veya karmakarışık toplulukları anlatmak için kullanılır.

Yetmiş sekizlik: Dönme hızı dakikada yetmiş sekiz devir olan eski bir plak türü.

4.3.17. “Seksen” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Seksen’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. sf. Sekiz kere on eden; yetmiş dokuz ile seksen bir arasında olan.
2. sf. Seksen sayısı ile gösterilen yerde olan.
3. mecaz. Pek çok.
4. is. Yetmiş dokuzdan sonra gelen sayının adı.
5. is. Seksen sayısını gösteren rakam.
6. is. Yetmiş dokuz artı bir birim.

4.3.18. “Doksan” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Doksan’ın tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. Seksen dokuzdan sonra gelen sayı; dokuz kere on.
2. is. Bu sayının adı ve bu sayıyı gösteren rakam: 90; XC.
3. is. Bir futbol kalesinin iki üst köşesinden her biri.
4. sf. Bu sayıda olan.
5. argo. Kadın ve kızda bacak arası; kasık.

4.3.19. “Yüz” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Yüz’ün tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. is. On kere on veya doksan dokuz artı bir sayısı ve bu sayıyı gösteren rakamın adı; 100.
2. sf. On kere on veya doksan dokuz artı bir olan.
3. “Kez, kere; defa” gibi zarflarla birlikte kullanıldığında çokluk belirtir.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Yüz beşlik: as. Çapı yüz beş mm. Olan bir top çeşidi.

Yüz binlerce: Çok; pek çok; sayılamayacak kadar çok.

Yüz binlik: Yüz bin lira değerindeki kâğıt ya da metal para.

Yüz kere: Pek çok kez; tekrar tekrar; defalarca.

Yüzbaşı: 1. is. as. Türk Silahlı Kuvvetlerinde üsteğmen ile binbaşı arasındaki rütbe. 2. is. as. Birliklerde bölük ya da batarya komutanlığı ile görevlendirilen bu rütbedeki subay.

Yüzbaşılık: is. as. Yüzbaşının görevi ve rütbesi.

Yüznumara: [yüz+numara (Fr. sans numero (numarasız) nun yanlış tercümesi)] is. Boşaltım gereksiniminin giderildiği yer; hela; ayak yolu; tuvalet; abdesthane.

4.3.20. “Bin” ile kurulan birleşik kelimeler

ÖTS’de (2017) ‘Bin’in tanımı şu şekilde verilmiştir:

1. sf. Dokuz yüz doksan dokuzdan bir fazla; on kere yüz.
2. is. Bu sayıyı gösteren rakam; 1000.
3. mecaz. (İsimle beraber) aşırılık ve çokluk ifade eder.

ÖTS’de sayılarla kurulan birleşik kelimeler aşağıdaki gibidir:

Bin bir delik otu: bot. Yaprakları basit, karşılıklı dizili, çanak ve taç yaprakları beş parçalı kokulu çalimsı bitki, (Hypericum).

Bin bir yaprak otu: biy. Civanperçemi.

Bin can ile: İsteyerek; arzu ederek.

Bin defa: Bin kere.

Bin derde deva: Pek çok işe yarayan, pek çok sıkıntıyı gideren.

Bini bir paraya: 1. Bolluk yüzünden çok ucuz/ değersiz. 2. Pek çok yapılan.

Bin kere: Pek çok kez.

Bin kez: Bin kere.

Bin türlü: 1. Birbirinden çok farklı; çok değişik olan; bin bir çeşit. 2. Birbirinden çok farklı olarak; çok değişik biçimlerde.

Bin yaşa: Birinin davranışlarından duyulan memnuniyeti ifade eden söz.

Binbaşı: 1. is. Bin kişilik bir askerî birliğe komuta eden subay. 2. is. as. Türk Silahlı Kuvvetlerinde rütbesi yüzbaşı ile yarbay arasında bulunan ve asıl görevi tabur komutanlığı olan üst subay.

Binbaşılık: 1. is. Binbaşı rütbesi. 2. Binbaşının yaptığı görev.

Binbir: sf. Çok sayıda; pek çok; sayılamayacak kadar.

Bindallı: is. Çoğunlukla mor kadife üzerine sırma ile yaprak, çiçek, dal kabartmaları işlenmiş kumaş veya elbise.

Binkat: zf. Çok fazla; pek çok; sayılamayacak, kıyaslamayacak ölçüde.

Binyaprak: is. bot. Yaprakları halka dizilişinde, daha çok akvaryumlarda yetiştirilen su bitkisi, (Myriophyllum).

Binyaprak otu: bot. Bileşikgillerden parçalı yapraklı, çok tüylü, beyaz veya sarı çiçekli çok yıllık otsu bitki; civanperçemi, (Achillea).

Binyıl: is. Bin yıllık zaman dilimi; milenyum.

4.4. Kavram Alanı Bakımından Sayılarla Kurulan Birleşik Kelimeler

4.4.1. “Anatomi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Bir hücreli”, “Bir hücreliler”, “Bir gözele”, “Bir gözeli”, “Birincil eşey karakterleri”, “İki yaşamlı”, “İki yaşamlılar”, “Çift yumurta ikizleri”, “Siyam ikizleri”, “Tek yumurta ikizi”, “İki aksonlu”, “İki başlı”, “İki biçimli”, “İki cinsellik”, “İki cinsiyet”, “İki cinsiyetli”, “İki cinsli”, “İki çekirdekli”, “İki yanlılık”, “İkili kapakçık”, “İkincil boğum”, “İkincil duygu

hücresi”, “İkincil eşey karakterleri”, “Üç başlı”, “Üç başlı kas”, “Üçüz sinir”, “Dördüz yumurcaklar”, “Dört başlı”, “Beş duyu”, “Onikiparmak bağırsağı”, “Yirmilik diş”, “Yirmi yaş dişi”

4.4.2. “Argo” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Bir içim su”, “Bir posta”, “İki kuyruklu”, “Dört kollu”, “Dört teker”, “Beş yıldız”, “Dokuz babalı”, “On sekiz”, “Kırkambar”, “Elli altı (2)”, “Elli sekiz”

4.4.3. “Askerlik” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Bir atımlık”, “İkinci ferik”, “Altı bölük”, “Altı perli gürz”, “Onbaşı”, “Onbaşılık”, “Onbeşli”, “Otuzbaşı”, “Elli altı(1)”, “Yüzbaşı”, “Ön yüzbaşı”, “Yüzbeşlik”, “Yüz bir pâre top”, “Binbaşı”, “Bin beyleri”

4.4.4. “Astroloji” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“İkizler burcu”

4.4.5. “Avcılık” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Üççatal”

4.4.6. “Bahis” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Birinci ayak”, “İkili bahis”, “İkinci ayak”, “Üçüncü ayak”, “Üçlü bahis”, “Üçlü ganyan”, “Sıralı üçlü bahis”, “Dördüncü ayak”, “Dörtlü ganyan”, “Beşinci ayak”, “Beşli ganyan”, “Altılı ganyan”

4.4.7. “Balistik” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Bir el”, “Altıpatlar”, “Yedialtmışbeşlik”, “Dokuzaltmışbeşlik”, “Ondörtlük”, “Kırkbeşlik”, “Kırkikilik”

4.4.8. “Bitki bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Bir çenekli”, “Bir çenekliler”, “Bir çenetli”, “Bir çenetliler”, “Bir evcikli”, “Birinci zar”, “Bir bakışlımlı”, “Bir bakışlımlılık”, “Bir çiçekli”, “Bir yumurtacıklı”, “İki çenekli”, “İki çenekliler”, “İki çenetli (1)”, “İki çenetliler”, “İki evcikli”, “İkinci zar”, “İki eşeyli”, “İki sıralı”, “İki yıllık”, “Üçgül”, “Üç bölmeli”, “Üç dallı”, “Üç dilimli”, “Beşparmak otu”, “Beşpençe”, “Yediveren”, “Dokuz başlı”, “Onbiraylık”, “Kırkbaş”, “Bin yaprak otu”, “Bin bir delik otu”, “Bin bir yaprak otu”

4.4.9. “Denizcilik” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Birinci zabıt”, “İkinci zabıt”, “İki çifte kayık”, “Üç ambarlı”, “Üç çifte kayık”, “Üç direkli”, “Beş çifte”, “Yedi deryâ”, “Kırkambar sözleşmesi”

4.4.10. “Dil bilgisi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Birinci şahıs”, “İki anlamlı (1)”, “İki dilli (1)”, “İki dilli (2)”, “İki dilli (3)”, “İkili çatı”, “İkili kök”, “İkili ünlü”, “İki nokta”, “İkiz anlam”, “İkiz ünlü”, “İkiz ünsüz”, “Ünsüz ikizleşmesi”, “İkinci şahıs”, “İki çağlı uğrak”, “İki çağlının imiş’li uğrağı”, “İki yanlı ünsüz”, “İkili ek”, “İkili ekleme”, “İkili karşıtlık”, “İkili ünlüleşme”, “Üç nokta”, “Üçüncü kişi”, “Üçüz ünlü”, “Üçüncü şahıs”, “Üç dilli”, “Üç durumlu”, “Üç harfli (1)”, “Üç harfli (2)”, “Üç heceli”, “Üç nokta”

4.4.11. “Dinî- tasavvufî” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“İki tanrıçılık”, “Üç aylar”, “Üçten dokuz”, “Dört kapı”, “Dört kapı selamı”, “Dört kitap”, “Dört mezhep”, “Dört halife”, “Yedi uyurlar”, “Yedi imamcı”, “Yedi mushaf”, “On emir”, “On bir ayın sultanı”, “On dört mâsum”, “On iki imam”, “On iki kapı”, “On iki koyun”, “Otuz iki farz”, “Kırkbudak”, “Kırk hadis”, “Kırk mevlidi”, “Kırkta bir”, “Altmış bir”

4.4.12. “Diplomasi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“İkili anlaşma”, “İki partililik”, “Üçüncü dünya ülkeleri”, “Üç tuğlu vezir”

4.4.13. “Eğitim” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Birinci sınıf (1)”, “İkinci sınıf (1)”

4.4.14. “Edebiyat” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Üç kanat”, “Üçlü uyak”, “Dört heceli”, “Yedi heceli”, “On birli (1)”, “On birli (2)”

4.4.15. “El sanatları” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Üçkat”, “Dört katlı”, “Beşparmak”, “Kırkyama”, “Kırkpare (1)”, “Kırkpare (2)”, “Kırkpare (3)”

4.4.16. “Felsefe” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“İki anlamlı (2)”, “İki koşullu”, “Üç durum yasası”, “Üç hâl kanunu”, “Üçüncünün olmazlığı”

4.4.17. “Fizik” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Birincil enerji”, “Bir biçimli hareket”, “Bir yönlü”, “Bir yönlü akım”, “İki fazlı”, “İkincil elektron”, “İkincil koruyucu ekran”, “İkincil soğutma devresi”, “İkincil soğutucu”, “İkincil süzgeç”, “Üç fazlı akım”, “Üç renk”, “Dört kutuplu”, “Dört uçlu”

4.4.18. “Gıda” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Üç beyaz”, “Onluk simit”

4.4.19. “Giyim” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Üç etek”, “Üç peşli”, “Üç parça”, “Dört peşli”, “Altıparmak (2)”, “Bindallı”

4.4.20. “Gök bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Birinci azimut dairesi”, “Birinci cüzi eğim”, “Birinci cüzi eğim daireleri”, “Birinci eşitleme/ düzeltim”, “Birinci eşitleme/ düzeltim yayı”, “Birinci ev”, “Birinci hareket”, “İki delikli araç”, “İki düğüm noktası”, “İkinci cüzî eğim”, “İkinci cüzî eğim daireleri”, “İkinci düzeltim yayı”, “İkinci eşitleme”, “İkinci hareket”, “İkinci hareket kuşağı”, “Üçkardeş”, “Üçüncü düzeltim”, “Üçüncü düzeltim yayı”, “Dört eksen”, “Dörtlük aracı”, “Dördüncü ev”, “Altıkardeş”, “Yedigir”, “Yedikardeş”, “Yedikızkardeş”, “Yedi yarlar”, “Yedi gezegen”, “Yedinci ev”, “Ayn on dördü”, “On sekiz bin âlem”

4.4.21. “Halk bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Üçayak (3)”, “Üçler yediler kırklar”

4.4.22. “Hava bilgisi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Kırkikindi”

4.4.23. “Havacılık” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Üç kanatlı”, “Üç palalı”, “Dört motorlu”

4.4.24. “Hayvan bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Bir boynuzlu”, “Birinci tüketici”, “İki cinslikli”, “İki eşeyli”, “İki kanatlılar”, “İki parmaklı”, “İki hörgüçlü deve”, “İki konaklı”, “İkinci tüketici”, “Üç parçalı”, “Üç parmaklı”, “Dört ayaklılar”, “Beşparmak (1)”, “Altıparmak (1)”, “Yedi gelin”, “On ayaklılar”, “Kırkayak (1)”, “Kırkayak (2)”, “Kırkbayır”, “Kırk ambar”

4.4.25. “İstihbarat” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Beşinci kol”

4.4.26. “Kimya” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“İki bileşenli”, “İki değerli”, “İki moleküllü”, “İki ornatmalı”, “İki şekilli”, “Üç değerli”, “Üç değerlik”, “Üç halkalı”, “Üç ornatmalı”, “Dört bağlı”, “Dört değerli”, “Otuzbeşlik (1)”

4.4.27. “Maliye- ekonomi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Bir milyonluk”, “Bir kese akçe”, “İkili sigorta”, “İkinci kırdırma”, “Üç aylık”, “Üçüncü kesim”, “Beş milyonluk”, “Beş yüzlük”, “Beş binlik”, “On binlik”, “On milyonluk”, “On ikilik”, “Yirmi beşlik”, “Yirmi binlik”, “Yirmi milyonluk”, “Yirmilik altın”, “Elli binlik”, “Yüz binlik”, “Yüz para (1)”

4.4.28. “Matematik- geometri” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Bir terimli”, “Bir düzine (1)”, “Bir düzine (2)”, “Bire bir eşleme”, “Bir biçimli alan”, “İki düzlemlî”, “İki düzlemlî açı”, “İki terimli”, “İkizkenar”, “İkizkenar üçgen”, “İkizkenar yamuk”, “İki kat”, “İkili sayı sistemi”, “İkinci derece”, “Üç düzlemlî”, “Üçgen”, “Üçgen piramit”, “Üçgen prizma”, “Üç dik açılı”, “Üç üstün”, “Üç yüzlü”, “Dört açılı”, “Dörtgen”, “Dört işlem”, “Dörtkenar”, “Dört köşe”, “Beşgen”, “Beş yüzlü”, “Altıgen”, “Altı yüzlü”, “Yediggen”, “Yedi yüzlü”, “Sekizgen”, “Sekiz yüzlü”, “Dokuzgen”, “On altılı (1)”, “On altılı (2)”, “Kırk sekiz yüzlü”

4.4.29. “Mitoloji” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Dört unsur”, “Yedi başlı ejder (1)”, “Yedi gök”, “Dokuz ata”, “On iki hayvanlı Türk takvimi”, “Kırk basması”

4.4.30. “Mimarlık” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Üçüz yiv”, “Dörtlü yaprak”, “Dört dilimli”, “Dört kanallı”

4.4.31. “Müzik” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Birinci kemancı (1)”, “İkitelli”, “İkiz aksak”, “Üççeyrek”, “Üçtelli”, “Hüzzam beşlisi”, “Onaltılık”, “On birli (3)”, “Onikitelli”, “On altılık”, “Otuz ikilik”, “Otuz ikilik”, “Kırkbeşlik”, “Altmışdörtlük”, “Yetmiş sekizlik”

4.4.32. “Otomotiv” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Üç motorlu”, “Dörtçeker”

4.4.33. “Oyun” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Bir bir”, “Birdirbir”, “İki bir”, “İki iki”, “Üç bir”, “Üçkâğıt”, “Üçtaş”, “Üç iki”, “Üç üç”, “Dört bir”, “Dörtcihar”, “Dört iki”, “Dört üç”, “Beş bir”, “Beş dört”, “Beştaş”, “Beş üç”, “Beş beş”, “Beş iki”, “Beş üç”, “Altı altı”, “Altı beş”, “Altı bir”, “Altı dört”, “Altı iki”, “Altı kol”, “Altı üç”, “Dokuztaş”, “Otuz bir”, “Elli bir”, “Altmışaltı”

4.4.34. “Ruh bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Duyum ikiliği”, “Altıncı his”

4.4.35. “Sinema ve tiyatro” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Yedinci sanat”, “Üç birlik kuralı”, “Üç boyutlu film”

4.4.36. “Spor” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“İkiçifte”, “İkili averaj”, “İkinci yarı”, “İkinci karşılaştırma”, “Üç adım”, “Dörtçifte”, “Dörtlü final”, “Dörttek”, “Dört yüzlü”, “Dikdörtgen”, “Dikdörtgensel”, “Dikdörtgensel bölge”, “Altıpas”, “Sekizçifte”, “Sekiztek”, “Onsekiz”, “On beş”, “Onbir”, “Yirmibir”

4.4.37. “Takı- mücevherat” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“İkibuçukluk”, “Beşibirarada”, “Beşibirlik”, “Beşibiryerde”

4.4.38. “Tıp” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Dörtünl sesi”

4.4.39. “Toplum bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Birincil grup”, “İkincil grup”, “İki kutupluluk (1)”, “İki kutupluluk (2)”, “İki yerli”

4.4.40. “Yer bilimi” kavram alanına sahip birleşik kelimeler

“Birinci çağ”, “Birinci zaman”, “İkinci çağ”, “İkinci zaman”, “Üçüncü çağ”, “Üçüncü zaman”, “Dördüncü çağ”, “Dördüncü zaman”

BÖLÜM 5

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma

5.1.1. Birleşik kelime çalışmalarına yönelik tartışma

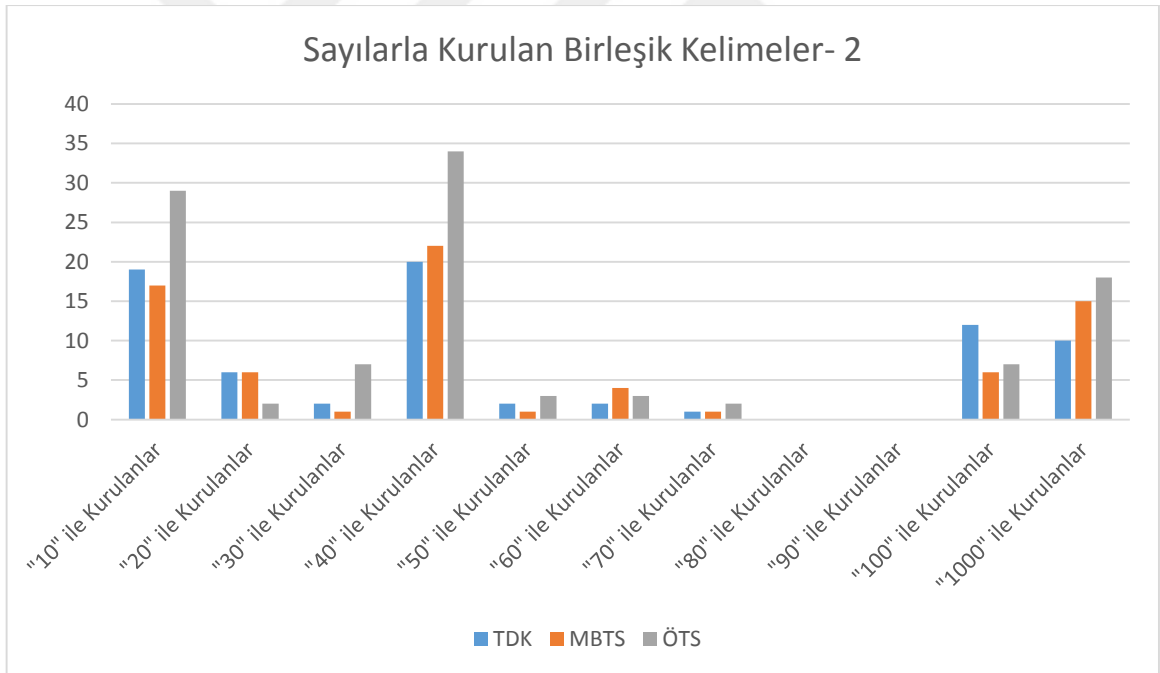
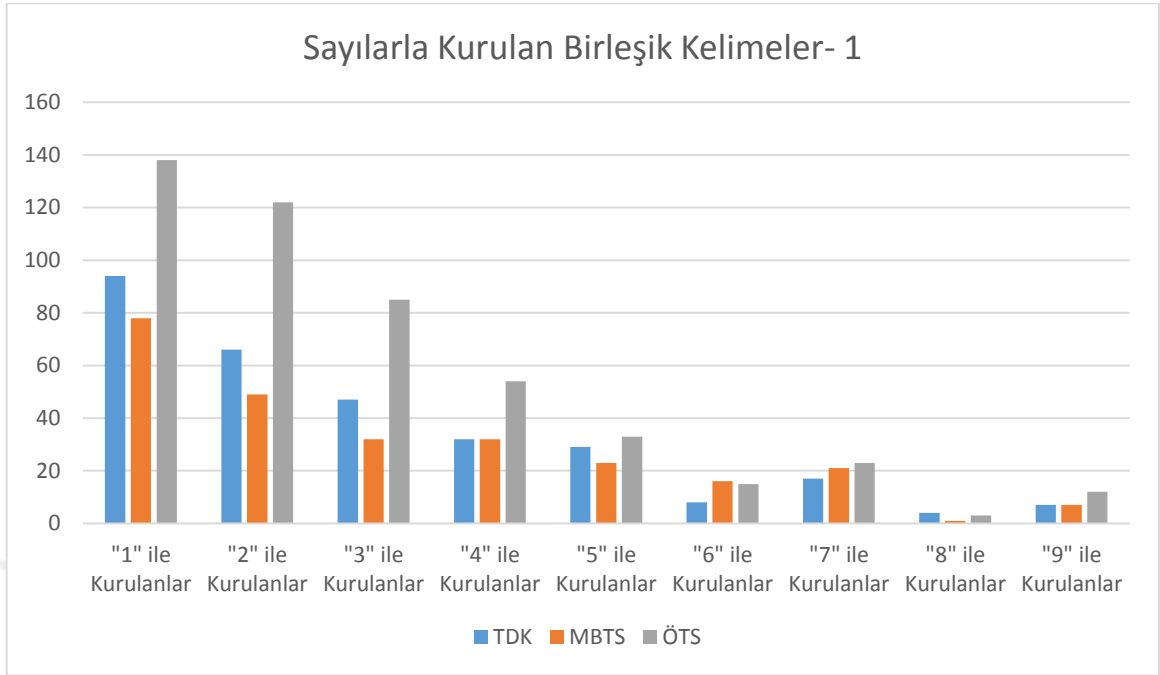
Birleşik kelimelerin tespit ve tasnif çalışmaları Türkçenin önemli çalışma konularından bir tanesi olagelmıştır. Birleşik kelime çalışmalarının temelinde birleşik kelimelerin yapısal ilişkisinin incelenmesi ve birleşik kelimelerin yazımı yer almaktadır. Farklı çalışmalarda ortak konu olan birleşik kelimelerin kavram alanına dair kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır.

Türkçenin anlam zenginliği düşünüldüğünde birleşik kelimeler ilgi çekici bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. İki ya da daha çok kelimenin veya dil unsurunun birleşmesiyle teşkil olan birleşik kelimeler yapısal özellikleri dışında kavram alanlarına ilişkin çalışmalarda da yer almalıdır. Bu doğrultuda birleşik kelimeler, dil bilimin modern yöntem ve yaklaşımları ile incelenmelidir. Ancak bugüne kadar yapılan çalışmalarda birleşik kelimeler genellikle yapısal olarak ele alınmış, birleşim esasları incelenmiş ve yazımına ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Sırtı (2011) yapmış olduğu çalışmasında birleşik kelimelerin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki zenginliğine işaret etmiştir. Bu çalışma birleşik kelimelerin Anadolu ağızlarındaki anlambilim açısından tetkikini ve tasnifini göstermektedir.

Alan yazında birleşik kelimelerin kavram alanına ilişkin lisansüstü tez çalışmasına rastlanmamıştır. Birleşik kelimelerin ele alındığı tezlerde ise birleşik kelimeler dilin yapı unsurları olarak görülmüş, işbu kelimeler biçimbirim olarak düşünülmüş ve kavram alanları üzerinde hiç durulmamıştır.

Sayılarla kurulmuş birleşik kelimeleri ele aldığımız bu çalışma gerek birleşik kelimelerin tespiti gerekse kavram alanlarının tespiti açısından önemlidir. Kelimelerin birleşiminde sayıların katkısı bu çalışma ile ortaya konulmak istenmiştir. Bu çalışmayı elzem kılan bir diğer unsur ise sayılarla kurulan birleşik kelimelere yönelik hem yapı hem de anlam bağlamında ortaya konmuş bir çalışma olmamasıdır.

5.1.2. Sayılarla kurulan birleşik kelimelere yönelik tartışma

TDK, MBTS ve ÖTS'deki sayılarla kurulan birleşik kelimeler nicelik olarak incelendiğinde ÖTS'den elde edilen verilerinin önemli bir alana sahip olduğu görülmektedir. TDK Türkçe Sözlük'te sayılarla kurulan birleşik kelime sayısı 379'dur. MBTS'de sayılarla kurulan birleşik kelime sayısı 332'dir. ÖTS ise sayılarla kurulan birleşik kelime sayısı 590 olarak tespit edilmiştir. Sayılarla kurulan birleşik kelimelerin küçük sayılar etrafında daha yoğun bir içeriğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Birleşik kelime yer alan sayı ifadesi

nicelik olarak arttığında oluşturduğu birleşik kelime veya kelimelerin azaldığını söylemek mümkündür. Ancak 7 ve 9 sayılarıyla kurulan birleşik kelimeler bu yargıdan bağımsız tutulmalıdır. Nitekim 6 ile kurulan birleşik kelimeler göz önünde tutulduğunda, 7 ile kurulan birleşik kelimelerin azalması beklenir. Aynı durum 9 sayısı ile kurulan birleşik kelimeler için de geçerlidir. Sonuçlar göz önünde tutulduğunda 7 ile kurulan birleşik kelimelerin 6 ile kurulanlardan, 9 ile kurulan birleşik kelimelerin ise 8 ile kurulanlardan nicelik olarak daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan bu sonuç 7 ve 9 sayılarının Türk kültürünün çeşitli kollarında öneme sahip olduğunu gösterebilir. Gerek İslamiyet öncesi Türk kültüründe gerekse Türk-İslam kültüründe bu sayıların dinî ve mistik ifadeleri olabilir. Aynı şekilde 40 sayısının yer aldığı birleşik kelime sayısı da yüksek bir orana sahiptir. Bu durum da sayının Türk kültüründeki yeri ve önemiyle ilgili olabilir. Grafiklerden hareketle 80 ve 90 sayılarının yer aldığı bir birleşik kelime varlığından söz etmek mümkün değildir. TDK, MBTS ve ÖTS de bu sayılarla kurulmuş birleşik kelime tespit edilmemiştir.

5.2. Sonuç

Bir dilin sözlüklerinde madde başı olmuş kelimelerin yüksek sayılara ulaşması, o dilin zengin bir dil olduğunun göstergesi olmayabilir. Anlam yoğunluğuna sahip Türkçede bir kelimenin birden çok anlama gelmesi ve bu anlamların farklı kavram alanları ile ilişkili olması bu durumun özetleyicisidir. Kelimelerin kavram alanlarını temsil etme potansiyeli, zamana direnç göstermekle mümkün olabilir. Ancak Cumhuriyet devrinden itibaren modern bilgi ve bilimden münzevi olmamak adına yapılan birtakım çalışmalar ve özellikle bilim kollarının yabancı kelime ve kavramlara Türkçe önerileri tarihî olmayan birtakım kelimelerin ortaya çıkması zemin hazırlamıştır.

Birleşik kelimelerin hangi durumda birleşik hangi durumda ayrı yazılacağına ilişkin mevcut bir görüş birliğinden söz etmemiz mümkün değildir. Nitekim mevcut bir birleşik kelime TDK Türkçe Sözlük, Misalli Büyük Türkçe Lügati ve Ötüken Türkçe Sözlükte farklı biçimlerde yazılmıştır. Sözlük çalışmaları üzerinde yoğunlaşarak birleşik kelimelerin yazımı ortak bir biçim ile korunmalıdır.

Sayılarla Kurulan Birleşik Kelimelerin Kavram Alanı Dağılımı

Sayılarla kurulan birleşik kelimelerin kavram alanlarının tasnifi, uzman görüşü alınarak oluşturulmuş 40 başlıkta ele alınmıştır. Bu başlıklar; Anatomi, Argo, Askerlik, Astroloji, Avcılık, Bahis, Balistik, Bitki bilimi, Denizcilik, Dil bilgisi, Dinî- tasavvufî, Diplomasi, Eğitim, Edebiyat, El sanatları, Felsefe, Fizik, Gıda, Giyim, Gök bilimi, Halk bilimi, Hava bilgisi, Havacılık, Hayvan bilimi, İstihbarat, Kimya, Maliye- ekonomi, Matematik- geometri, Mitoloji, Mimarlık, Müzik, Otomotiv, Oyun, Ruh bilimi, Sinema ve tiyatro, Spor, Takı- mücevherat, Tıp, Toplum bilimi ve Yer bilimi şeklindedir. Burada yer alan kavram alanlarına, sözlüklerden tespit edilen 446 birleşik kelime dahil edilmiştir.

Kavram alanlarının istatistiksel değerleri aşağıdaki gibidir:

- Anatomi kavram alanında 32 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %7'sine denktir.

- Argo kavram alanında 11 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %2'sine denktir.
- Askerlik kavram alanında 15 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %3'üne denktir.
- Astroloji kavram alanında 1 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin % < 1'ine denktir.
- Avcılık kavram alanında 1 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin % < 1'ine denktir.
- Bahis kavram alanında 12 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %3'üne denktir.
- Balistik kavram alanında 7 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %2'sine denktir.
- Bitki bilimi kavram alanında 32 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %7'sine denktir.
- Denizcilik kavram alanında 9 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %2'sine denktir.
- Dil bilgisi kavram alanında 31 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %7'sine denktir.
- Dinî-tasavvufî kavram alanında 23 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %5'ine denktir.
- Diplomasi kavram alanında 4 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %1'ine denktir.
- Eğitim kavram alanında 2 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin % < 1'ine denktir.
- Edebiyat kavram alanında 6 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %1'ine denktir.
- El sanatları kavram alanında 7 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %2'sine denktir.
- Felsefe kavram alanında 5 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %1'ine denktir.
- Fizik kavram alanında 14 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %3'üne denktir.

- Gıda kavram alanında 2 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin % < 1'ine denktir.
- Giyim kavram alanında 6 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %1'ine denktir.
- Gök bilimi kavram alanında 30 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %7'sine denktir.
- Halk bilimi kavram alanında 2 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin % < 1'ine denktir.
- Hava bilgisi kavram alanında 1 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin % < 1'ine denktir.
- Havacılık kavram alanında 3 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %1'ine denktir.
- Hayvan bilimi kavram alanında 20 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %4'üne denktir.
- İstihbarat kavram alanında 1 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin % < 1'ine denktir.
- Kimya kavram alanında 12 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %3'üne denktir.
- Maliye-ekonomi kavram alanında 19 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %4'üne denktir.
- Matematik-geometri kavram alanında 38 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %9'una denktir.
- Mitoloji kavram alanında 6 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %1'ine denktir.
- Mimarlık kavram alanında 4 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %1'ine denktir.
- Müzik kavram alanında 15 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %3'üne denktir.
- Otomotiv kavram alanında 2 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin % < 1'ine denktir.
- Oyun kavram alanında 31 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %7'sine denktir.

- Ruh bilimi kavram alanında 2 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin % < 1'ine denktir.
- Sinema ve tiyatro kavram alanında 3 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %1'ine denktir.
- Spor kavram alanında 19 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %4'üne denktir.
- Takı-mücevherat kavram alanında 4 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %1'ine denktir.
- Tıp kavram alanında 1 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin % < 1'ine denktir.
- Toplum bilimi kavram alanında 5 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %1'ine denktir.
- Yer bilimi kavram alanında 8 kelime tespit edilmiştir. Bu, sayılarla kurulan birleşik kelimelerin %2'sine denktir.

5.3. Öneriler

- Birleşik kelimelerin yazımına ilişkin görüş birliğine varılmalıdır. Bu doğrultuda farklı sözlüklerde aynı anlam ve kavram alanına sahip birleşik kelimeler ortak bir imlâ ile yazılmalıdır.
- Birleşik kelimelerin kavram alanına ilişkin çalışmalar artırılmalıdır. Bu çalışmaların genişletilmesiyle birleşik kelimelerin kavram alanı daha geniş sınırlara ulaşacaktır.
- Sayılar sadece cebri ifadelerden ibaret değildir. Sayıların dildeki kelimeler ve bu kelimelerin kavram alanı üzerindeki etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Sayıların yer aldığı dil unsurları disiplinler arası yaklaşımlarla irdelenmelidir.
- Birleşik kelimelerin oluşturduğu kavram alanlarına yönelik çalışmalar sadece Türkiye Türkçesi ile sınırlandırılmamalıdır. Tarihî Türk yazı dilleri, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Türkiye Türkçesi Anadolu Ağızlarında da bu ve benzeri çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2018). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük (c. 1: A-G), (c. 2: H-N), (c. 3: O-Z)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bozok, E. (2018). *Türkçenin Söz Varlığında Temizlik Kavram Alanı*. Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çoruhlu, Y. (2020). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çürük, Y. (2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Güner, N. (2018). *Türkçenin Kadınlara İlgili Söz Varlığı*. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- İslam Batu, G. G. (2019). *Tarama ve Derleme Sözlüğü'nden Hareketle Güzellik Kavram Alanı Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karacaoğlu, M. Ö. (2010). *Birleşik Kelimelerin Yazımı*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçamkan, M. (2020). *Tarihî Kıpçak Türkçesinin Kavram Alanı Sözlüğü Denemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Sırtı, E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Birleşik Kelimeler ve Türkçenin Zenginliği Bakımından Önemi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Sönmez, A. (2018). *Türkçe Sözlük'teki Birleşik Kelimeler Üzerine İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2019). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Şenaysoy, S. (2016). *Eski Türkçede Sayılar*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

